

**1946 GENEL SEÇİMLERİ ÖNCESİNDE
DEMOKRAT PARTİ-CUMHURİYET HALK PARTİSİ
İLİŞKİLERİ**

Ertuğrul SELVİTOPI

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Ana Bilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt YÜKSEL

2019

Her Hakkı Saklıdır.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

Ertuğrul SELVİTOPI

**1946 GENEL SEÇİMLERİ ÖNCESİNDE DEMOKRAT PARTİ-CUMHURİYET
HALK PARTİSİ İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt YÜKSEL

ERZURUM-2019

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"1946 Genel Seçimleri Öncesinde Demokrat Parti-Cumhuriyet Halk Partisi İlişkileri"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.*

13/12/2019

Ertuğrul SELVİTOPI

İSTİSNAİ DURUMLAR

Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)*

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve ..... sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.*

Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)*

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve ..... sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.*

Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar) *

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve ..... sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.*

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt YÜKSEL danışmanlığında, Ertuğrul SELVİTOPI tarafından hazırlanan bu çalışma 13/12/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Uğur AKBULUT
Jüri Üyesi : Dr. Öğr.Üyesi Yavuz ÖZDEMİR
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt YÜKSEL

İmza
İmza:
İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 13/12/2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Rifat KÜTÜK

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR DİZİNİ.....	IX
EKLER.....	XI
ÖN SÖZ	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**DEMOKRAT PARTİ ve 1946 SEÇİMLERİNE GİDEN YOL**

1.1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve Teşkilatlanması.....	9
1.1.1. Kuruluş Sürecini Başlatan Gelişmeler	9
1.1.2. Dörtlü Takrir ve Sonraki Olaylar	12
1.1.3. Partinin Kuruluşu ve Teşkilatlanması	17
1.1.3.1. Kuruluşu.....	17
1.1.3.2. Partinin Programı	21
1.1.3.3. Partinin Tüzüğü.....	23
1.1.4. Partinin Teşkilatlanması.....	24
1.1.5. Partinin Kuruluşunun Basında Duyurulması	26
1.1.6. DP ile CHP Arasındaki Farklar.....	28
1.2. 1946 Seçimlerine Giden Yol.....	31
1.2.1. DP ve CHP İlişkilerinin Başlaması ve Seçim Tartışmaları.....	31
1.2.2. Seçim Kararları	32
1.2.2.1. Yerel Seçimlerin Erkene Alınması.....	32
1.2.2.2. Genel Seçimlerin Erkene Alınması.....	33

İKİNCİ BÖLÜM**1946 GENEL SEÇİMLERİ ÖNCESİ DEMOKRAT PARTİ'NİN CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NE KARŞI YÜRÜTTÜĞÜ SEÇİM FAALİYETLERİ**

2.1. Demokrat Parti'nin Seçim Kararı.....	37
2.2. Propaganda Faaliyetleri.....	39
2.2.1. DP'nin Propagandasının Temelleri	39
2.2.2. DP'nin Propaganda Yöntemi	42
2.3. DP'nin Seçim Beyannamesi.....	43
2.4. DP'nin Seçim Beyannamesi Sonrasındaki Gelişmeler	46
2.4.1. İçişleri Bakanlığının Cevabı.....	46
2.5. DP'nin Seçim Beyannamesi ve Basındaki Yankısı	47
2.5.1. Ahmet Emin Yalman'nın Değerlendirilmesi	47
2.5.2. Falih Rıfkı Atay'ın Değerlendirilmesi	47
2.5.3. Falih Rıfkı'nın "Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir" Yazısına Verilen Cevap.....	48
2.6. DP'nin Seçim Beyannamesi ve Vesikası Meselesi.....	49
2.7. DP'lilerin Seçim Faaliyetleri.....	49
2.7.1. Celal Bayar'ın Faaliyetleri	51
2.7.1.1. Adana'daki Faaliyetleri.....	51
2.7.1.2. Ankara'daki Faaliyetleri.....	54
2.7.1.3. İzmir'deki Faaliyetleri.....	56
2.7.1.4. Aydın'daki Faaliyetleri	59
2.7.1.5. Balıkesir'deki Faaliyetleri.....	60
2.7.1.6. Bursa'daki Faaliyetleri	60
2.7.1.7. Basın Toplantıları.....	61
2.7.1.8. DP'nin Kapatılacağı Söylentilerine Karşı Celal Bayar'ın Tamimi.....	63

2.7.2. Yusuf Hikmet Bayur'un Faaliyetleri.....	64
2.7.2.1. Manisa'daki Faaliyetleri.....	64
2.7.2.2. İzmir'deki Faaliyetleri.....	65
2.7.3. Refik Korltan'ın Faaliyetleri	66
2.7.3.1. Konya'daki Faaliyetleri.....	66
2.7.3.2. İskenderun'daki Faaliyetleri	69
2.7.3.3. Basın Yoluyla Faaliyetleri	70
2.7.4. Adnan Menderes'in Faaliyetleri.....	71
2.7.5. Fuat Köprülü'nün Faaliyetleri.....	72
2.7.6. Refik İnce'nin Faaliyetleri	72
2.8. DP Teşkilatının Faaliyetleri	73
2.8.1. İstanbul Teşkilatından Kenan Öner'in Faaliyetleri	73
2.8.1.1. Kenan Öner'den İstanbul Valisine Mektup.....	73
2.8.1.2. Valinin Kenan Öner'e Cevabı	74
2.8.1.3. Kenan Öner, Başbakan Saraçoğlu'nu İstifaya Çağırıyor	75
2.8.1.4. Başbakanın Kenan Öner'e Cevabı	76
2.8.1.5. Kenan Öner Başbakana Cevap Veriyor	76
2.8.1.6. Kenan Öner'in İstanbul Seçimlerine Dair Tahmini	78
2.8.1.7. Kenan Öner'in Seçimlere Dair Tamimi	78
2.8.2. Ankara Teşkilatının Faaliyetleri.....	79
2.8.3. İzmir Teşkilatının Faaliyetleri.....	82
2.8.4. Hatay Teşkilatının Faaliyetleri	85
2.8.5. Bursa Teşkilatının Faaliyetleri	87
2.8.6. Urfa Teşkilatının Faaliyetleri	88
2.9. Seçim Öncesi Son Faaliyetler	89
2.10. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Adaylığı	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**1946 SEÇİMLERİ ÖNCESİNDE CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN
DEMOKRAT PARTİYE KARŞI YÜRÜTTÜĞÜ SEÇİM FALİYETLERİ**

3.1. CHP'nin Seçim Beyannamesi ve Seçim Broşürü	94
3.2. CHP'nin Propaganda Faaliyetleri	94
2.2.1. CHP'nin Propagandasının Temelleri	94
3.2.2. CHP'nin Propagandası	99
3.3. CHP'lilerin Seçim Faaliyetleri	104
3.3.1. Konya'daki Faaliyetler	108
3.3.2. Hatay'daki Faaliyetler	108
3.3.3. Manisa'daki Faaliyetler	109
3.3.4. Ankara'daki Faaliyetler	109
3.3.5. İzmir'deki Faaliyetler	110
3.3.6. Trabzon'daki Faaliyetler	112
3.3.7. Tekirdağ'daki Faaliyetler	113
3.3.8. Kırklareli'deki Faaliyetler	113
3.3.9. Düzce'deki Faaliyetler	113
3.3.10. Samsun'daki Faaliyetleri	114
3.3.11. Adana'daki Seçim Faaliyetleri	114
3.3.12. İstanbul'daki Seçim Faaliyetleri	114
3.3.13. Kütahya'daki Faaliyetler	115
3.3.14. İstanbul'daki Faaliyetler	115
3.3.15. İzmit'teki Faaliyetler	115
3.3.16. Şükrü Saraçoğlu'nun Seçim Nutku	116
3.3.17. İnönü'nün Seçim Beyannamesi	116
3.4. CHP'nin DP Seçim Faaliyetlerini Engelleme Çabaları	117

3.4.1.Eskişehir'deki Hadiseler	117
3.4.2. İzmit'teki Hadiseler.....	117
3.4.3. Bursa'daki Hadiseler	118
3.4.4. Uşak'taki Hadiseler	118
3.4.5. Sivas'taki Hadiseler	118
3.4.6. Zonguldak'taki Hadiseler.....	119
3.4.7. Edirne'de CHP'li Bürokratların Hoşgörüsü.....	120
3.5. DP'nin Vesika Meselesine İtirazına İçişleri Bakanlığının Cevabı.....	121

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1946 GENEL SEÇİMLERİ ve DP

4.1. Seçim Sonuçlarına Dair Tepkiler ve Protestolar.....	129
4.2. Celal Bayar'ın Seçim Sonrası Beyanatı	131
4.3. Adnan Menderes'in Seçimlere Dair Meclis Konuşması.....	132
4.4. DP İzmir İl Başkanının Cumhurbaşkanı Protesto Telgrafı	133
4.5. Kenan Öner'in Seçimler Münasebetiyle İlgili Beyanatı	133
4.6. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Seçimlerle İlgili Olarak Valiye Müracaatı	133
4.6.1. Valinin Mareşal Fevzi Çakmak'a Cevabı	134
4.7. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Seçime Dair Beyanatı	134
4.8. Cevdet Hamdi'nin İçişleri Bakanına Gönderdiği Mektup	135
4.9. Ziyad Ebüzziya'nın Tek Partiye Dair Görüşleri	136
4.10. İzmir'de Yapılan Büyük Miting.....	137
SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA	140
EKLER.....	149

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****1946 GENEL SEÇİMLERİ ÖNCESİNDE DEMOKRAT PARTİ-CUMHURİYET
HALK PARTİSİ İLİŞKİLERİ****Ertuğrul SELVİTOPI****Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt YÜKSEL****2019, 159 Sayfa****Jüri: Doç. Dr. Uğur AKBULUT
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ÖZDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt YÜKSEL**

I. Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti nihai ömrünü tamamlamış ve bununla birlikte padişahlık sistemi de son bulmuştur. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla yeni devlet kurulmuş ve millet hâkimiyetine dayalı bir yönetim benimsenmiştir. Fakat ortam henüz hazır olmadığı için rejimin adı açıklanmamıştır. 30 Ağustos Zaferi'nin ardından 1 Kasım 1922'de Saltanat kaldırılarak Cumhuriyet'in önündeki engellerden biri aşılmıştır. 23 Nisan 1920'de Meclis açılmış ve 24 Nisan'da Meclis'in üstünde bir güç olmadığı ve Meclis'in Türk Milleti'nin gerçek temsilcisi olduğu belirtilmiştir. Gerekli çalışmalardan sonra 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilan edilmiştir.

Türkiye, yeni yönetim sisteminin kabulünden sonra sistem gereklerinden biri olan çok partili siyasi hayata geçiş denemeleri gerçekleştirmiş fakat bu denemeler başarılı olamamıştır. II. Dünya Savaşı ile yeni bir siyasi atmosfere giren dünya koşulları Türkiye'yi de etkilemiştir. Türkiye, Sovyet tehdidine maruz kalmamak ve Batı'nın siyasi çoğulculuğunu benimsemek için çok partili hayata geçiş sürecini başlatmıştır.

İsmet İnönü'nün 1945 yılı Gençlik Bayramı'nda çok partili siyasi hayat geçişle ilgili önemli vurgularda bulunduğu konuşması CHP içindeki muhalefetin dikkatinden kaçmamış ve sonuçta Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından Demokrat Parti 7 Ocak 1946 yılında kurulmuştur. Bu partinin kurulmasıyla

Türkiye yeni bir siyasi yola girmiş ve artık çok partili sistemin gereklerinden belki de en önemlisi gerçekleştirilmiştir.

Yeni kurulan parti ülke genelinde büyük ilgi görmüş ve bu durum CHP'yi rahatsız etmiştir. 1947 yılında yapılması gereken genel seçimler 1946 yılına alındı. Böylelikle yeni kurulan ve hızla büyüyen partinin önü kesilmiş olacaktı. Seçimin erken tarihe alınması DP tarafında büyük yankılara neden oldu. DP seçime girip girmeme konusunda çekimser kalmışsa da yapılan toplantılar neticesinde seçime katılma kararı aldı ve 1946 seçimleri öncesi CHP ile ilişkileri başlamış oldu. Bu çalışmada yeni kurulan parti ile CHP arasında 1946 seçimlerine dair ilişkiler, daha ziyade CHP merkezli yürütülen faaliyetler üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: DP, CHP, DP ve CHP İlişkileri, 1946 Seçimleri, Çok Partili Hayat

ABSTRACT**MASTER THESIS****RELATIONSHIPS BETWEEN DEMOCRATE PARY AND REPUBLICAN
COMMUNITY PARTY BEFORE 1946 GENERAL ELECTIONS****Ertuğrul SELVİTOPI****Supervisor: Assist. Prof. Dr. Mevlüt YÜKSEL****2019, 159 Page****Jury: Assoc. Prof. Uğur AKBULUT
Assist. Prof. Dr. Yavuz ÖZDEMİR
Assist. Prof. Dr. Mevlüt YÜKSEL**

Ottoman Empire and its sultane ended with the First World War. On April 23rd 1920, a new country that sovereignty completely belongs to its nation was officially founded at Grand National Assembly of Turkey (TBMM). However, this regime was not named instantenoulsy as the conditions of that time was not suitable. After the August 30 Victory, the caliphate (that was seen as the biggest challenge for republic) was officially abolished on November 1st 1922. The regime change was announced in Amasya Circular and discussed in Erzurum and Sivas Congresses. On April 23rd 1920 the parliament was opened and the next day it was emphasized that Turkish nation (not the sultante) is the representative of the country. After some progress, Turkish Republic was finally founded on October 29th 1923.

After its foundation, Turkey had tried to switch to multiparty system as a requirement to be an ideal republic but this trials were unsuccesfull. However, the world was entering in a new political atmosphere during the Second World War and Turkey was also affected by this change. In order to defend itself from Soviet threat and to become democratic like the West, Turkey had no chice but to switch multiparty system.

Multiparty system change was announced by Ismet Inonu in 1945 Youth Day, and his opponents in Republican Peoples Party (CHP) was very interested in this idea. At the end, Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Koprulu and Refik Koraltan founded the

Democratic Party on January 7th 1946. This party was the milestone for the change of Turkish politics and played an extremely important role for the multiparty system.

The new party had gained a lot of attention from people and this made CHP uncomfortable. The general elections was rescheduled to 1946 rather than 1947 to slow down the development of Democratic Party. The schedule change was shocked DP and they became indecisive to enter the elections initially. However, after several meeting DP decided to enter the elections and their relationship with CHP was started. In this work, the relationship between CHP and newly formed DP related to 1946 general elections was examined and discussed.

Key Words: DP, CHP, Relationships between DP and CHP, 1946 Elections, Multiparty System

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bk.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C	: Cilt
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
ÇTTAD	: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
DP	: Demokrat Parti
Hızr.	: Hazırlayan
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
s.	: sayfa
S	: Sayı
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
ss	: sayfa sayısı
TBMM TD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDVİA	: Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TPCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
vd.	: ve devamı
vs.	: ve saire

EKLER

Ek 1. DP'nin Yeter Söz Milletin sloganlı gazete kupürü

Ek 2. Sıkıyönetim tebliğinin ilanı

Ek 3. CHP Genel Sekreterliğinden Bolu Akçakoca Kaymakamlığına gönderilen yazı

Ek 4. Mustafa Kemal Atatürk'ün devlet başkanlığı hakkındaki görüşleri

Ek 5. CHP'nin seçim sloganı

Ek 6. Dörtlü Takrir

Ek 7. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün CHP'den ihraç kararı

ÖN SÖZ

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde iki kere çok partili siyasi hayata geçiş denemesi yapılmış lakin bunların ikisinde de başarılı olunamamıştır. II. Dünya Savaşı ile şartlar değişmiş ve Türkiye Devleti Demokrat Parti'nin kurulmasıyla çok partili hayata geçmiştir. Atatürk dönemi CHP'si halk için kurulmuş olup, Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı ve İsmet İnönü'nün CHP'nin başına geçmesi ile parti temel prensipleri de değişmiştir. Bu yüzden değişen dünya şartları ve bu bağlamdaki eksiklikler halkı bunaltmıştır. İşte bu sırada DP'nin kurulması ve halkın DP tarafına kayması CHP tarafından kabul edilmemiş ve CHP yeni partinin gelişmemesi için elinden geleni yapmış ve yapılacak olan ilk tek dereceli seçimleri erkene almıştır. Bu durum hem DP hem halk tarafından tepkilere neden olmuştur.

DP'ye gönül vermiş bir kısım halk kendi siyasi özgürlüğünün kısıtlanmasına karşı oyuna sahip çıkmak istemiş ve seçimin açıklanmasının ardından mitingler düzenlemişler ve DP lehine propagandalar yapmışlardır. Bu çalışma dönemin süreli yayınları, arşiv belgeleri, kaynaklar ve bazı hatıralar incelenerek tarafsız bir şekilde hazırlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada belirtilen bu hususlar dâhilinde DP'nin kuruluş ve teşkilatlanma süreciyle aynı zamana denk gelen 1946 seçimleri öncesinde CHP ve DP ilişkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Dört bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde DP'nin kuruluşu ve teşkilatlanması başlığı altında adı geçen partinin CHP'den kopuş ve tek başına siyasi bir parti olarak ortaya çıkışı ve ülke çapındaki teşkilatlanma çabaları anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde de söz konusu süreçte iktidarda bulunan CHP'ye karşı DP'nin seçim faaliyetleri aktarılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise kısaca CHP'nin DP'ye karşı yürüttüğü seçim faaliyetlerine yer verilmiş. Bilhassa her iki partinin de seçime yönelik faaliyetleri ve ileri gelen partililerin yine seçime yönelik olan faaliyet ve söylemleri üzerinden hareketle aktarılan bu bölümdeki olayların yazımında çoğunlukla arşiv materyallerinden ve dönemin basın organlarından yararlanılmıştır. Dördüncü ve son bölümde ise seçimlere değinilerek, seçimi kaybeden DP'nin tutumuna ve çok kısa olmakla birlikte seçim sonuçlarına dair tepkisine değinilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın vücut bulmasında yardımlarını esirgemeyen hocam Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt YÜKSEL'e teşekkürlerimi borç bilirim. Ayrıca her zaman yanımda olup desteklerini benden esirgemeyen çok kıymetli aileme de teşekkür ederim.

Erzurum 2019

Ertuğrul SELVİTOPI

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı esnasında İtilaf Devletleri kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmalarla Osmanlı topraklarını paylaşmışlardı. Savaşa daha sonra katılan Amerika bu gizli antlaşmaları tanımayacağını duyurmuştu. İtilaflar, Trakya ve İzmir'i Yunanistan'a vermeyi ve Türk topraklarında manda altında yaşayacak devletler kurmayı kararlaştırmışlardı. İzmir'de Hristiyanların öldürüldüğünü ileri sürerek, Yunan kuvvetlerinin buraya gelmesinde etkin rol oynadılar. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in haksız yere işgal edilmesiyle Türk milleti İstiklal Savaşı'na başlamış oldu.

İzmir'in işgaliyle İtilaf Devletleri'nin asıl amacı anlaşıldı fakat Osmanlı Devleti'nin bu hareketleri önleyecek gücü yoktu. İşte bu sırada Mustafa Kemal Paşa durumu değerlendirip ülkeyi bu istiladan kurtarmanın yollarını aramaya başladı. Milli birliği ve milli heyecanı uyandırmak için silah arkadaşlarıyla birlikte var güçleriyle çalıştılar.¹ Bu doğrultuda Anadolu'nun farklı yerlerinde kongreler düzenlendi. Mustafa Kemal Paşa çalışmalarını sürdürürken, Erzurum halkı da savaş için teşkilatlanıyordu. Kazım Karabekir'in Erzurum'a XV. Kolordu Komutanı olarak atanması halkı daha da şevkle teşkilatlanmaya sevk etti.

Erzurum merkezli bir Ermeni ve Trabzon merkezli bir Rum devleti kurulması fikri üzerine "Vilâyet-ı Şarkiye Müdâfaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti" Erzurum Şubesi 30 Mayıs 1919'da Trabzon Muhâfaza-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ne bir telgraf gönderip birlikte hareket etmeleri gerektiğini, Doğu Anadolu'nun bütünlüğünü sağlamak için Erzurum'da veya başka bir şehirde toplanacak kongreye Trabzon delegelerinin de katılmalarını istiyordu. Trabzon 30 Mayıs 1919'da cevaben kongreye katılacağını bildiriyordu.² Erzurum Kongresi kararları ve beyannamesi gereğince bir Heyet-i Temsiliye oluşturulacaktı. Bu Heyet'in nasıl kurulup, yönetileceği görüşülüp üyeler tarafından kabul edilen tüzükte gösterilmiştir. Kongrenin kabul ettiği tüzüğe göre Heyet-i Temsiliye 9 ila 16 kişiden kurulabilecek, doğu illerinde bulunan milli kuruluşların devam etmesi için gerekli tedbirleri alacak ve bunları kendi etrafında toplayarak milli

---

¹ Enver Ziya Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981, s. 21.

² Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, C1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 41-42.

amacın hızla gerçekleşmesini sağlayacaktı. Heyet-i Temsiliye'ye kendisine tanınan yetkiler ile devletin geçici hükümeti oluyordu.³

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da toplanan kongreyi, milli birliği sağlamaya muktedir görmüyordu. Bu amaçla Erzurum Kongresi'ne katılmak ve buradaki delegeleri kendi düzenleyeceği kongreye davet etmek için harekete geçti. Neticede Mustafa Kemal Paşa'nın azim ve gayretleri bütün sıkıntıların üstesinden gelmiş ve Sivas Kongresi 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Bu kongre ile yerel nitelikli cemiyetler "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir.⁴ Sivas Kongresiyle birlikte Heyet-i Temsiliye daha otoriter, bürokratik ve askerî bir havaya bürünmüş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) açılana kadar bu şekilde kalmıştır.⁵

Sivas Kongresi'nde alınan karar gereğince Meclis-i Mebusan'ın derhal toplanması için gerekli çalışmaların başlatıldığı esnada Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa etmek zorunda kalmış ve yerine 1919 yılı Ekim ayında Anadolu'daki Heyet-i Milliye'ye daha yakın olan Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştur. Bu gelişme üzerine Heyet-i Temsiliye'nin memnuniyetini belirtmek için Mustafa Kemal Paşa, Sivas'tan padişaha bir telgraf çekmiştir. Yeni kurulan hükümetin ilk icraatı ise Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılacağını bir kararname ile duyurmak olmuştur. Seçim hazırlıklarının başlamasının ardından İstanbul ile Heyet-i Temsiliye arasında meclisin açılış yeri hakkında anlaşmazlık çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa meclisin Anadolu'da açılacağını Salih Paşa'ya kabul ettirmişse de 25 Ekim'de Ali Rıza Paşa başkanlığında bir araya gelen Meclis-i Vükela bu fikri reddetmiştir.⁶ Karar 27-28 Ekim tarihlerinde Temsil-i Heyetiye'ye bildirilmiş bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa meclisin İstanbul'da açılma fikrinin sakıncalı olduğunu ifade etmişse de bu fikir kabul görmemiştir.⁷ Son Osmanlı Mebusan Meclis'i 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanmıştır. İki aydan biraz fazla açık kalan meclis, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kararlarına uyarak 17 Mart 1920'de Misak-ı

³ Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi II Erzurum Kongresi*, (Editör: Emre Yalçın), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008, s. 111-112

⁴ Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi II Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008, s. 4-10- 92.

⁵ Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009, s. 214-216.

⁶ Filiz Çolak, "Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmir Vekilleri ve Faaliyetleri", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, (Haziran) 2015, Yıl 8, Sayı 22, s. 193-194.

⁷ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1998, s. 50-51

Milli'yi kabul etmiştir. 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilince Meclis 18 Mart 1920'de kapatılmıştır.⁸ İstanbul'un işgal edilmesiyle Osmanlı Meclisi iş göremez hale gelmiş böylece Mustafa Kemal Paşa Ankara'da bir Kurucu Meclis'in toplanması gerektiği düşüncesiyle üyelerinin seçiminde uygulanacak kriterleri ilgili yerlere bildirmiştir. Yapılan seçimler neticesinde 23 Nisan 1920'de İstanbul Meclis-i Mebusan'dan gelen mebusların da katılımıyla Ankara'da TBMM açılmıştır.⁹

Lozan Konferansı sırasında devlet yönetim sisteminin geliştirilmesi ve Türkiye'nin barış sonrası takip edeceği iç siyaset hakkında mecliste sert tartışmalar yaşanmıştır. Bu durumdan faydalanmak isteyen düşmanlar barış masasından kalkarak yeni fırsatlar beklemeye başlamışlardır. Yeniden savaşa girme ihtimali üzerinde dahi durulmuştur. Bu şartlar altında TBMM, 1 Nisan 1923 tarihli toplantısında yeni seçimlerin yapılmasını kararlaştırmıştır. Seçimlerden önce Mustafa Kemal Paşa Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına dokuz maddelik bir program yayınlamıştır. Bu maddeleri kabul edip milletvekili olmak için başvuranlar grup tarafından aday gösterilerek, iki dereceli seçim sistemiyle seçilen mebuslarla II. TBMM, 11 Ağustos 1923'te açılmıştır.¹⁰ Aynı gün ilk toplantısını yapan Meclis'in başkanlığına Mustafa Kemal Paşa, ikinci başkanlığa ise Ali Fuat (Cebesoy) Paşa¹¹ seçildi.

Mustafa Kemal Paşa'ya göre artık Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bir anlam ifade etmiyordu. Çünkü Sivas Kongresi'nde tespit edilen program hayata geçirilmişti ve yeni bir teşkilata ihtiyaç vardı. Buradan hareketle Mustafa Kemal

⁸ Samet Ağaoğlu, "Kuvayı Milliye Ruhu Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi", Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 25

⁹ Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet (İkinci Grup)*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2009, s. 57, 82-83.

¹⁰ Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*, s. 124.

¹¹ Ali Fuat Cebesoy 1882 yılında İstanbul'da doğmuştur. Eski Korgeneral İsmail Fazıl Cebesoy'un oğludur. İlk öğrenimini Erzincan'da, orta öğrenimini İstanbul'da Saint Joseph lisesinde tamamlamıştır. 1889'da sınavla harp okulunu kazanmış, 1901'de mezun olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla 19 Eylül 1914'de Şam'daki 25. tümen komutanlığına atanmış ve tümeniyle I. Kanal Harekatı'na katılmıştır. Buradaki başarılarından dolayı 1915'te Albay olmuş, 20 Ocak-30 Eylül 1916 tarihleri arasında Kafkas Cephesi muharebelerine katılmış ve başarılarından dolayı Altın Liyakat madalyası ile ödüllendirilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndaki başarılarının ardından Eylül 1919 Haziran 1920 tarihlerinde 20. Kolordu görevi saklı kalmak üzere Batı Anadolu'da Kuvayı Milliye Komutanı olarak görevini yürütmüştür. 26 Haziran 10 Kasım 1920'de Batı Cephesi Komutanı olarak görevini sürdürmüş ve TBMM üyesi olmuştur. Çeşitli vazifelerden sonra 5 Aralık 1927'de askerlikten emekli olmuştur. TPCF kurulduktan sonra bu partinin Genel Sekreterliğine getirilmiştir. Refik Saydam kabinesinde Bayındırlık Bakanlığı, Saraçoğlu kabinesinde Ulaştırma Bakanlığı yapmış, 20 Ocak 1948-Kasım 1948 tarihleri arasında TBMM Başkanlığı görevini yürütmüştür. 10 Ocak 1968'de vefat etmiştir. bk. Ayfer Özçelik, "Ali Fuat Cebesoy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*, Cilt 7, İstanbul, 1993, s. 194-195.

Paşa tarafından vakit kaybetmeksizin 11 Eylül 1923'te halkçılık esaslarını temel alan bir program ile Meclis içerisinde "Halk Fırkası" kuruldu. Birçok milletvekilleri Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki bu firkaya katıldı.¹²

Mustafa Kemal Paşa, II. TBMM'nin açılışından kısa bir süre sonra, 22 Eylül 1923'te Viyana'da çıkan *Neue Freie Presse* muhabirine verdiği demeçte cumhuriyet kelimesini ilk kez kamuoyu önünde telaffuz etti. Böylece cumhuriyetin ilanı sürecini resmen başlatmış oldu. Mustafa Kemal Paşa Vekiller Heyeti'ni 25 Ekim'de Çankaya'da toplayarak onlara gerekli talimatları verdi. 28 Ekim akşamı Mustafa Kemal Paşa yakın arkadaşlarını Çankaya'da yemeğe davet etti ve onlara ertesi gün Cumhuriyet'i ilan edeceklerini söyledi. İsmet İnönü ile yasa tasarısını hazırlayıp gerekli çalışmaları tamamladıktan sonra 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edildi.¹³

Cumhuriyet'in ilanı mecliste farklı seslerin çıkmasına neden oldu. Burada asıl olan Cumhuriyet'in ilanı değil, ilanın tarzı idi. Mustafa Kemal Paşa, karşı çıkacaklarını düşündüğü için o sıralarda İstanbul'da bulunan Ali Fuat Paşa'ya, Rauf (Orbay) Bey'e¹⁴, Refet (Bele) Bey'e ve Adnan (Adıvar) Bey'e danışmadan Cumhuriyet'i ilan etmişti.¹⁵

Halk Partili bazı kimseler partinin gidişatından ve idaresinden hoşnut olmamaya başladılar.¹⁶ 8 Kasım 1924 tarihinde mecliste, hükümete yönelik yapılan güven oylamasında 19 ret oyuna karşılık 148 kabul oyuyla güvenoyu verilmiş ve bu şekilde

¹² Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*, s. 124.

¹³ Nevin Yurtsever Ateş, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Sarmal Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 1994, s. 68-70.

¹⁴ Rauf Orbay, 1881 yılında İstanbul'da doğmuştur. Ailesi Kafkas kökenlidir. Ruslarla yapılan bir anlaşma neticesinde ailesinin bir kısmı İstanbul'a göç etmiş ve burada yerleşmiştir. İlköğrenimini Cibali'de, rüştiyeyi ise Trablusgarp'ta bitirmiştir. 1893 tarihinde Heybeliada Bahriye Okuluna girmiş ve 1897'de Harbiye sınıfına geçmiştir. 1899 yılında buradan Teğmen olarak mezun olmuştur. İyi düzeyde İngilizce bilmesi denizcilikte başarılı olması nedeniyle farklı görevlerden sonra Hamidiye Gemisi Komutanlığına getirilmiş ve Arnavutluk Ayaklanmasını bastırmıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Ahmet İzzet Paşa kabinesinde Bahriye Nazırı olmuştur. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ne imza atmış, Ahmet İzzet kabinesinin düşmesi üzerine 3 Mayıs 1919'da askerlikten istifa ederek Anadolu'ya geçmiş ve Millî Mücadele saflarında yerini almıştır. Millî Mücadele'de aktif rol aldıktan sonra, mecliste üst düzey görevlerde bulunmuş ve 9 Kasım 1924'de Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan (CHF) bir grup arkadaşıyla ayrılarak 17 Kasım 1924'de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı (TPCF) kurmuşlardır. 12 Mayıs 1926'da izin alarak tedavi için Londra'ya gitmiş ve İzmir suikastıyla ilişkisi olduğu düşünülerek on yıl kalebentlik cezasına çarptırılmış ve böylece mebusluğu düşmüştür. 5 Temmuz 1935'de yurda dönmüş, 16 Temmuz 1964'de İstanbul'da vefat etmiştir. Bkz; İlhan Haçın, "Hüseyin Rauf Orbay ve I. TBMM'deki Faaliyetleri (1920-1923)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, Yıl: 12, Sayı: 23, Bahar 2016, s. 1-7.

¹⁵ Erik Jan Zürcher, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 53.

¹⁶ Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*, s. 134.

İnönü kabinesi kurulmuştur. Kasım ayı içerisinde Halk Fırkası'ndan istifalar başlamış, bu istifalar beklenildiği gibi çok olmadığı için pek de etkili olmamıştır.¹⁷ Refet Bey¹⁸, Rauf Bey, Adnan Adıvar¹⁹ ve İsmail Canbulat gibi isimler Halk Partisi'nden istifa etmişlerdir.²⁰ Bunun ardından 17 Kasım 1924 tarihinde Ali Fuat Paşa Dâhiliye Vekâlet'ine dilekçe ile başvurarak kendisiyle beraber Rauf Bey ve Kazım Karabekir

¹⁷ Ahmet Yeşil, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2002, s. 172.

¹⁸ Refet Bele 1881 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Mehmet Servet Bey, annesi Emine hanımdır. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamlamış ve 13 Mart 1896'da Harp Okulu'na girmiş, bu okuldan 25 Aralık 1898'de piyade teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. 29 Aralık 1903'te üsteğmenliğe yükseltilmiş, 10 Şubat 1906'da yüzbaşı olmuş, 1908 yılında Harekât Ordusu'nda Jandarma Taburunu komuta etmiştir. İttihat ve Terakki üyesi olup Talat Paşa'nın yakın arkadaşı olmuştur. 1909'da Harp Akademisi'ne başlamış, 1 Kasım 1912'de burayı birincilikle bitirmiş ve Genel Karargâh Kurmaylığı'na atanmıştır. 7 Ocak 1913'de Binbaşı olmuş, 18 Şubat 1914'de 2. Ordu Müfettişliği Kurmaylığı'na tayin edilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndaki faaliyetlerinin ardından Millî Mücadele'ye girişen Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının yanında yer aldı. 17 Mayıs 1919'da 3. Kolordu Komutanlığına atandı. Millî Mücadele başarıya ulaştıktan ve Meclis açıldıktan sonra 2. Dönem TBMM'de İstanbul milletvekili oldu. 9 Kasım 1924'de Halk Fırkası'ndan istifa etti. TPCF kurucuları arasında yer aldı. İzmir Suikastı'yla ilgisi olduğu iddiasıyla İstanbul'da tutuklanarak İzmir'e gönderildi. 13 Temmuz 1926'da aklandı. 1 Kasım'da milletvekilliğinden istifa etti ve 8 Aralık'ta kendi isteğiyle askerlikten ayrıldı. 2 Ekim 1963'de İstanbul'da vefat etmiştir. Halit Kaya, Refet Bele'nin Askerî ve Siyasi Hayatı (1881-1963) Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008

¹⁹ Soyu 16 ila 17. yüzyıl mutasavvıflarından Aziz Mahmut Hüdâyi'ye dayanan Adnan Adıvar, babasının Gelibolu sancağı naipliği sırasında 1882'de dünyaya gelmiş. Liseyi Dersaadet Mekteb-i İdâdîsi'nde, yüksek öğrenimini ise Tıbbiye Mülkiyesi'nde tamamlamış. Devrin idaresinden memnun olmadığı için Almanya'ya kaçtı ve orada Friedrich Kraus'un öğrencisi ve asistanı oldu. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yurda döndü, Trablus Harbi'nde Hilâl-i Ahmer Cemiyet Müfettişi olarak savaş meydanında vazife yaptı. I. Dünya Savaşı'nda Sıhhiye umum müdürü ve hemen sonrasında binbaşı rütbesiyle Sahra Sıhhiye umum müdür muavinliği yaptı. 1917'de Halide Edip ile evlendi. İstanbul mebusu oldu, şehir işgal edilince eşiyile birlikte Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katıldı. 1924'te TPCF kurucuları arasında yer aldı. Siyasi sebepler yüzünden Avrupa'ya gitmek zorunda kaldı. 1939'da İstanbul'a döndü, 1946'da DP listesinden bir dönem İstanbul milletvekili seçildi. 1955'te İstanbul'da vefat etti. bk. Orhan F. Köprülü, "Abdülhak Adnan Adıvar", *TDVİA*, Cilt: 1, İstanbul, 1988, s. 375.

²⁰ Rauf Orbay, *Siyasi Haturalar*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 595.

Paşa²¹'nin Cumhuriyet tarihinin ilk muhalif partisini kurduklarını duyurmuştur. Mustafa Kemal Paşa partinin kurulduğuna sevinerek, duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.²²

Yeni kurulan parti bir zaman sonra ılımlıların, tutucuların ve inkılaplara karşı gelenlerin toplandığı bir yuva haline geldi. Ülkenin bazı gazeteleri de bu yeni kurulan partinin yanında yer aldılar. Bu durum doğu vilayetlerinde tepkilere neden oldu ve dış etkenlerin de tesiriyle büyük bir isyan baş gösterdi. Şeyh Said adlı biri kendi gibi birkaç kişiyi yanına alarak din elden gidiyor söylemiyle saf ve cahil halktan bir kısmını yanına çekerek hükümete karşı ayaklandılar.²³ İsyan karşısında hareketini belirlemeye çalışan hükümet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ileri gelenleriyle bir toplantı yapıp fırkalarını dağıtıp kendilerine katılmalarını istediler. TPCF tarafından bu teklif reddedildi, diğer yandan hükümete her türlü desteğin verileceği de ifade edildi. Hatta Kâzım Karabekir, isyanı kınadı ve meclis yeni bir yasa kabul etti. Buna göre dini, ülkeyi yıkmak için kullananlar vatana ihanetle suçlanacaktı.²⁴

²¹ 1882 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Mehmet Emin Paşa, annesi Havva Hanım'dır. İlköğrenimine İstanbul'da başladı ve bu öğrenimini jandarma astsubayı olan babasının yanında Van ve Mekke'de tamamladı. Ortaöğrenimini Fâtih Askerî Rüştiyesi ile Kuleli Askerî İdâdisi'nde tamamladı. 1902'de Harp Okulu'ndan, 1905'te Harp Akademisinden mezun oldu. Kurmay Yüzbaşı olarak Manastır'da bulundu, Rum ve Bulgar çetelere karşı gösterdiği başarılarından dolayı kolağası oldu. Enver Bey ile İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin İstanbul şubelerinin açılışında görev aldı. I. Dünya Savaşı'nın başında Yarbay rütbesi aldı. I. Dünya Savaşı'nda gösterdiği başarılarından dolayı çeşitli rütbelerin ardından kendi isteğiyle 15. Kolordu Komutanı olarak Erzurum'da görev almak istedi. 19 Nisan 1919'da Trabzon'a gelip Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleriyle bir toplantı yaptı. 3 Mayıs'ta Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleriyle görüşüp bir kongre tertiplenmesini sağladı. Samsun'dan Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek ona bağlılığını bildirdi. Mustafa Kemal'in kongreye katılmasına karşı çıkan bazı üyeleri ikna ederek onu kongre başkanı seçti. Sivas Kongresi'nin toplanıp başarıya ulaşması için Mustafa Kemal'e yardım etti. Millî Hareket Esas Planına göre Şark Cephesi Kumandanlığına getirildi, İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesi üzerine Erzurum'da bulunan İngiliz subay ve erlerini tutuklattı. İtilaf güçlerine karşı Doğu Cephesi'nde başarılar kazanan Kâzım Karabekir, 7 Kasım'da 1920'de Gümrü'yü 12 Kasım'da Iğdır'ı aldı. 3 Aralık 1920'de Ermenistan'la Gümrü Antlaşması'nı imzalayıp bu ülkeye tanınan haklardan vazgeçilmesini sağladı. 15 Ekim 1922'de Ankara'ya geldi ve Mecliste Edirne milletvekili olarak görev yaptı. II. Dönem TBMM'de İstanbul milletvekilliği yaptı. Şark Cephesi Kumandanlığı lağvedilince merkezi Ankara'da bulunan I. Ordu Müfettişliği'ne tayin edildi. Hem asker hem milletvekili olanlar için neşredilen kararname doğrultusunda 26 Ekim 1924'te müfettişlikten istifa ederek milletvekilliğini seçti. Halk Fırkası'dan ayrılan kişilerle TPCF'yi kurdular ve bu partiye başkan seçildi. Partinin Şeyh Said İsyanı ile alakası olduğu ileri sürülerek kapatıldı. Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen İzmir Suikasti'nden haberi olduğu halde bunu bildirmedeği için Ankara'da tutuklanarak İzmir İstiklal Mahkemelerinde yargılandı ve bir ay sonra berat etti. Erenköy'deki evinde sıkı gözetim altında tutuldu. İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olunca onun desteğiyle CHP İstanbul milletvekili oldu. 23 Temmuz 1946'da TBMM başkanı seçildi, 26 Ocak 1948 tarihine yani vefat edene kadar bu görevi yürüttü. Cevdet Küçük, "Kâzım Karabekir", *TDVİA*, Cilt: 25, Ankara, 2002, s. 150-152.

²² Resul Babaoğlu, "Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2012/2, Cilt: 11, Sayı: 22, s. 83.

²³ Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*, s. 134.

²⁴ Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (Çev; Necdet Sander) Altın Kitaplar, İstanbul, 2013, s. 468.

Bu gelişmeler üzerine mecliste ılımlı davranan Fethi Bey istifa etmiş ve yerine İsmet Paşa gelmiştir. İsmet Paşa ilk iş olarak güvenoyu alıp Takrir-i Sükûn Yasası'nı meclisten geçirmeyi amaç edinmişti.²⁵ Mecliste sert tartışmalardan sonra kabul edilen - bu yasa, isyanın bastırılması için sert tedbirler getiriyordu.²⁶ 7 Mayıs'ta toplanan meclis isyancıların yargılanması için İstiklal Mahkemeleri'nin başkan ve üyelerini de seçti.²⁷

Nihayetinde İstiklal Mahkemeleri, TPCF ile Şeyh Sait isyanı arasında bir bağlantı olduğunu ifade ederek ve çeşitli sebeplerden dolayı 3 Haziran 1925'te bir kararnâme çıkarmış ve kararnâmenin tebliğinden itibaren Takrir-i Sükûn Kanunu'na binaen TPCF'nin yurt genelindeki bütün şubelerinin memurlar tarafından kapatılmasına karar verilmiştir.²⁸ Böylece Cumhuriyet döneminin ilk muhalif partisi kısa bir süre sonra kapatılmış ve çok partili hayata geçiş denemesi olumsuz bir şekilde sonuçlanmıştır.

1929 yılında patlak veren dünya ekonomik krizi Türk ekonomisini olumsuz bir şekilde etkilemiş, kriz ihraç ürünlerine talebin düşmesine yol açmıştır. İhraç ürünlerinin fiyatı yurtiçinde ve yurtdışında düşmüştür. Böylece büyük çoğunluğu tarımla geçinen ülke çiftçisi bu durumdan nasibini almıştır. Diğer yandan kriz karşısında Türk parasının değeri de oldukça düşmüş ve Türkiye'nin ithalatı sekteye uğramıştır. Üretimi artırmak için kredi alan ticaret şirketleri ve çiftçiler bu kredileri ödeyemez duruma gelmişlerdir. İstanbul, İzmir, Samsun gibi büyük şehirlerde işsizlik oranı yükselmeye başlamıştır.²⁹

Kriz ortamı ülkeyi daha da yoksulluğa iterken, hükümetin demiryolu yapma arzusu yeni vergi yükü anlamına geliyordu. İsmet Paşa'nın 30 Ağustos 1930'da Sivas demiryollarını işletmeye açmak istemesi, yurt dışından temin edilen malzemenin kriz engeline takılması ülke içinde yeni sorunların baş göstermesine neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde Anadolu'da görülen kuraklık krizinin etkisini arttırmıştır.³⁰

Hükümetin demiryolu yapmak için harcadığı büyük paralar halkta huzursuzluğa neden olmuş, basındaki yolsuzluk söylentileri, rüşvet ithamları ve dış ülkelerde bile dile getirilen dikta söylentileri huzursuzluğu iyice körüklemiştir. Takrir-i Sükûn'un muhalefete karşı sert tavrı ve Mustafa Kemal Paşa'nın CHF reisliğinden vazgeçmemesi

²⁵ İsmet İnönü, *Hatıralar*, (Hzr; Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s. 114.

²⁶ Yeşil, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, s. 384.

²⁷ Babaoğlu, "Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci", s. 98.

²⁸ Yeşil, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, s. 384-385.

²⁹ Abdulhamit Avşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 41-42.

³⁰ Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınları, (Basım Yeri Yok), 1982, s. 24-28.

muhalefet yapmak isteyen kesimi korkutuyordu. Diğer yandan muhalefetsiz geçen Takrir-i Sükûn döneminde CHF'nin denetimsiz kalması halk ile arasında bir kopukluğa yol açmıştı. Halkla arası açılan hükümetin ekonomik sıkıntılara çözümler bulmaması ve bazı batılı yazarların hükümeti diktatörlükle suçlanması, Mustafa Kemal Paşa'yı artık tek partili sisteme son verip bir muhalefet partisi kurulması düşüncesine sevk etmiştir.³¹

1930 yılı Türkiye için siyasi ve ekonomik yönden gelişmelerin yaşandığı önemli bir başlangıç olmuştur. 1929 dünya ekonomik krizi, savaş sonrası Türkiye'sini olumsuz etkilemiştir. Ülke yönetimini elinde tutan hükümet bu ekonomik krizi atlatmak için yeni bir ekonomik yollar aramıştır. 1930 yazına geldiğinde Türkiye yeni bir siyasi gelişmenin eşiğine gelmiştir. O da Mustafa Kemal Paşa'nın Paris büyükelçisi Ali Fethi (Okyar) Bey'e bir siyasi parti kurma teklifinde bulunmuş olmasıdır.

Yalova'da Mustafa Kemal Paşa'dan teklifi alan Ali Fethi Bey yapılan görüşmeler neticesinde teklifi kabul ederek 12 Ağustos 1930 günü Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci muhalefet partisi Serbest Cumhuriyet Fırkasını (SCF) kurmuştur. Basın ve kamuoyunda gündemi bir anda bu yöne çevrilmiş, yeni parti herkes tarafından konuşulur olmuştur. Mustafa Kemal Paşa ilk denemenin başarısız olduğu çok partili hayata geçişi, demokratik bir cumhuriyet kurmak için 6 yıl sonra tekrar denemek istemiştir.³²

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın denetiminde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası kısa sürede büyük ilgi görmüş ve özellikle Batı Anadolu'da üye sayısı on binleri bulmuştur. Bu durum İsmet İnönü hükümetini rahatsız etmiş CHF içerisinde bulunan bir grup radikal partici Mustafa Kemal Paşa'nın her iki partiye de sergilediği eşit yaklaşımı bozmaya çalışarak yeni partinin kapatılması için çaba harcamıştır. 1930 yılı, SCF, belediye seçimlerinde³³ kendilerine haksızlık edildiğini ileri sürünce konu mecliste

³¹ Barış Ertem, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İlk On Yılında Parlamento İçi Muhalefet ve Bir Örnek: Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 17, Sayı: 2 (Ağustos 2013), s. 351-352.

³² İhsan Sabri Balkaya, "1930 Antalya Belediye Seçimleri ve Yansımaları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Haziran 2018 22(2), s. 1076

³³ Nisan 1930 tarihinde TBMM'de yapılan çalışmalar neticesinde 163 maddeden oluşan yeni belediye kanunu kabul edilerek 14 Nisan 1930'da resmi gazetede yayınlanmıştır. Yeni belediye kanunu 8 ana bölümden meydana gelmiştir. 1930 belediye seçimlerinde en çok dikkate şayan olan şey kadınların seçimlerde aday olarak gösterilmesidir. Bu seçimlerde 56 erkek aday yanında 5 kadın aday tespit edilmiştir. 1930 belediye seçimleriyle ilgili olarak Edirne'de görev yapan Bulgar Başkonsolosunun buradaki seçimlere dair yazdığı raporda, seçimlerin özgür bir ortamda gerçekleştirilmediği, seçimin belediye binası önünde polis müdürü ve onun yardımcısı nezaretinde olduğuna yöneliktir. Başkonsolosa göre seçimler özgür bir ortamda gerçekleşseydi Edirne'de seçimi SCF kazanırdı. SCF'nin önemli isimlerinden ve parti tüzüğünü hazırlayan Ahmet Ağaoğlu hatıralarında halkın CHF'den ayrılarak SCF'ye katıldığını ve bu durumun İsmet

tartışmalara yol açmıştır. Diğer yandan Mustafa Kemal Atatürk'ün halen CHF'nin genel başkanı olduğunu ifade etmesi üzerine, Fethi Okyar bu duruma muhalefet etmemiş ve partisini 17 Kasım 1930'da feshetmiştir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci kez çok partili sisteme geçiş denemesi başarıya ulaşamamıştır.³⁴

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ ve 1946 SEÇİMLERİNE GİDEN YOL

1.1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve Teşkilatlanması

1.1.1. Kuruluş Sürecini Başlatan Gelişmeler

Her ne kadar Türkiye, 1939'da başlayıp ve 1945 yılında sona eren II. Dünya Savaşı'na katılmamış olsa da ekonomisi giderek artan askerî harcamalar karşısında zor duruma girmiş ve savaş sonrası çok partili dönemin neden olduğu karışık durumun üstesinden gelinemediği içindir ki yeni bir toparlanma söz konusu olmamıştır.³⁵ Türkiye, II. Dünya Savaşı sonunda Sovyet Rusya'nın (SSCB) ağır baskılarına maruz kalmıştır. Alman orduları karşısında zor durumda iken izlediği politikadan dolayı Türkiye'ye karşı tavrını yumuşatan SSCB, Kızıl Ordu'nun Alman ordularını geri püskürtmesi üzerine bu politikasını değiştirerek yeniden sert bir politika izlemiştir. Bu şekilde başlayan Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki gerginlik, 1945 yılında en üst seviyeye çıkmıştır. Bunun üzerine Sovyet Dışişleri Bakanı Vyacheslav Mikhailovich Molotov Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki dostluk ve tarafsızlık paktının³⁶ artık yenilenmeyeceğini bir nota ile

İnönü ve arkadaşlarını endişeye düşürdüğünü ve bununla ilgili tedbirler almışlardır. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya vali, kaymakam ve nahiye müdürlerine bir yazı göndererek seçimleri CHF'nin kazanması için çalışmalarını istemiştir. İhsan Sabri Balkaya, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri*, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum, 2006, s. 37, 48-50

³⁴ Ertem, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İlk On Yılında Parlamento İçi Muhalefet ve Bir Örnek: Serbest Cumhuriyet Fırkası", s. 359.

³⁵ Erdinç Tokgöz, "Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişmeler" *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, II*, (Editör: Durmuş Yalçın vd.), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2008, s. 328.

³⁶ I. Dünya Savaşı sırasında Çarlık Rusya'da çıkan Bolşevik İhtilali ile çarlık sistemi sona ermiş ve yeni rejim ile Türkiye'nin gelişen dostluk ilişkileri iki ülke arasında 17 Aralık 1925 yılında Paris'te tarafsızlık, saldırmazlık ve karşılıklı danışma antlaşmasının imzalanmasını mümkün kılmıştır. Türkiye 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa'nın da bulunduğu Karşılıklı Yardım Antlaşmasını imzalamış ancak Rusya'yı bu ittifaka dâhil edememiş. Rusya'nın Ağustos 1939'da Almanlarla görüşmesi sırasında ortaya atılan Boğazlar Meselesi Türkiye'yi tedirgin etmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Boğazlar Meselesinin tekrar gündeme taşınması ve Sovyet Rusya hükümetinin 19 Mart 1945 tarihinde, 1925 tarihli Saldırmazlık ve Dostluk Antlaşması'nın geçersizliğini ilan etmesi ve yeni şartlara uyulması konusunda hiçbir mantıklı açıklama sunmadan yeni şartların Türkiye tarafından kabul edilmesini istemiştir. Savaşın bitmesine yakın Rusya 19 Mart 1945 ve 7 Haziran 1945 tarihlerinde Türkiye'ye iki kez nota vermiş. Böylece Rus Dışişleri Bakanı Molotov Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper'i makamına davet ederek 20 yıldır yürürlükte olan 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın süresinin uzatılmayacağını ve savaş döneminde ortaya

Türkiye'ye bildirmiştir. Türkiye uluslararası arenada yalnız başına kalmış ve İsmet İnönü bu şartlar içerisinde tek parti otoritesine son vermeyi planlamıştır.³⁷ Diğer yandan İsmet İnönü'nün Milli Şef olmasının akabinde yapılan ilk genel seçimin ardından kurulan 6. Dönem TBMM, 3 Nisan 1939'da olağanüstü toplandığında bu meclis içerisindeki bağımsız milletvekili sayısı 21'e yükselmiştir. İsmet İnönü bu milletvekillerini bir muhalefet çatısı altında birleştirmek amacıyla 29 Mayıs 1939'da toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Beşinci Büyük Kurultayı'nda bu milletvekillerinden oluşan ve "Müstakil Grup"³⁸ diye adlandırılan bir muhalefetin oluşturulması için parti tüzüğünde değişiklik yapılmasını istemiştir. Fakat tüm uğraşlara rağmen oluşturulan bu muhalif grup üzerine düşeni yerine getirememiş ve çok partili sisteme geçilmesiyle bu grubun varlığına 11 Mayıs 1946 yılında son verilmiştir.³⁹ Boşa çıkan bu girişim ve ardından toplumun belirli bir kısmına hitap eden, yapısı ve uygulama alanı bakımından tartışmalı olan varlık vergisi⁴⁰, çiftçiyi topraklandırma yasası⁴¹, toprak mahsullerine uygulanan vergiler⁴² gibi yeni birtakım düzenlemeler getirilmiştir. Sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik gelişmelerin yaşanması ve halkın tek partiye temkinli yaklaşımı artık yeni bir partiye ihtiyaç olduğu fikrini iyice güçlendirmiştir.

II. Dünya Savaşı, iştirak etmemesine rağmen Türkiye'ye sadece ekonomik külfetler yüklemekle kalmamış bunun yanında birçok tehditle de karşı karşıya bırakmıştır. Türkiye, bu savaş süresince bir denge politikası izleyerek en az zararla

---

değişmeler nedeniyle hükümetinin antlaşmayı fesih etmek istediğini bildirmiştir. bk. Mehtap Başarır, "Sovyet Rusya'nın 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın Feshine Yönelik Türkiye'ye Verdiği Notaların Türk Basınına Yansımaları" *Belgi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı:18 (Yaz 2019/II), s. 1417-1420.

³⁷ Rıfıkı Salim Burçak, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1960*, Olgaç Matbaası, Ankara, 1979, s. 38-40

³⁸ 1939 Cumhuriyet Halk Partisi Nizamnamesinin 125-130. Maddeleri Müstakil Grup ile alakalı olup ilgili maddelere göre Müstakil Grup üyeleri Parti Meclisi Grubu toplantılarına katılabilirler lakin söz hakkı alamazlar, görüş bildiremezler ve oy hakları yoktur. Grup üyeleri meclis toplantısında görüşlerini grubun kararına göre ifade edip oy kullanabilirler ve görüşmelerin gizliliği esastır. Yılmaz Gülcan, *Cumhuriyet Halk Partisi 1923-1946*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 202-203.

³⁹ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s.18.

⁴⁰ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 3. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 2004, s. 433.

⁴¹ Çiftçiyi Topraklandırma Yasası 14 Mayıs 1945 ve 11 Haziran 1945 tarihleri arasında müzakereleri yapılan Millî Şef dönemi iktisat politikalarından biridir. 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edilen yasanın amacı; 1. Madenin a firkasında: Arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçileri veya çiftçilik yapmak isteyenleri, aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak ve iş kuvvetlerini değerlendirecek ölçüde araziye sahip kılmak; b firkasında: Kendilerine arazi verilenlerle yeter arazisi bulunup istihsal vasıtaları eksik olan çiftçilerden muhtaç bulunanlara kuruluş, onarma ve çevirme sermayesi, canlı ve cansız demirbaş vermek, şeklinde açıklanmıştır. bk. Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, *TBMM, TD, C 18, 72*. Birleşim, 11 Haziran 1945.

⁴² Toprak mahsulleri vergisi hakkında Maliye Vekâleti'nce hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyeti'nce 14. 05.1943 tarihinde Yüksek Meclise arzı kararlaştırılan kanun, 4 Haziran 1943 tarihinde mecliste kabul edilmiş, 07.06.1943 tarihinde Resmî Gazete ile duyurulmuştur. *TBMM, TD, C 3*, Birleşim, 33 (04.06.1943).

kurtulmayı amaçlamıştır.⁴³ Bu yüzden henüz savaşın devam ettiği esnada, savaş sonrası uygulanacak iktisadi politikalara yönelik çalışmalar başlatılmıştır. 1944 yılında Şükrü Saraçoğlu hükümeti, savaş sonrası kalkınma plan ve programının hazırlanması kararını aldı. Buradan yola çıkılarak Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer, İktisat Bakanı Fuat Sirmen, Ticaret Bakanı Celâl Siren ve Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu koordinatörlüğünde bir Planlama Komisyonu teşkil edildi. Çalışmalar iktisadi alanda yoğunlaştı. Yaklaşık bir yıl kadar süren çalışmalar sonunda komisyon, savaşın fiilen bitiminden iki gün sonra yani 7 Mayıs 1945 tarihinde bu planın özeti mahiyetindeki “öz raporu” hükümete sunacak hale gelmişti. Böylelikle Türkiye, savaş sonrası döneme hazırladığı bir plan ile giriyordu. Plan; Türk sanayisinin savaş zamanından barış zamanına değin ve yeni şartlar oluşuncaya kadar korunması ve gelişmesine dair raporlar, jeopolitik durumu ön plana çıkaran ve umumi görüşleri içeren “öz rapor”, Sümerbank ve Etibank’a ait ön projeler ve kuruluşlar arası imzalanan protokolleri içeren dört ana kısımdan oluşuyordu. Planı uygulamaya sokmak için Etibank ve Sümerbank arasında gerekli protokoller hazırlanmış, finansal hususları garanti altına almak için son görüşmeler Merkez Bankası Genel Müdürlüğü’nde yapılmıştır. Fakat savaş sonrası iktisadî dalgalanmalar güvenilir tahminlerin yapılmasına engel olmuştur. Kesin protokoller 8 Mart 1946’da tamamlandığında Etibank ve Sümerbank yatırımlarının tutarının 300 milyon olacağı tahmin ediliyordu. Fakat heyetlerin yaptığı temaslara neticesinde bu rakamın 697 milyona çıkabileceği görüldü. Dönemin bu istikrarsız durumu kesin tedbirlerin alınmasına imkân sağlamıyordu.⁴⁴

II. Dünya Savaşı’nın, Türkiye’de uygulanmasına neden olduğu iktisadî politika, kimseyi hoşnut etmemiştir. Savaş son bulurken, Milli Şef İsmet İnönü’nün teşebbüsleriyle kurulan Müstakil Grup demokrasi yönünde kendine verilen vazifeyi yerine getirememiş ve tüm siyasetçilerin CHP’li olduğu bir dönemde Demokrat Parti kurucusu, muhalif grubun başkanlığını, parti gurubunda başkanlık yapmaya yeğlemiştir. Tabii bu durum savaşın meydana getirdiği durumlardan kaynaklanmıştır. Zira batılı demokratik ülkelerde bile siyasal liderliklerin otoriter bir hüviyet kazandığı süreçte Türkiye’de de Milli Şeflik dönemi devam etmiştir. Bununla birlikte Avrupa’da faşizmin

⁴³ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 3.

⁴⁴ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Bilgi Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, 1974, s. 1-4.

yenilgiye doğru gitmeye başladığı esnada Türkiye’de de bir dönüşüm yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır.⁴⁵

1945 yılı Mayıs ayında hükümetin hazırladığı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu mecliste sert tartışmalara neden olmuş ve Aydın Milletvekili Adnan Menderes, tasarımı çok çeşitli yönlerden eleştiri yağmuruna tutmuştur. Yine 17 Mayıs’ta Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu üzerinden, 21 Mayıs’ta da Bütçe Kanunu’nun tamamını ele alarak yaptığı konuşmalarla hükümeti sert bir şekilde eleştirmiştir. 29 Mayıs 1945’de oylamaya sunulan Bütçe Kanunu’na CHP içerisinde yedi milletvekili; Adnan Menderes, Celâl Bayar, Emin Sazak, Hikmet Bayur, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Recep Peker ret oyu kullanmıştır. Kendi içerisinde aykırı seslere yabancı olması bakımından alışılmadık bir durum olan bu tepkiye, birçok CHP vekili, sert bir şekilde karşılık vermiştir.⁴⁶

Bundan sonra ise DP’nin kuruluşunda önemli bir yeri olan “dörtlü takrir” süreci başlayacaktır.

1.1.2. Dörtlü Takrir ve Sonraki Olaylar

DP’nin kuruluş süreci, 16 Mayıs 1945 te TBMM’de Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısının görüşülmesiyle başlamıştır. Tasarıya karşı çıkan Aydın milletvekili Adnan Menderes, komisyon çalışmalarına dışarıdan usulsüz müdahalelerin olduğunu belirterek komisyon üyeliğinden istifa etmiştir. Bu kanuna karşı çıkanlara göre esas sorun, tarımın modern usullere göre yapılmaması ve toprağın bölünmesiydi. Toprağın bölünmesinin fayda değil zarar vereceği düşünülüyordu.⁴⁷

CHP hükümetinin Ocak 1945’de Meclise getirdiği Toprak Kanunu, mecliste görüşülmeye başlanmış ve bu görüşmeler parti içindeki muhalefetin tepkilerine neden olmuştur. Hükümetin uygulamaya koymaya çalıştığı tasarı; 5.000 dönümle sınırlandırılmakla beraber, toprağın yeterli gelmeyeceği yerlerde, toprak sahibi olmayanlara ve toprağı az olanlara dağıtılmak üzere 50 dönüme kadar toprağın kamulaştırılabileceğini teklif etmekteydi. Bu durum toprak sahiplerinin tepkilerine yol

⁴⁵ Taner Timur, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, 3. Baskı, İmge Kitapevi, İstanbul, 2003, s. 12-14.

⁴⁶ Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, s. 46.

⁴⁷ Recep Şükrü Apuhan, *27 Mayıs’tan Yassıada Mahkemelerine Menderes Resmi Tarihi Değiştirecek Gerçekler*, 2. Baskı, Timaş Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 70.

açtı ve toprak sahibi kişilerin sözcüleri bu iki maddeyi kaldırmaya, bunu başaramazlarsa bu maddeleri yumuşatmaya çalıştılar.⁴⁸

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na karşılık, bu kanunun kabul edildiği tarihten yani 11 Haziran 1945'den dört gün önce, tarihte "Dörtlü Takrir"⁴⁹ diye bilinen bir önerge hazırlandı. Bu önerge ile CHP meclis grubu parçalanacak ve yakın gelecekte CHP'ye karşı en güçlü muhalif parti doğacaktı. Takriri verme fikri Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'e aitti.⁵⁰ Fuat Köprülü'nün evinde hazırlanan önergede; İzmir milletvekili Celâl Bayar, Aydın milletvekili Adnan Menderes, İçel milletvekili Refik Koraltan ve Kars milletvekili Fuat Köprülü'nün imzaları vardır.⁵¹

Dörtlü Takrir sahipleri, CHP içinde muhalefetten geri durmayan Hikmet Bayur'un da bu önergeye imza atmasını istemişler fakat Bayur metni inceledikten sonra kararını bildireceğini söylemiştir. Bunun üzerine önerge sahipleri buna zaman olmadığını ve önergenin hemen verileceğini söyleyerek imza atmasını istemişlerdir. Fakat Bayur önergeye imza atmamıştır.⁵²

Dörtlü Takrir, 7 Haziran 1945 günü Fuat Köprülü tarafından CHP Meclis Grubu Yüksek Başkanlığına sunulmuştur. Metin, görüş ve fikirleri alınmak üzere çoğaltılarak milletvekillerine dağıtılmış ve önerge hemen işleme sokularak, başkanlıkça bir hafta zarfında görüşülmesi onaylanmıştır.⁵³ Takrir, CHP'nin grup toplantısında ele alınıp iyice

⁴⁸ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 3. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara, 1998, s. 28.

⁴⁹ II. Dünya Savaşı sonrasında CHP içinde farklı hamleler yapmak isteyenler arasında sadece Menderes ve Fuat Köprülü yoktu. Hikmet Bayur başta olmak üzere, Celal Bayar, Recep Peker, Emin Sazak, Refik Koraltan, Refik Şevket İnce kendilerince parti içinde hamle planları yapıyorlardı. Bu kişiler daha sonra bir araya gelerek İsmet İnönü'nün hükümetine, bütçe oylamasında güvensizlik oyu vereceklerdi lakin bu kişiler arasında henüz samimi bir bağ kurulmuş değildi. Refik Koraltan kısa süre sonra Menderes ve Köprülü ile samimi olmaya başladı. O da savaş sonrası Türkiye'si için bir şeylerin yapılması gerektiğini savunuyordu. Menderes, Köprülü'ye gruba bir takrir vermeyi önerdi. Menderes aralarında önemli bir politikacı görmeyi istediğinden gözler Celal Bayar'a çevrildi. Nihayetinde Bayar'ı saflarına çekmeyi başardılar. Tevfik Rüştü Aras'ın evindeki toplantıya yukarıda zikredilen kişilerin yanında Cemal Tunca da katıldı. O da acil demokrasinin ateşli savunucularındandı. 19 Mayıs Gençlik Bayramı'nda bir konuşma yapan İnönü "Demokratik düzeye geçme gereğini" açıklayan bir konuşma yaptı. 29 Mayıs'ta Şükrü Saraçoğlu hükümetinin 7 aylık bütçesi 7 milletvekili tarafından güvensizlik oyu aldı. Meclisin 1 Haziran tarihli toplantısında Toprak Kanunu Recep Peker, Emin Sazak, Hikmet Bayur ve Adnan Menderes tarafından şiddetle eleştirildi. CHP meclis grubuna sunulan takririn reddi neticesinde Demokrat Parti kurulmuş oldu. Bkz; İsmet Bozdağ, *Demokrat Parti ve Ötekiler*, Kervan Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 15-19; Ayrıca bk. Işıl Tuna, "Verilişinin 70. Yılında Demokratikleşme Belgesi Olarak Türk Siyasal Hayatında Dörtlü Takrir", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 15, Sayı 30 (Bahar 2015), s. 212-215.

⁵⁰ Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasî Hayata Geçiş*, 2. Baskı, Ankara, 2001, s. 50-51.

⁵¹ Yücel, *Demokrat Parti*, İstanbul, s. 47.

⁵² Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 43-44.

⁵³ Şerif Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010, s. 64.

incelenmiştir. CHP içindeki bazı muhalifler Bayar ve Menderes etrafında toplanmaya başlamışlardı. Bu yüzden Çankaya takrir sahiplerine karşı duracak kişilerin iyi seçilmesi gerektiğini ve takrir sahiplerine fırsat verilmemesini kararlaştırdı. CHP grup başkanı ve idare heyeti takrir sahiplerini konuşturmamak için tedbirler almışlardı.⁵⁴ Takrir, partinin 12 Haziran 1945 tarihli toplantısında okundu ve parti grubu takriri reddetti.⁵⁵

Önerge sahipleri, bu önergeleriyle mecliste gerçekten işleyen bir denetim mekanizmasının oluşmasını; demokrasiye set vuran, anayasal halkçı ruhu sınırlayan kanunların değiştirilmesini, keza parti tüzüğünde de gerekli iyileştirmelerin yapılmasını istiyorlardı.⁵⁶

Önerge sahipleri takrirden ayrıca; demokrasi dersi vermenin yanı sıra kanun ve parti tüzüğündeki demokrasiye aykırı hükümlerin de kaldırılmasını istemekteydiler. Diğer yandan meclisin hükümeti gerçekten denetleyen bir yapıya kavuşturulmasını, seçimlerin serbest bir şekilde yapılmasını istiyorlardı. Kısacası CHP'nin her işinin demokrasiye uygun olarak yapılması isteniyordu.⁵⁷

Dönemin Dâhiliye Vekili Hilmi Uran'a göre önergeyi, DP mensupları dâhil oldukları partinin düzelmesi için ileriye sürdükleri ıslahatları istemekten ziyade bu partiden ayrılmanın bir bahanesi olarak kullanmışlardır. Ayrıca bu önerge Uran tarafından DP'nin kuruluşuna yönelik bir adım değil, partiyi kurmak isteyenlerin, vaktiyle istekleri doğrultusunda yola çıktıklarını gösteren bir vesika şeklinde değerlendirmiştir.⁵⁸

II. Dünya Savaşı'nın akabinde, özellikle Sovyet tehlikesine karşı dış politikada sağlam bir zeminde ilerlemek ve uluslararası arenada Türkiye'ye destek verecek devletler kazanmak için çok partili siyasi hayatın gerekliliğine inanan, bunu 19 Mayıs 1945'te Gençlik Bayramı vesilesiyle yapmış olduğu konuşmasında da belirten İsmet İnönü⁵⁹ 7

⁵⁴ Orhan Cemal Fersoy, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, Garanti Matbaası, İstanbul, 1971, s.86.

⁵⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı (1899-1960)*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2016, s. 126.

⁵⁶ Sina Akşin, "Demokrat Parti'nin Kurulması", *Tarih ve Toplum*, C 9, S 53, Mayıs 1988, s. 8-13; Sina Akşin bu makalesinde Dörtlü Takrir sahiplerinin, verdikleri takrirlere herhangi bir parti kurma fikirlerinin olmadığını dile getirmiştir.

⁵⁷ Yücel, *Demokrat Parti*, s. 49.

⁵⁸ Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 361- 362; Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasî Hayata Geçiş* s. 52.

⁵⁹ İsmet Bozdağ, *Menderes Menderes*, Emre Yayınları, İstanbul, 1997, s. 17; Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, *İkinci Parti*, Cilt: 1, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 228-231; Bozdağ, *Demokrat Parti ve Ötekiler*, s. 18.

Kasım 1945’de Meclis’in 7. dönem 3. yasama yılı açılışında yaptığı konuşmada da konuşma buna açık bir işaret etmiştir.⁶⁰ Bu açıdan bakıldığında da şunu söylemek mümkündür ki; bir bakıma İnönü, Dörtlü Takrir sahiplerini muhalif bir parti kurmak için teşvik etmiş, bu kişiler tarafından kurulacak muhalefet partisinin CHP’ye halel getirmeyeceğine inanmıştır. Ona göre böylece yeni kurulan muhalefet partisiyle Türkiye, devletlerarası bir saygınlık kazanmış olacaktı.⁶¹ İsmet İnönü böyle bir hamle yaparken hem CHP içinde bir ayırım (ikilik) çıkmayacağına hem de muhalefetin, güvendiği kişiler tarafından oluşturulacağına inanıyordu.⁶²

CHP içinde yenilik isteyen Dörtlü Takrir siyasi bir uyarı niteliğindedi ve takrir sahipleri bu önerinin kabul edileceğine pek inanmıyorlardı.⁶³ Takrir, meclise gelmeden CHP üst yönetiminde büyük tepkiye neden oldu. İnönü başkanlığında düzenlenen toplantılarda takrire karşı nasıl bir tavır takınılacağına yönelik görüşmeler yapıldı. CHP üst yönetimi tarafınca Çankaya’da yapılan toplantılar neticesinde takririn kabul edilmeyeceği üzerinde anlaşmaya varıldı.⁶⁴ Diğer taraftan takrirdaki istekler İsmet İnönü’nün 19 Mayıs nutkundaki vaat ve işaretleriyle uyuyordu. Bu bakımdan takrirden zıt bir durum söz konusu değildi.⁶⁵ Çankaya Köşk’ünde İnönü liderliğinde toplanıp takriri reddetme görevini alanlar takrir sahiplerini tenkit ve hakaret yağmuruna tutmuşlardır. Takrir sahipleri her ne kadar doğruları savunsalar da Çankaya’dan takririn reddi kararı çıkmıştı.⁶⁶ Takrir, 12 Haziran 1945 tarihinde CHP Meclis Grubunda yedi saat boyunca görüşüldü.⁶⁷ Celal Bayar bu takrirden CHP’ye karşı gelmediklerini ve ayrı bir parti kurma çabası içerisinde olmadıklarını, sadece CHP’nin bazı reformlara ihtiyacı olduğunu söylese de bu ifadeler havada kalmıştır. Mesela; Faik Ahmet Barutçu takririn bölünmeye doğru atılmış bir adım olduğunu ileri sürmüştür. Diğer yandan Başbakan Şükrü Saraçoğlu da takriri geri çekmeleri için imza sahiplerine baskı yapmış ama Celal Bayar takriri geri

⁶⁰ *İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları*, (Derleyen: Ali Rıza Cihan), Cilt: 2, 1939-1960, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1993, s. 63.

⁶¹ Cengiz Sunay, "Demokrat Parti", *İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler* (Editör: Turgay Uzun), Orion Kitabevi, Ankara 2010, s. 171. s.163–204.

⁶² Taner Demirel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 50.

⁶³ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 44.

⁶⁴ Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s. 66.

⁶⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes’in Dramı*, s. 126.

⁶⁶ Celâl Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, (Derleyen: İsmet Bozdağ), Truva Yayınları, İstanbul, s. 33-34.

⁶⁷ Yücel, *Demokrat Parti*, s. 49.

çekmek için vermediklerini dile getirmiştir.⁶⁸ Şükrü Saraçoğlu da Dörtlü Takrir'in bazı yasa ve yönetmelikleri değiştirme gibi bir amaç edindiğini söyleyerek takriri reddetmiş yapılan oylama sonucunda takrir sahipleri dışında kimse olumlu yönde oy kullanmamıştır. Zaten takrir sahipleri, parti grup toplantısında bunun kabul edileceğini beklemiyorlardı. Takrir sahiplerinin ilk andaki amaçları, demokratikleşme yolunda bir adım atmak, CHP'nin ve kamuoyunun ilgisini bu noktada toplamaktı. Bu davranışlarıyla kamuoyunun ilgisini çekmeyi başaran takrir sahipleri CHP içerisinde organize bir muhalefetin doğmasına neden olmuşlardı.⁶⁹ Dörtlü Takrir'in oya sunulup reddedilmesinden sonra önergeye imza atanlara parti içinde kuşkuyla bakılmaya başlanmış ve bu kişilerin partideki mevkileri sarsılmıştır.⁷⁰

CHP içinde şok etkisi yapan takrir, sonuçta kabul edilmese de⁷¹ kamuoyundan olumlu bir tepki almıştı. Bu durumu fırsat bilip cesaretlenen Adnan Menderes ve Fuat Köprülü muhalefetlerini, iktidarı eleştiren yazılarıyla devam ettirmişlerdir. Ağustos 1945'de Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması'nın⁷² onaylanması sırasında Adnan Menderes yine tek parti yönetimini var gücüyle eleştirmiş ve Türkiye'nin artık hak ettiği demokratik sisteme kavuşturulması ve özgürlüklerin kısıtlanmaması gereğini ifade etmiştir.⁷³ Bu gelişmeler üzerine Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, 21 Eylül 1945 tarihli bir genelge ile partiden ihraç edilmişlerdir. O güne kadar sessizliğini koruyan Koraltan, 2 Ekim'de Vatan gazetesine verdiği bir demeçte arkadaşlarının partiden ihracının tüzüğe aykırı olduğunu ifade edince kendi de partiden ihraç edilmiştir.⁷⁴ CHP Genel Sekreter

⁶⁸ Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s. 68

⁶⁹ Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s. 67-69

⁷⁰ Emel Aslan, *Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2014, s. 8.

⁷¹ Bozdağ, *Menderes Menderes*, s. 22

⁷² II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Rusya'ya savaş açmasıyla Rusya Batılı safta yer aldığını gösterdi. Bu durumda Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere, 9 Ağustos 1941'de Rusya'ya yardım konusunu görüşmek için masaya oturdular. 14 Ağustos'a kadar görüşmeler neticesinde Rusya'ya yardıma karar verildi ve Atlantik Demeci adını alan bir bildiri yayınladılar. Böylece Birleşmiş Milletlerin temeli atılmış oldu. ABD'nin savaşa katılması üzerine İngiltere ve ABD arasındaki işbirliğini görüşmek üzere Churchill Washington'a gitti. Görüşmelerden sonra, Almanya'ya karşı savaşa katılan 26 devlet imzası ile 1 Ocak 1942'de Birleşmiş Milletler Demeci yayınlandı. bk. Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, Alkım Yayınevi, 17. Baskı, İstanbul, 2010, s.467

⁷³ BCA, Fon: 010.09.458, Yer: 1328.1.29-30; Enis Şahin-Bilal Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı: 2 (2015), s. 39-41.

⁷⁴ Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 166

Vekili ve aynı zamanda Kırklareli milletvekili Nafi Kansu'nun imzasını taşıyan bir genelge de parti il, ilçe, bucak ve ocak kurullarına gönderilmiştir.⁷⁵

Bu genelge ile CHP'den ihraçların olması üzerine, CHP'yi eleştiren Refik Koraltan, verdiği bir röportajda parti prensiplerinden ayrılmadıklarını, prensiplerden ayrılanların Menderes ve Köprülü'nün partiden ayrılmasına karar verenler olduğunu ifade etmiştir. CHP Genel Sekreteri Koraltan'a maksadının ne olduğu sorulduğunda ise Koraltan sözlerinin gayet açık olduğunu belirtmiş, bu cevap üzerine düşünce ve görüşlerinin CHP tüzüğündeki hükümlere aykırı olduğu söylenmiştir. Bunun üzerine 6 Ekim'de Koraltan'ın partiden çıkarılması kararlaştırılmıştır.⁷⁶ Bunu Celal Bayar'ın önce İzmir milletvekilliğinden ve ardından da CHP'den istifası izlemiştir.⁷⁷

1.1.3. Partinin Kuruluşu ve Teşkilatlanması

1.1.3.1. Kuruluşu

Büyük savaş sonrası Türkiye'nin en temel sorunu birçok alanda kendini gösteren ve büyük sıkıntılara neden olan iktidarın ekonomi politikasıydı. Yüksek enflasyon, kentsel alanlarda yeterli olmayan tüketim malları ve ürünlere konulan vergiler ile hükümete geniş yetkiler tanıyan Milli Koruma Kanunu'nun⁷⁸ uygulamaya konulması bir araya gelince Cumhuriyet rejiminin 20 yıllık istikrarlı siyasi ittifakı zedelenmiş oldu.

Savaş sonrası dünya düzenine ayak uydurmak isteyen Türkiye, CHP'nin yorgun siyasetine karşısında artık olumlu bir tavır sergileyemiyordu. Eski muhafızlar olarak nitelenen kişilerin kendi yönetim sistemlerini devam ettirme istekleri 1 Ocak 1945'te

⁷⁵ *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon: 490.1.0.0, Yer: 572.2277.3.

⁷⁶ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz (1945-1971)*, Cilt 4, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970, s. 36

⁷⁷ Şahin-Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)", s. 34.

⁷⁸ II. Dünya Savaşı sırasında devlet bazı kararlarla ekonomiyi kendi kontrolüne almaya çalıştı. Kara borsanın artması, fiyatların yükselmesi, stokçuluğun yayılması, arz talep dengesinin değişmesi ile haksız kazançlar sağlanması en temel sorunların başında geliyordu. Hükümet savaşın neden olduğu bu durumun üstesinden gelmek için 26 Ocak 1940 tarihinde Milli Korunma Kanunu'nu mecliste onaylattı. Kanuna göre kısmi veya genel seferberlik durumunda, ülkenin savaşa girmesi ihtimaline karşı ekonomik ve millî savunma açısından desteklenmesi için bakanlar kuruluna olağanüstü görev ve yetkiler verildi. Kanuna göre ülkedeki tüm sanayi ve madencilik kuruluşları denetim altında tutulacak, faaliyetleri istenilen şekilde değiştirilebilecek ve gerekirse bu kuruluşların ürettiği ürünlere bedelleri ödenmek suretiyle el konabilecekti. Devlet millî savunma gereğince ihtiyaçları karşılamak için stok yapabilecek, geniş arazi sahiplerinden arazilerinin yarısında gerekli görülen hububatın ekiminin yapılmasını isteyebilecekti. Kısaca bu kanun ile ekonominin kontrolü devlete geçti. Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 266-267.

hükümetin toprak reformu yasa tasarısı ile mecliste kendine bir muhalif grup bulmuştu. 11 Haziran'da sert tartışmalar sonucunda kabul edilen yasa tasarısı, mecliste bir muhalif partinin olması durumunda kabul edilmesi düşük bir ihtimal dâhilindeydi.⁷⁹

Sovyet Rusya ve Sol'un Türkiye'de büyük tepki gördüğü bu sıralarda basın partilerden baskı görüyor, eleştirilerinde dozu aşanları susturmak için bu partiler, gençleri muhalif gazetelere karşı harekete davet ediyordu. Muhaliflerin, yanlarında yer aldıkları bilinen gazetelerin başında Tan ve Vatan gazeteleri gelmekteydi.⁸⁰

Tan gazetesi⁸¹ başyazarlarından Sabiha ve Zekeriya Sertel, CHP'ye ve üyelerine karşı sert eleştirileri yöneltten ilk gazetecilerdi. Tan gazetesi, Toprak Kanunu'nu kuvvetle desteklediği gibi memleketin sorunları üzerinde de sosyalist görüşlü yazılarına devam etmiştir. Tan'ın sahiplerinin "Görüşler" adlı dergide CHP ile İsmet İnönü'ye saldırmaları, iç siyasette ve uluslararası ilişkilerde Sovyet Rusya yanlısı bir tavır sergilemeleri bu gazeteye karşı tepkileri daha da artırmıştır.⁸² Bu tepkilerin fitilini ateşleyen temel unsur ise "fısıltı gazetesi"yle ortalığa yayılmıştır. Bu gazeteye göre Tan gazetesine bağlı olarak çıkan "Görüşler" adlı derginin komünist bir dergi olduğu ve yazarları arasında Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Tevfik Rüştü Aras'ın bulunduğu iddiasıydı.⁸³ İşte tüm bu gelişmeler üzerine Komünizm ve muhalefet karşıtı bir grup 4 Aralık 1945'te ellerinde pankartlarla Tan gazetesi matbaası önüne gelip kısa sürede La Turquie, Yeni Dünya, Görüşler ve Tan'ın makinalarını parçaladıkları gibi solcu yayınları satmakta olan birkaç

⁷⁹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (Çev: Ahmet Fethi), 3. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul, 2007, s. 26-27.

⁸⁰ Yücel, *Demokrat Parti*, s. 50

⁸¹ Tan gazetesi, 1926 yılında Milliyet adıyla çıkarılmış ve 11 Şubat 1926'da yayına başlamıştır. Gazetenin müdürü Burhan Cahit Morkaya, başyazarı ise Türkiye İş Bankası Yönetim Kurulu Başkanı Mahmut Soydan'dır. Gazetenin ismi 1935'te Tan olarak değiştirilmiştir ve başına Ali Naci Karcan gelmiştir. Tan gazetesi ve matbaası 1936'da Zekeriya Sertel, Halil Lütfi Dördüncü, Ahmet Emin Yalman ve kardeşi Rıfat Yalman tarafından satın alınmıştır. Daha sonraları Zekeriya Sertel diğer ortaklarla yollarını ayırıp gazetenin başına geçmiştir. Gazetenin yayın politikası, savaş karşıtlığı, antifaşizm ve tek parti iktidarına karşı demokrasiyi savunmuştur. Hâlbuki Zekeriya ve Sabiha Sertel II. Dünya Savaşı başlarında İnönü hükümetini desteklemelerine rağmen CHP içinde bulunan Celal Bayar'ın bu partiye karşı memnuniyetsizliğinin farkındaydılar. Türkiye'de ki değişim, demokrasi taraftarı bir grubu harekete geçirmiş ve Serteller de buna ortak olmuşlardır. Uygur Kocabaşoğlu, *Türkiye İş Bankası Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 150; Alpay Kabacalı, *Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basın Sanayii*, Cem Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1998, s. 190; Ayla Acar, "Basında Tan Olayı 4 Aralık 1945", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2012/II, 43, s. 4; Ali Ulvi Özdemir, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S49, Bahar 2012, s. 210.

⁸² Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 7. Baskı, Timaş Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 237.

⁸³ Yücel, *Demokrat Parti*, s. 50. CHP uzun yıllar bu iddialar üzerinden bir yere varmaya çalışmışsa da bu iddianın kesinliğini destekleyecek herhangi bir kanıt mevcut değildir.

kitapevini de harap etmişlerdir. Yıkıcı faaliyetleri eleştiren Akşam gazetesi, göstericilerin baskılarına dayanamayarak eleştirel kısımları gazeteden çıkarmak zorunda kaldı. İçişleri Bakanlığına göre polis gösteriyi takip etmesine karşın yıkıcı faaliyetlere engel olamamıştı.⁸⁴

Tarihte “Tan Olayı” olarak bilinen bu hadisenin arkasında kimilerine göre CHP vardı ve bu olayı bizzat CHP milletvekili Alaaddin Tiritöğlü İstanbul’a gelerek yönetmişti. Olaylara katılanların hemen hemen hepsi üniversite öğrencisiydi ve bu sırada İstanbul’da sıkıyönetim vardı ve eylemciler istediklerini yapmışlar, hatta polisin bu hadiselere küçük de olsa destek verdiği iddia edilmiştir. Diğer taraftan Sovyet “*Tass Ajansı*”na göre ise olay polis nezaretinde, hükümetin eli ile gerçekleştirilmişti. Ajansın bu yorumu üzerine Sovyet Büyükelçiliği, Türkiye’ye bir nota verdi ve Türkiye’de bunun bir iç mesele olduğunu söyleyerek karşı nota vermek zorunda kaldı. Tan Olayı Celal Bayar’ın CHP’den istifa etmesinden bir gün sonra meydana gelmişti ve CHP’nin vermek istediği bu mesaj “*Soldan, özellikle de Sovyetlerden uzak durun*” şeklinde olup, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü tarafından anlaşılmıştı.⁸⁵

1946 yılında yürürlükte olan Cemiyetler Kanunu’na⁸⁶ göre bir siyasi parti veya dernek kurmak için İçişleri Bakanlığı’nın izninin alınması gerekiyordu. DP’de yasal olarak faaliyette bulunmak için bu izni almak zorundaydı. Bunun üzerine Demokrat Parti’nin kurucu kadrosu 7 Ocak 1946’da Cemiyetler Kanunu’nun ilgili maddeleri gereğince İçişleri Bakanlığı’na müracaat ederek partinin resmen kurulması için bir dilekçe

⁸⁴ Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 237-238.

⁸⁵ Yücel, *Demokrat Parti*, s. 51.

⁸⁶ 19 yüzyıl Osmanlı Devleti dönüşümünün bir sonucu olarak ortaya çıkan cemiyetler, 19 yüzyılın ikinci yarısından itibaren cemaat yada grup kültüründen bireyselliğe doğru bir geçiş yaşamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti’nin Batılılaşma çabalarının yoğunlaştığı Tanzimat Fermanı’ndan Cumhuriyet’in ilanına kadar yaşanan toplumsal ve siyasal gelişmeler parlamenter ve anayasal geleneğin çıkış noktaları olmuştur. Batıya açılma yada batı emperyalizmine açık hale gelme sürecini içinde barındıran parlamenter ve anayasal süreçler geleneksel Osmanlı anlayışının kırılma noktasını gösteren anlardır. I. ve II. Meşrutiyet sonrası geleneksel Osmanlı çizgisi dışında ortaya çıkan ikincil yapılar basın ve eğitim kurumlarının muhalefet odaklı dönüşümünde etkin bir rol üstlenmiştir. Fakat kısa bir süre sonra özgürlüklerin askıya alınması örgütlenme hızının devamlılığına set vurmuştur. 16 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu ile daha önce kurulmuş olan birçok illegal yapı kurumsallaşmış, bu yapıların asıl amaçları dernek adı altında gizlenme olanağı bulmuştur. 21 Ağustos 1909 tarihli bir yasayla Kanun-i Esasi’ye 120. madde eklenerek, dernek kurma hak ve özgürlüğü anayasal güvence altına alınmıştır. bk. Zehra Arslan, “Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan’da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Volume 3 / 11 Spring 2010, s. 57-58

verdiler.⁸⁷ Yönetimde 23 yıl tek başına kalan CHP, her ne kadar kendine bir rakip parti istemese de parti içindeki çoğunluk çok partili hayata geçiş için henüz hazır olunmadığını ileri sürmüştür. Cumhuriyet tarihinde iki defa çok partili sisteme geçiş denemesi yapılmış olup bu denemeler olumsuz sonuç vermiş olsa da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihli meclis açılış konuşmasında tek partili sistemin yerini artık çok partili sisteme bırakması gerektiğini işaret etmesi üzerine Celal Bayar ve arkadaşları hemen harekete geçmişlerdir. Partinin tüzük ve programının hazırlanmasında Adnan Menderes büyük emekler vermiş olup tüzük maddelerini teker teker incelemiştir. Artık parti kurma fikri kesinleşince ve hazırlıklar tamamlanınca, Celal Bayar, son kez İsmet İnönü'nün fikrini almak için yukarıda değinilmiş olan Tan Olayı'nın ardından Çankaya'ya çıkmış ve görüşmeler neticesinde İsmet İnönü Atatürk ilke ve inkılâplarından taviz verilmeyeceğinin teminatını Celal Bayar'dan alınca yeni parti için yeşil ışık yakmıştır. 4 Ocak 1946'da hazırlıklar tamamlanıp partinin ismi Demokrat Parti olarak belirlendikten sonra, 7 Ocak 1946'da Refik Koraltan'ın İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a saat 16:30'da verdiği dilekçe yarım saat içinde olumlu karşılanmış⁸⁸ ve DP resmen kurulmuştur.⁸⁹ 8 Ocak'ta DP'nin kuruluşunu halka duyuran Bayar, şöyle demiştir: *“Şeref ve mesuliyetleriyle mazi hepimizindir. Ne yapılmışsa iyi niyetle, inkılâbı kurmak ve korumak için yapılmıştır. Fakat yeni bir devir gelmiştir ve bu devrin işlerini devrin zihniyeti ile yürütmek zamanı gelmiştir. Mazinin mesuliyetleri varsa bizim hisselerimiz şunun bunun mesuliyetlerinden az değildir.”*⁹⁰

Dörtlü Takrir sahipleri tarafından 7 Ocak 1946'da Ankara'da resmen kurulan Demokrat Parti'nin simgesi DP olup zamanla halk arasında adı “Demirkırat” ismiyle anılmıştır. Partinin merkezi, daha önce CHP'de milletvekilli iken kurulduktan sonra DP'ye geçen Dr. Cemal Tunca'nın Ankara Sümer Sokak'taki 8 numaralı binası olmuştur.⁹¹

⁸⁷ Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar*, II, s. 15-16.

⁸⁸ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970, s. 113; Ahmet Hamdi Başar hatıralarında partinin kuruluşuna dair beyannameyi polis komiserininin saat 19.00 sularında getirip Celal Bayar'a teslim ettiğini yazar. *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları (Demokrasiye Geçiş, DP İktidarı ve 27 Mayıs)*, (Hazırlayan: Murat Koraltürk), Cilt: 2, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 116.

⁸⁹ *Akşam*, 8 Ocak 1946; *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1946.

⁹⁰ Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1965, s. 213.

⁹¹ Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, s. 41.

1.1.3.2. Partinin Programı

Demokrat Parti'nin programının hazırlanmasında kurucuların yanında Refik Şevket İnce, Ahmet Hamdi Başar ve Tefvik Rüştü Aras gibi isimleri de zikretmek gerekir. 85 maddelik uzun bir programa sahip olan DP, bu programında demokrasiyi devletin tüm işlerinde etkin kılmak, halkın tüm haklarına sahip olmasını sağlamak olarak görmekteydi. Parti her ne kadar ismini zikretmese de cumhuriyetçiliği vurgulama gereğini meşruluğu için önemli görmekteydi. DP, cumhuriyetçilik ile demokrasiyi aynı potada yoğurup, bu kavramları birbirinden ayrılmaz olarak görüyordu. Demokrasi ancak ve ancak cumhuriyet içinde uygulanabilirdi. DP'ye göre CHP'nin eksik bıraktığı nokta burasıydı; "Demokrasiyi cumhuriyet içinde uygulamamak..." İşte DP buradan yola çıkarak milli iradeyi yeniden ön plana çıkarıyordu. Anayasal haklar herkes için Cumhuriyetin içinde yer aldığı şekilde uygulanmalıydı.⁹²

İki kısımdan oluşan parti programının birinci kısımda genel hükümler yer alırken ikinci kısımda hükümet işleri yer alıyordu. İlk kısımda kendini gösteren siyasal ağırlık liberalizm ve demokrasi üzerine yoğunlaşmıştı. Programın 1. maddesi partinin kuruluş amacının Türkiye'de demokrasiyi geniş bir alanda gerçekleştirmek olduğunu vurgularken 9. ve 10. maddeler bunu gerçekleştirme yolunun tek dereceli serbest seçimlerden geçtiğini ifade etmekteydi.⁹³

Programın hükümet işleri kısmında ise ikinci bir yargı kademesinin kurulması gerektiğine değinilerek, üniversitelerin bilimsel ve idari yönden özerkliği savunulmuştur. Ayrıca bu kısımda partinin iktisadi görüşü açıklanarak özel teşebbüs ve sermaye faaliyetlerinin esas olduğu belirtilerek, verimlilik konusunda devlet kuruluşlarının özel sektöre devredilebileceği talep edilmektedir. Ekonomi piyasasında liberal görüş benimsenerek, zorunlu olmadıkça piyasalara müdahale edilmeyeceği vurgulanmıştır. Diğer yandan ülke kalkınması için tarım ön plana alınacak, denk bütçe esasında ve vergi sisteminde vasıtalı vergilerden ziyade vasıtasız vergilere ağırlık verileceği belirtilmiştir.⁹⁴

DP'nin programının yayınlanmasının ardından *Ülkü Dergisi*'nde DP'nin programını değerlendiren Esat Tekeli, programın umumi kısımları ele alındığında

⁹² Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar, II*, s. 47.

⁹³ Rıdvan Akın, "Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Partinin İktidarı (1945-1960)", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 912.

⁹⁴ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s. 33-34.

DP'nin, Halk Partisi gibi cumhuriyetçi, halkçı, devletçi ve devrimci bir parti olduğunu ve göze batan bir görüş ayrılığının olmadığını ifade ediyordu. Diğer yandan milliyetçilik ve devletçilik esasları ele alındığında ciddi ayrılıkların söz konusu olduğuna değiniyordu. DP programının 13. maddesine göre parti, tüm yurttaşları din ve ırk farkı gözetmeden Türk sayar ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanır, kanuni vazifesini yerine getiren her ferde iyi vatandaş gözü ile bakmaktaydı. Bu ana görüşlerin tatbiki için dikkatle çalışmayı prensip edindiği belirtilen programın milliyetçilik yönü yine Esat Tekeli'ye göre; CHP milliyetçiliği daha derin anlamlar içermemektedir. Çünkü ona göre; CHP Türk tarihinin bilinmesine çok büyük önem verirken, bu bilinci milli varlığa zarar verecek durumlar karşısında mukaddes bir cevher saymaktaydı. DP'nin programını oldukça objektif bir yaklaşımla birkaç maddeyi değerlendiren Tekeli, DP'nin programının tatbikata ait kısmının zengin olduğunu vurgulamasına karşın bazı DP mensuplarının seçim arifesinde kullandıkları dille programları arasında bir bağ olmadığını, aldatıcı propagandalara yöneldiklerini dile getirmiştir. DP'nin bu tarz propagandalar yerine kendi programlarını ele alarak ve verdikleri vaatleri nasıl yapacaklarını göstererek seçim savaşına çıkmalarının da hem kendileri ve hem de memleket için daha hayırlı olacağını söylemiştir.⁹⁵

Temel ilkeleri bakımından özetlenecek olursa DP'nin programı şu şekildedir:

Yurttaşların kişisel, toplumsal hak ve hürriyetlere kavuşmasını sağlamak, hukuk eşitliğini, karşılıklı sevgi ve saygıyı temin etmek, toplumsal adalet ilkelerine bağlılığı kurmak, toplum içinde her türlü bölücü eğilimleri kabul etmeyen milliyetçi bir bağlılık, tüm yurttaşları ırk ve din ayrımı yapmaksızın Türk kabul etmek ve bunun vermiş olduğu hakları sahip kılmak, eğitim kurumlarını milliyetçilik idealini gerçekleştirmede görevli kılmak, dine karşı durma gibi yanlış bir anlayış dışında laikliği devletin bir politikası saymak ve din özgürlüğünü kişinin kutsal hakkı saymak, hızlı değişen dünya şartlarına karşı uyum sağlamak, iktisadi gelişmeler konusunda devletçiliği ön plana sürmeyip özel teşebbüsü ulus çıkarlarına en uygun şekilde desteklemek, il meclislerini ve belediyeleri beşer yıllık çalışma planları yapmaya yöneltmek, milli eğitim ve öğretimde birliği sağlamak, üniversitelerin bilim ve yönetim özerkliğini tanımak, özel teşebbüslere çalışma

⁹⁵ Esat Tekeli, "Bir Parti Programı Üzerine", *Ülkü Dergisi*, Sayı: 115 (1 Temmuz 1946), s. 3-4.

imkânı sunmak ve işçi sınıfının hakkını vermek, paranın değerini koruyarak, çiftçinin kalkınma ve gelişmesine yardımcı olmaktır.⁹⁶

1.1.3.3. Partinin Tüzüğü

DP'nin tüzüğü ise 48 maddeden oluşmaktadır.⁹⁷ Buna göre; partiyi parti başkanı temsil eder. Ayrıca başkan Büyük Kongre'nin ve Genel İdare Kurulu'nun da doğal başkanıdır. Parti adına söz söyleme yetkisi olan başkan, gerekirse şahsi işleri için genel idare kurulu üyelerinden birini vekil atayabilir. DP'de Genel Başkan Vekilliği ve Genel Sekreterlik yoktu. Başkanın altındaki bütün Genel Kurul üyeleri eşittiler. Partinin sözcüsü olan Adnan Menderes tebliğleri, tamimleri ve demeçleri yazardı.⁹⁸

Parti tüzüğüne göre Milli Mücadele'ye aykırı fiillerde bulunmamış, birlik ve beraberliği bozmaya çalışmayı amaç edinmemiş, halk tarafından iyi tanınan ve Türk kültürünü kabul eden kişiler partiye katılabilirdi.⁹⁹ Bunlar, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın şartları ile benzerlik gösterdiği gibi Milli Mücadele'ye aykırı davranışta bulunmama şartı da CHP nizamnamesinde yer alıyordu.¹⁰⁰

Kurulan yeni partinin hazırlanan tüzüğüne göre merkezde üç organ bulunacaktı; Genel Başkan, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı. Bu kurulları seçme yetkisinin Büyük Kongre'ye verilmesi öngörülüyordu. İlk büyük kongre toplanana kadar yetkiler kurucularda olacaktı. Ayrıca tüzükte, her ilden üç temsilcinin katılmasıyla oluşacak “danışma organı” niteliğinde bir küçük kongreye de yer verilmişti.¹⁰¹ Yurt çapındaki parti örgütü il, ilçe, bucak ve ocak olarak dört kademeliydi. Bunların yönetim kurulları üç ila yedi kişi arasında değişebiliyordu. Haysiyet Divanı ise sadece il örgütünde bulunuyordu. Partide sıkı bir disiplin sağlamak için milletvekili adayları genel idare kurulu tarafından seçilecekti.¹⁰² Beş kişiden oluşan Parti Genel Kurulu'nda sadece Celal Bayar milletvekili olmayıp, parti başkanlığına getirilmişti.¹⁰³

⁹⁶ *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1946; *Ulus*, 8 Ocak 1946.

⁹⁷ Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar*, 2, s. 64.

⁹⁸ Sunay, “Demokrat Parti”, s. 174.

⁹⁹ *Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, İstanbul, 1946, bk. Madde 3.

¹⁰⁰ *Son Posta*, 9 Ocak 1946.

¹⁰¹ Sunay, “Demokrat Parti”, s. 173.

¹⁰² Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, s. 456; Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s.32-33.

¹⁰³ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, s. 42.

1.1.4. Partinin Teşkilatlanması

DP, kurulup programını ve tüzüğünü yayınladıktan sonra yaklaşık üç-dört ay kadar sessizliğe bürünmüştür. DP'nin program ve tüzüğü iki üç gün gazetelerde yer almış ondan sonra yeni parti hakkında kimse bir şeyler yazmamıştır.¹⁰⁴ DP kuruluşundan kısa bir süre sonra ülke genelinde teşkilatlanmaya başlayarak örgütsel yapısını daha geniş alana yaymayı amaçlamıştır. Bu teşkilatlanma kararını almak oldukça zor olmuştur. Çünkü ülke genelinde teşkilatlanmak, iktidar partisine meydan okumak oluyordu.¹⁰⁵ Nitekim Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu sırasında Ahmet Ağaoğlu bu partinin örgütlenmeye gitmesinin siyasi sorunlara sebep olacağını ileri sürmüştü, bu yeni partinin seçimlere katılmasına ve taşra teşkilatını oluşturmasına taraftar olmadığını dile getirmişti. Ağaoğlu'na göre SCF'nin bu görüşe uymaması partinin sonunu getirmişti. Bu yönden bakıldığında DP'nin hızlı bir şekilde teşkilat kurmaya yönelmesi, sonucu belli olmayan bir maceraya atılmaktan başka bir şey değildi.¹⁰⁶

DP'nin kurulmasıyla Türk siyasi hayatında bu döneme kadar siyaset dışında kalan büyük bir kesim, siyasete katılma fırsatı bulmuştur. Her ne kadar CHP'nin yeni seçim kanunu buna zemin hazırlamış olsa da bu zemin üzerinde siyaseti halka ulaştıran Adnan Menderes ve DP olmuştur.¹⁰⁷

DP'nin kuruluşunun ilk zamanlarında Demokratlar ile Halkçıların münasebetleri dostaneydi. Halkçıların dostane tavırlarının nedeni DP'nin Doğu bölgelerinde, sınır illerde ve köylerde teşkilatlanmayacağı ve fikirlerinin kabul edilebileceği birkaç gelişmiş vilayete sınırlı kalacağıydı. CHP'lilere göre, DP yavaş yavaş üye kaydında bulunacak, kırk-elli yıl iktidar kaygısı gütmeyecek ve demokratik bir sembolün ötesine geçmeyecekti. CHP, yeni kurulan DP'nin ülkede kolayca tutunamayacağı düşüncesindeydi. Fakat gelişmeler CHP'nin düşüncelerini boşa çıkarmıştı. Çok uzun olmayan bir durgunluk dönemi geçiren DP, bu sürecin ardından hızlı bir şekilde yurt

¹⁰⁴ Ahmet Hamdi Başar'ın *Hatıraları (Demokrasiye Geçiş, DP İktidarı ve 27 Mayıs)*, s. 118.

¹⁰⁵ Mehmet Kabasakal'ın, İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'in hatıratından aktardığı bilgilere göre; il ve ilçe teşkilatlarının kuruluşu zor şartlarda gerçekleşmiştir. Bu teşkilatların kuruluşunda maddi ve manevi sıkıntılarla karşılaşmıştır. İlçe teşkilatları kurulurken tanıdık bildikten, güvenilir kişilerin tavsiyesi rica edilmiştir. Tavsiye edilen kişiler, ilçe teşkilatlarında görevlendirilmiş ama bu kişiler korkularından, iktidar partisinin ve hükümetin baskısından dolayı istifa etmişlerdir. İlçelerde teşkilat kurmak için meydana getirilen müteşebbis heyetler CHP tarafından korkutulup çekilmeye zorlanmışlardır. Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, s. 170.

¹⁰⁶ Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, C2, s. 102, 125.

¹⁰⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı 1899-1960*, s. 222.

genelinde yayılmaya başladı, çünkü halk yeni partiyi gerçekten bir muhalefet partisi olarak görmeye başlamıştı. 1946 yılında DP muhalefeti kendi yanına çekmeyi başarmıştı. Kasabalarda ve köylerde yurttaşlar bir araya gelip DP'nin şubelerini açıp, merkezle irtibata geçiyorlardı. Partinin yegâne özelliği hükümete muhalif olmasıydı. Artık Halk Partililer bile DP'nin kendilerine meydan okuyabileceklerine hatta 1947 yılı başlarında yapılması düşünülen seçimlerde iktidarı ele alabileceklerine inanıyorlardı.¹⁰⁸

Karşılarında gittikçe güçlenen bir muhalefet gören CHP'de oldukça şaşkın bir durum hâkimdi. Çok hızlı bir şekilde büyüyen yeni partiye duyulan sempati endişe vericiydi. Diğer yandan DP'nin ülke genelinde kurulmuş tek bir şubesi bile yoktu ve bu durum CHP'ye ümit veriyordu. DP, CHP'nin bu ümidini kırmak için 1946 Şubat başında Ankara'da ilk il teşkilatını kurarak faaliyete başladı ve Anadolu Ajansı 4 Şubat'ta bunu kamuoyuna duyurdu. DP'nin yavaş yavaş teşkilatlanması, ülke genelinde yayılmasını istemeyen CHP'nin hücumlarına yol açtı. Yapılan bu hücumlara karşı Celal Bayar, partisinin bir buçuk ay içinde 16 il, 36 ilçe ve 100'den fazla teşkilat kurduğunu söylemiştir.¹⁰⁹

DP'nin 1946 tarihli tüzüğününün 13. maddesine göre Genel İdare Kurulu, örgüt kurmayı uygun gördüğü il ve ilçelerde üyeleri üç ile yedi kişi olmak kaydıyla müteşebbis heyetler kurabilecektir.¹¹⁰ Şevket Süreyya Aydemir'e göre DP tabandan gelen sosyal bir hareketti ve halk Menderes'in şahsında kendine bir sözcü bulabilmişti. Menderes parlamento dışında bir halk lideri kadrosu oluşturmayı başarmıştı. Ocak, bucak başkanları ve her taraftan DP'ye gönül veren kişiler; kentlerde, kasabalarda, köylerde siyaseti yayıyor ve onu halka mal ederek halkta bir nevi şahsiyetin, gururun doğmasına hizmet ediyorlardı. Susan halk konuşur olmuştu.¹¹¹

DP ilk teşkilatlarını belirli bölgelerde yoğunlaştırmıştır. Başlangıçta Malatya hariç Doğu ve Güneydoğu'da teşkilatlanmaya gitmemiştir. Bunda İsmet İnönü'nün rolü büyüktür. İsmet İnönü, Bayar ile görüşmesinde ona Doğu ve Güneydoğu'da teşkilat kurmamayı tembih etmişti. DP teşkilatının en yoğun görüldüğü yer, Ege Bölgesi'dir. DP, burada 8 ilde ve çoğu ilçe olan 18 yerleşkede teşkilat kurmuştur. Ege'den sonra ise en

¹⁰⁸ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 240-241.

¹⁰⁹ Fersoy, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, s. 119-121.

¹¹⁰ bk. *Demokrat Parti Tüzük ve Programı*.

¹¹¹ Aydemir, *Menderes'in Dramı (1899-1960)*, s. 223.

çok Marmara’da teşkilatlanmıştır. Burada, 6 il ve 16 ilçe merkezinde teşkilat kurmuştur. İç Anadolu’da ise 3 il ve 15 ilçe merkezinde teşkilatını kurmayı başarmıştır. Karadeniz’de 7 il ve çoğu ilçe olmak üzere 11 merkezde teşkilat kurmuştur. DP Akdeniz’de ise 4 il ve çoğu ilçe olmak üzere 5 merkezde teşkilatlanmasını tamamlamıştır.¹¹²

DP’nin Ankara, İzmir ve İstanbul teşkilatlanması kolay olmamıştır. Buradaki teşkilatların başına geçecek kişiler, kurucular tarafından dikkatlice seçilmiştir.¹¹³ Demokrat Parti’nin kuruluşundan bir ay sonra il teşkilatları kurulmaya başlanmıştır. İlk il teşkilatının kuruluşu Ankara’da 4 Şubat’ta gerçekleşmiştir. Ankara il teşkilatında Zühtü Velibeşe, Üzeyir Avunduk, Sait Başak, Rıfat Kökner, Saip Özer ve Fehmi Yazıcı yer almışlardır. Şubat’ın dokuzunda Manisa ve Akhisar teşkilatları kurulmuştur.¹¹⁴ İlk “Kurucular Kurulu” Samsun’da Emekli Kurmay Albay Şefik Avni Özdoğru başkanlığında kurulmuştur. Ethem Menderes 4 Şubat’ta Aydın’da, Ekrem Hayri Üstündağ 12 Şubat’ta İzmir’de teşkilatlar kurmuşlardır. DP kuruluşundan bir buçuk ay sonra 16 il merkezinde ve 36 ilçede, kuruluşunu takip eden üç ay içerisinde ise 26 il ve 75 ilçede teşkilatlanmasını tamamlamıştır.¹¹⁵

1.1.5. Partinin Kuruluşunun Basında Duyurulması

DP’nin kuruluşu Tanin gazetesinde “*Demokrat Parti’nin faaliyetine müsaade edildi*” başlığıyla duyurulmuş ve Celal Bayar konuyla ilgili gazetecilerle verdiği demecinde şunları söylemiştir:

“Partimiz, anayasada bir değişiklik yapılması lüzumunu düşünmüş dahi değildir. Anayasada yer almış esaslar milletimizin yüksek menfaatlerine uygun, onun yükselmesini ve ilerlemesini sağlamaya kâfidir. Bütün dâvamız bunların icrasını temindir. Zira milletimiz bu olgunluğa erişmiş bulunmaktadır. Anayasa ikinci bir partinin kurulmasına engel teşkil etmez. Biz tek parti ile demokrasinin gerçekleşmeyeceğine inanıyoruz. Bundan başka bir bayan gazeteci arkadaş bana partimizin kadınlar için daha ileri bir

¹¹² Koçak, *Türkiye’de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar*, 2, s. 128-129.

¹¹³ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s. 129.

¹¹⁴ Ahmet Hamdi Başar’ın *Hatıraları (Demokrasiye Geçiş, DP İktidarı ve 27 Mayıs)*, s. 119; Ankara il teşkilatının kuruluşu hakkında Ahmet Hamdi hatıralarında 4 Şubat tarihini gösterirken, Mustafa Albayrak bu tarihi 5 Şubat olarak vermiştir. Bkz; Albayrak, *Türk Siyasî Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 76.

¹¹⁵ Yücel, *Demokrat Parti*, s. 52; Albayrak, *Türk Siyasî Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 76.

görüŖe sahip olup olmadığını sordu. Bugünkü kanunlarımız kadınlara her ileri hakkı vermiŖtir. Daha fazla bir hak diye bir Ŗey tasavvur edemiyoruz.”¹¹⁶

Söz konusu haberin devamında ise gazetecilerle Fuat Köprülü ve Adnan Menderes arasındaki diyaloglara yer verilmiŖ, bundan sonra SCF meselesini açanlara Fuat Köprülü, SCF’yi kuranların kendilerinden daha tecrübesiz olduklarını söyleyerek, onların faaliyet tarzlarını bildiklerini belirtmiŖtir.

Bir gazetecinin siz Halk Partisi’ne nazaran sağ da mı yoksa sol da mı yer alıyorsunuz? sorusuna ise Adnan Menderes söz alarak; Halk partisine nazaran iki parmak daha solda olduklarını bazı hallerde iki parmak daha sağda yer aldıklarını söylemiŖtir.

Partiyi yürütmek için nereden para bulunacağına dair bir diğer soruya da Celal Bayar; 19 milyon içinde kendilerine taraftar olan, maddî fedakârlıkta bulunabilecek bir kaç yüz kiŖinin bulunabileceğini tahmin ettiklerini söyleyerek bunların yardımlarıyla iŖi yürütebileceklerini belirtmiŖtir.¹¹⁷

7 Ocak 1946 akŖamı Demokrat Parti’nin kurulduğunu resmen açıklayan, Celal Bayar, basına verdiği baŖka bir demeçte ise DP’nin fikir yapısının aŖađıdan yukarıya doğru iŖlediđini, parti tüzüğünün buna göre oluşturulduğunu ve anayasa ile tam uyum içinde olduklarını Ŗu Ŗekilde ifade etmiŖtir: “*Biz Demokrat Partiyi Ŗimdiye kadar CHP’nin karŖısında kurulmuŖ olan partilerden faklı olarak, aŖađıdan yukarıya doğru kurmak istiyoruz. Niyet ve gayemiz, tamamıyla halka dayanmak, bütün kuvvet ve kudretimizi halk sevgisinden almaktır. Prensiplerimizde anayasa arasında hiçbir ahenksizlik yoktur. Anayasa, Kemalizm’in tam bir ifadesi, onun kemale gelmiŖ halidir. Anayasamızda geniŖ bir demokrasi ruhu vardır.*”¹¹⁸

Bayar’ın bu konuŖmalarından bir gün sonra, 8 Ocak 1946 tarihinde partinin kuruluŖu Türk basınında yankı bulmuŖtur. Mesela AkŖam gazetesinde “*Demokrat Parti resmen teŖekkül etti: Celal Bayar dün gazetecilerle görüŖtü*¹¹⁹ Ŗeklinde yeni partinin kuruluŖu halka duyurulmuŖtur.¹²⁰ Bu olay Tanin gazetesine ise Ŗu ifadelerle yansımıŖtır: “*Bir süreden beri eski baŖvekil Celal Bayar tarafından kurulacağı söylenen parti nihayet*

¹¹⁶ Tanin, 8 Ocak 1946.

¹¹⁷ Tanin, 8 Ocak 1946.

¹¹⁸ Süleyman İnan, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*, Liberte Yayınevi, Ankara, 2006, s. 179-180.

¹¹⁹ AkŖam, 8 Ocak 1946.

¹²⁰ Bayar, *BaŖvekilim Adnan Menderes*, s. 48-49.

resmi surette kuruldu ve Celal Bayar başkan oldu. Hakiki bir ihtiyaçtan doğan bu partiyi ümit ve itimat ile karşılar, muhaliflerimize hizmetler ve başarılar dileriz. Muhalefet partileri, 1908 Meşrutiyetinden sonra bu memleketin siyasi hayatında iyi bir hatıra bırakmış değillerdir. Kurulan bu yeni partinin ilk hizmeti bu kötü hatıraları maziye gömerek fikir, kanaat, prensip ve idealler üzerine bir tartışma ortamı sunmaktır. DP bu hususta CHP'den daha anlayışlı, dostça hislere ve vatana hizmet hususunda iş birliğine güvenebileceği şüphesizdir.”¹²¹

Cumhuriyet gazetesinin 9 Ocak tarihli sayısında yer alan “*Müessisler parti merkezinde dün ilk toplantıyı yaptılar, başkanlığa Celal Bayar getirildi*” başlıklı haberde kurucuların Yenişehir'deki merkez binasında toplandıkları, Genel İdare Kurulunu teşkil eden üyelerin gizli oy ve ittifakla Celal Bayar'ı parti başkanlığına getirdikleri ve mevcut dört kurucudan başka genel kurula ise Cemal Tunca'nın da seçildiği bildirilmiştir.¹²²

DP'nin kuruluşu iktidar kesiminde olumlu karşılanmış ama DP parti programının yayınlanması üzerine CHP kanadı bu programın kendilerinininkine çok benzer olduğunu ileri sürüp daha farklı bir program hazırlanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.¹²³ DP'nin programı demokrasi, hürriyet ve liberalizmi esas almıştı.¹²⁴

1.1.6. DP ile CHP Arasındaki Farklar

Uzun süre CHP içerisinde bulunup ve daha sonra bu partiden ayrılan Dörtlülük Takrir sahiplerinin kurduğu bu yeni partinin CHP ile ne gibi farkları olduğu çok tartışılmıştır. Bu iki parti kıyaslamasını, onların program ve tüzüklerine bakarak daha sağlıklı yapmak mümkündür. DP'nin program ve tüzüğü ele alındığında bunun CHP'ninkinden pek bir farkı olmadığı sadece anlayış ve yorum farklılıklarının olduğu görülmektedir. Demokrat Parti, Kemalizm'in altı ilkesini alıp bunları kendilerince yorumlayıp kabul etmişlerdi.¹²⁵ Zaten DP ilk kurulduğunda bile bu partinin CHP'den farklı olmadığı yaygın bir kanaatti. Nitekim DP programını hazırlayanlar, CHP hamuru ile yoğrulmuşlardı. Diğer taraftan DP ile CHP'nin parti programlarının benzer olduğu görüşü, Menderes tarafından kabul

¹²¹ *Tanin*, 10 Ocak 1946.

¹²² *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1946.

¹²³ *Ulus*, 8 Ocak 1946.

¹²⁴ DP programının tam metni için bkz. *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1946; Celal Bayar kendi parti programlarının CHP ile taban tabana zıt olması halinde asıllarını inkâr etmiş olacaklarını söylemiştir. Bayar'ın bu sözü iki parti programının benzer olduğunu gösterir. *Son Posta*, 10 Ocak 1946.

¹²⁵ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s. 30.

görmemişti. Ona göre DP ile CHP parti programlarında Atatürk İlkelerinin ve İnkılâplarının yer aldığı iddiası bile doğru değildir. Menderes'e göre devletin temel değerleri olan Atatürk İlkelerine bütün partilerin sahip çıkması gerekir ve bu değerlerin bir başka parti programında yer alması benzerlik olamaz. DP programının ilk maddesinde çok partili idare maddesi varken CHP, tek partili sistemin izinden gitmiştir. CHP'nin otoriter devlet anlayışına ve antidemokratik kanunlarına karşı DP'nin keyfi yönetimlere son veren halk yanlısı bir anlayışta olduğunu savunmuştur. Sonuçta Menderes, iki parti arasında benzerlik olmadığını ve farklılıkların olduğunu savunmuştur.¹²⁶ Celal Bayar, partinin danışıklı dövüş olduğu hakkındaki söylentilere dair bir gazetecinin sorusunu "*Böyle bir muvazaayı ne kabul ne de teklif edecek kimse yoktur,*"¹²⁷ böyle ciddi bir meselenin bu gibi hafifliklere tahammülü olmadığını söylemiştir. Bayar memleket yararına bir hamle yaptıklarını, milli iradenin kanunlara uygun tecelli etmesini arzuladıklarını cevabını vermiştir.¹²⁸

Celal Bayar'ın demecini değerlendiren Falih Rıfkı burada üç şeyin dikkat çektiğini söylemiştir: Birincisi partinin anayasa ile tamamen uygun olduğunu, ikincisi partinin hiçbir yabancı ideoloji ile iş birliği içinde olmadığı ve üçüncüsü ise partinin ne muvazaa ne de husumet partisi olmadığıdır.¹²⁹ Nadir Nadi ise Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde "*Yeni Partinin Kuvvetli ve Zayıf Tarafı*" başlıklı yazısında; programları ve ana prensipleri itibariyle iki parti arasında pek bir fark olmadığını ve bunun normal karşılandığını, DP'yi kuran kadronun CHP içinden çıktığını söylemiştir. Ayrıca bu kurucu kadronun bütün siyasi hüviyetlerini bir tarafa bırakıp başka bir şekle bürünmediklerini ifade eden Nadir Nadi, DP'nin CHP programına benzer bir programla işe atılmasını hem bir kuvvet hem de bir zaaf olarak nitelendirmiştir. Kuvvetli görmesi; memleketi sevenler bu partiden bize zarar gelmeyecektir diyerek onu yadırgamayacaklardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekleştirdiği ve başardığı tüm işler titizlikle benimsenecek, korunacak ve yürütülecektir. Zafiyet görme gerekçesini ise şöyle açıklamıştır; "*programlar arasında pek bir fark olmadığı için bu partileri ayırt etmek güç olacaktır. Yurttaşlar aynı mimarın elinden çıkan iki cami arasında namazsız gezeceklerdir. Bu ihtimalleri önlemek Celal Bayar ve arkadaşlarının göstereceği gayret sayesinde bir derece mümkün olacaktır*".¹³⁰

¹²⁶ Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s. 89-90.

¹²⁷ *Son Posta*, 8 Ocak 1946.

¹²⁸ *Tanin*, 8 Ocak 1946.

¹²⁹ *Ulus*, 8 Ocak 1946.

¹³⁰ *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1946

Toplumda olumlu karşılanan DP'nin kuruluşuyla tek parti yönetiminden bunalanlar, demokrasiyi arzulayanlar DP'yi bir kurtarıcı olarak görmeye başladıkları için bu partiye girmeye başlamışlardı. Hatta bazıları birçok zorluğu göze alarak memuriyetlerinden istifa etmişler ve siyasi hayata atılmak için DP'nin kapısını çalmışlardı. Ticaret Bakanlığında İç Ticaret Genel Müdürü olan Samet Ağaoğlu¹³¹ ile İstanbul Rasathanesi'nde matematikçi olan Osman Bölükbaşı¹³² görevlerinden ayrılarak hem DP'nin gönüllü üyesi hem de aylıklı müfettiş olarak partiye katılmışlardır.¹³³

Demokrat Parti'nin kuruluşu sadece demokrasi yanlılarını değil, aynı zamanda CHP'lileri de memnun etmiştir. Tabi CHP'nin bu memnuniyeti uzun sürmemiş, DP'nin ülke genelinde teşkilatlanması bu memnuniyeti olumsuz bir havaya bürümüştür. Partinin kuruluşu ile CHP içerisindeki en önemli muhalif grup ayrılmış oluyordu ve artık CHP diğer muhalifleri kolayca partiden uzaklaştırabilirdi. Bu doğrultuda 17 Aralık 1945 tarihinde Bütçe Kanununa dair konuşma yapan Hikmet Bayur, Meclis'in denetleme görevini yerine getirmediğini ileri sürmesi üzerine, CHP tüzüğü'nün 27. maddesini çürütmeye çalıştığından 20 Aralık 1945 tarihli bir yazı ile kendisinden savunması istenmiştir. Bayur, bir gün sonra verdiği cevapta, savunmayı gerektirecek bir durum olmadığını söyleyince CHP Meclis Grubu Bayur'un tutum ve davranışlarının parti esaslarını zedelediğini ileri sürmüş ve Meclis'in manevi kimliğine, milletvekillerinin haysiyetlerine haksız sataşmalarda bulunduğu sebebiyle partiden çıkarılmıştır.¹³⁴ Bayur'un CHP'den çıkarılması ile muhalefet kanadı daha da güçlenmiştir. Diğer yandan Bayur, DP için çalışmışsa da bu partiye girmemiştir.¹³⁵

¹³¹ 1919 yılında Bakü'de doğmuş ve Türkiye'ye göç etmiştir. İlk ve orta öğretimini Beyazıt Lisesi ve Ankara Lisesi'nde yapmıştır. Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra ihtisas yapmak üzere Strassburg Üniversitesi'ne gitmiş ancak doktorasını tamamlamadan Türkiye'ye dönmek zorunda kalmıştır. Türkiye'ye döndükten sonra İktisat Bakanlığı İş ve İşçiler Bürosu Tetkik Memurluğunda görev yapmıştır. Aynı Bakanlıkta İç Ticaret Genel Müdürü olmuş ve 1946 yılında bu görevinden ayrılıp avukatlığa başlamıştır. Demokrat Parti kurucuları arasında yer alıp 1950, 1954, 1957 seçimlerinde Manisa'dan Milletvekili seçilmiştir. 6 Ağustos 1982'de İstanbul'da vefat etmiştir. bk. <https://www.biyografi.net/kisiyayrinti.asp?kisiid=795>, (Son Erişim Tarihi, 07.12.2019).

¹³² Osman Bölükbaşı, 1911 yılında Kırşehir'in Mucur ilçesine bağlı Hasanlar köyünde dünyaya gelmiştir. 1946 yılında İstanbul Kandilli Rasathanesi Müdürü Fatih Gökmen tarafından DP'nin kurucularından Fuat Köprülü'yle tanıştırılmıştır. Fatih Gökmen'in tavsiyesi üzerine Şubat 1946'da Ankara'ya davet edilmiş DP genel merkezine giderek partiyeye üye olmuştur. Daha sonra parti müfettişi olarak Anadolu'yu gezip halkı DP tarafına çekmeye çalışan faaliyetlerde bulunmuştur. Deniz Bölükbaşı, *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s. 23, 33-35.

¹³³ Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, *İktidar ve Demokratlar*, 2, s. 45; Samet Ağaoğlu, *Siyasî Günlük (Demokrat Parti'nin Kuruluşu)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 36.

¹³⁴ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, s. 42.

¹³⁵ Karpap, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 239.

Kuruluş aşamasında DP geniş bir siyasi kadroya ulaşmak için elinden geleni yapmıştır. Bu ihtiyacı öylesine elzemdi ki bu kadronun siyasi bakımdan homojen olması da pek önemli değildi. Burada asıl olan partiye siyasi meşruluk kazandırmak ve kamuoyu karşısında etkili bir kadro oluşturmaktı. Bunun için eski muhaliflerin DP'ye kazandırılması önemli bir rol oynayabilirdi. Bu doğrultuda Fevzi Çakmak¹³⁶, Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Refet Bele, Adnan Adıvar, Câfer Tayyar Eğilmez gibi kişilerin kuruluş aşamasında partide yer almaları arzu edilen bir gelişmeydi. DP'nin bu arzusu, yukarıda adı geçen kişilerin yeni bir serüvene atılmaya henüz hazır olmamalarından gerçekleşmemiştir.¹³⁷

1.2. 1946 Seçimlerine Giden Yol

1.2.1. DP ve CHP İlişkilerinin Başlaması ve Seçim Tartışmaları

Kuruluş aşamasında CHP ile DP arasında herhangi bir problem söz konusu değildi ve parti kurulurken İsmet İnönü bu partiye, CHP kanadından bir tehlike gelmeyeceği konusunda teminat vermişti. Kurulacak olan yeni parti Türk siyasetine demokratik bir statü kazandıracaktı. CHP'ye göre DP ne sağa ne de sola yakındı. İktidar partisi ile uyum içindeydi. CHP'nin asıl amacı “sadık muhalefet” modeli oluşturmaktı. CHP içerisinden gelen ve bu yeni partiyi kuranların rejimle herhangi bir problemleri yoktu ve bunlar, Cumhuriyet'in savunucuları oldukları için İnönü bu konuda endişe etmiyordu. Toplumun bu yeni partiyi bir muhalefet partisi olarak kabul etmesi ve partinin ülke genelinde teşkilatlanması CHP'yi rahatsız etmişti.¹³⁸

Falih Rıfki Atay, “Yeni Parti Etrafında” adlı yazısında DP'nin serbest bir denetleme mekanizması olarak ortaya çıktığını ve yapılan işlerin herkes karşısında tartışılması ve tenkitlerin parti içinde kalmayacağını söyleyerek yeni kurulan parti ile CHP'nin vazifelerinin daha da artıp ağırlaştığını vurgulamıştır.¹³⁹

¹³⁶ Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra “Mareşal” unvanını alan tek kişidir. İlk Millî Savunma Bakanı ve Genel Kurmay Başkanı'dır. 1944 yılında emekli oldu, İnönü tarafından milletvekilliği teklif edilmiş olmasına rağmen bunu kabul etmemiştir. DP'ye yaklaşım, 21 Temmuz seçimlerinde bağımsız aday oldu ve İstanbul'dan milletvekili olarak meclise girdi. bk. Ayfer Özçelik, *Fevzi Çakmak, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: VIII, s. 190-192.

¹³⁷ Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar*, 2, s. 41-42.

¹³⁸ Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s. 91-92.

¹³⁹ *Ulus*, 8 Ocak 1946.

Türkiye’de demokratik sistemin kurulmasının akabinde hızlıca büyüyen muhalefet, iktidarın gözünden kaçmış değildi. İktidar partisi kendine muhalif partilerin kurulmasına izin vermiş olsa da demokrasinin birçok ögesi uygulanamıyordu. Bu durumda demokratik devletler karşısında Türkiye’nin yerinin öncekiyle pek farkı olmayacaktı.¹⁴⁰ CHP’nin Türkiye siyasetinde oynadığı rol artık etkisini yitiriyordu ve DP’nin geniş bir yelpazede taraftar bulması bunu kanıtlar nitelikteydi. Halkın Demokrat Parti’ye ilgi göstermesi CHP ile DP’nin arasının açılmasına neden olacaktı.

CHP, genel itibariyle DP’nin büyümesinden duyduğu rahatsızlık duymaktaydı. DP’nin bu gelişimi, CHP içinde bazı düzenlemeleri gerekli ve bazen de zorunlu kılmıştır. CHP’nin ve hükümetin resmi yayın organı olan Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay, muhalefetin küçük görülmemesi ve CHP’nin daha çok çalışması gerektiğini ifade ediyordu.¹⁴¹ Falih Rıfkı, Ulus gazetesinde CHP’ye bu telkinlerde bulunurken, DP de bir yandan teşkilatlanmasını sürdürüyor diğer yandan da programına almış olduğu önemli noktaları Türk halkına duyurmaya çalışarak, iktidara karşı savunmaya çalışıyordu.¹⁴²

1.2.2. Seçim Kararları

1.2.2.1. Yerel Seçimlerin Erkene Alınması

Eylül 1946’da yapılması gereken belediye seçimlerinin Mayıs 1946’ya alınması için CHP, Meclis Genel Kurulunu toplantıya çağırdı. Bu şu demek oluyordu; 1946 yazında genel seçimlere gidilebilirdi.¹⁴³ 26 Nisan 1946 tarihinde toplanan CHP, Meclis Grubu, belediye seçimlerinin Mayıs ayına alınması için yasa tasarısının meclise sunulmasını kararlaştırdı. Meclise hemen sunulan bu yasa tasarısı DP ile CHP arasında tartışmalara neden oldu. DP’liler belediye seçimlerinin erken tarihe alınmasını, yeni kurulan bu partinin büyümesini engellemek olarak yorumladılar. Ülkede birçok problem varken böyle bir şeye başvurulmasını sert bir dille eleştirmekten geri durmadılar. CHP’li Faik Ahmet Barutçu, erken seçimi savunarak, bunun DP teşkilatlanmasıyla bir alakasının olmadığını, DP’nin zaten ülke genelinde yeterince teşkilatlanmadığını, seçimden korkulmaması gerektiğini dile getirmiştir. Meclise sunulan yasa tasarısı, CHP’lilerin

¹⁴⁰ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 80.

¹⁴¹ Koçak, *Türkiye’de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar*, 2, s. 176.

¹⁴² Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 78.

¹⁴³ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 241.

oyları ile 29 Nisan 1946 tarihinde kanunlaşmıştır.¹⁴⁴ CHP'nin seçimleri öne alması DP'de sıkıntıya neden olmuştu. DP, erkene alınan belediye seçimlerine katılıp katılmamakta net bir tavır sergileyemiyordu. İzmir'de bir DP'li, belediye seçimlerine katılmamak için broşür dağıtırken, İstanbul DP İl Başkanı Kenan Öner bu seçimlere katılma taraftarıydı. Milli Kalkınma Partisi de bu seçimlere katılacağını duyurmuştu. İsmet İnönü, çıktığı yurt gezisinin ilk ayağı olan Eskişehir'de bir konuşma yaparak, halkı seçimlere katılmaya davet etmiştir.¹⁴⁵ Belediye seçimlerinin erken tarihe alınacağını duyurulması üzerine 28 Nisan'da DP, Genel Merkezi'nde nasıl bir yol izleneceği konusunda toplantılar yapılmıştı. Nihayetinde DP, CHP'nin belediye seçimlerini erkene alma kararına karşı çıkarken, aynı gün mecliste yapılacak konuşmalar için Adnan Menderes'in DP sözcüsü olmasına karar vermişti.¹⁴⁶

DP'nin itiraz ettiği belediye seçimleri Mayıs 1946 tarihinde düşük bir katılımı gerçeğe¹⁴⁷ ve seçime CHP ile MKP katıldı. Daha seçim sonuçları belli olmadan MKP seçimlerde yolsuzluk yapıldığını belirterek, yayınladığı bir bildiri ile seçimlerden çekildiğini açıkladı. Belediye seçimleri nedeniyle hükümet birçok eleştiriye maruz kaldı.¹⁴⁸

1.2.2.2. Genel Seçimlerin Erkene Alınması

Belediye seçiminin erken tarihe alınmasından kaynaklanan tartışmalar devam ederken CHP Kurultayı 10 Mayıs 1946 tarihinde toplandı ve İsmet İnönü açılış konuşmasını yaptıktan sonra asıl gündeme geçti. İnönü, ülkenin yeni ve demokratik seçimlere ihtiyacı olduğunu ifade ediyordu. Eğer partisi seçimleri kaybedecek olursa İnönü muhalefet koltuğuna oturacaktı. İnönü konuşmasında sınıf esasına dayalı parti ve dernek kurma yasağının kaldırılmasını, iki dereceli seçim yerine tek dereceli seçim sisteminin getirilmesini, parti başkanının “değişmez” olmaktan çıkarılıp seçimle iş başına getirilmesini, parti tüzüğünde gerekli değişikliklerin yapılarak seçimlere gidilmesini gerektiğini vurguluyordu. Kurultay İnönü'nün tekliflerini kabul edip kendisini parti

¹⁴⁴ *TBMM, TD*, 7. Devre, 3. Toplantı, 45. Birleşim, C 22, 29 Nisan 1946, s. 104.

¹⁴⁵ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, s. 45-46.

¹⁴⁶ Süleyman İnan, “Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt: 13, Sayı: 1 (Ocak 2004), s. 52.

¹⁴⁷ Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasî Hayata Geçiş*, s.79.

¹⁴⁸ Albayrak, *Türk Siyasî Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 83-84.

başkanı seçtikten sonra dağıldı. Kurultayın aldığı kararlar önemliydi ama tek dereceli seçim sisteminin kabul edilmesi bir reform niteliğindedir.¹⁴⁹

10 Mayıs'ta gerçekleşen CHP Genel Kurultayı, genel seçimlerin erkene alınmasını kararlaştırdı ve bu durum iki parti arasındaki havayı sertleştirdi. CHP tek dereceli seçimlere gitme, cemiyetler kanununda değişiklik yapma ve değişmez başkanlık sıfatının kaldırılması gibi¹⁵⁰ demokratik hamleler yapsa da bunlar yeterli olmamıştı.¹⁵¹ CHP'nin genel seçimleri erken bir tarihe alması DP tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmiş ve Adnan Menderes, seçimlerle ilgili İnönü'nün şu sözlerini hatırlatma gereği duymuştur: *"Memleketin iç hayatında bu tedbirler alındıktan sonra (anti demokratik hükümlerin kaldırılması), yeni seçim için tabii olarak bir buçuk sene geçecektir. Bu zaman milletin yeni seçime bir hazırlık devresi olacaktır. Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde, milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir"*.¹⁵²

Yine erkene alınan seçimlerle ilgili olarak Celal Bayar, DP'nin programında yer alan milletvekilliği seçimlerinin tek dereceli olması, seçim kanununda, bu esas ve yurttaşın seçme ve seçilme haklarını koruma altına almak maksadıyla, değişiklikler yapılmasını lüzumlu gören 10. maddesi¹⁵³ gereğince, 1947 de yapılması gereken seçimlere, herhangi bir resmi makamın müdahalesi ve seçimlerde dürüstlük mefhumunun göz ardı edilmesi durumunda seçimler tek dereceli olsa bile, girmeyeceklerini açıklamıştı.¹⁵⁴

DP delegeleri, erken tarihe alınan genel seçimleri görüşmek için 16 Haziran'da toplandılar. DP'nin erken tarihe alınan seçimleri engelleme gibi bir durumu yoktu. DP'nin yapacağı tek bir şey vardı; o da seçimlere katılıp ya da katılmamaya karar vermektir. Seçimlerin tek dereceli yapılması DP'yi bir nebze rahatlatmış gibi görünse de bu seçimlerin güvenli bir atmosferde yapılamayacağı kaygısı, DP'yi kuşkulandıyordu. Kurucular, seçime girmeme taraftarı iken teşkilat, seçimlere katılmak istiyordu ve nitekim teşkilatın ağırlığı kendisini hissettirince oy birliği ile seçimlere katılma kararı alınmıştır. DP, yapılan baskılara rağmen verdiği beyannamede, iktidar partisinin muhalefete yer

¹⁴⁹ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 241-242.

¹⁵⁰ Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, s. 214.

¹⁵¹ Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s. 101.

¹⁵² Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s. 37; Şahin-Tunç, *Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)*, s. 45.

¹⁵³ *Demokrat Parti Programı 1946*, Millî Kütüphane, Yer: 2008-563.

¹⁵⁴ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 78.

vermeme kararında bulunduğunu dile getirirken, maruz kalınan kanun dışı hareketlerin doğurduğu ciddi durum karşısında tazyik ve bunların neticesinden korunmak için seçimlere katılmamak düşünülse bile böyle bir hareketten geri durmanın milli menfaate daha uygun olduğunu ifade ederek seçimlere katılacağını bildiyordu.¹⁵⁵

Tek dereceli genel seçim sistemi mecliste kabul edildikten sonra, seçimlerin yaklaşması üzerine Nihat Erim; *Ülkü* dergisinde bu konu ve muhalefet ile ilgili olarak tek dereceli seçimlere gitme kararının ileri düşüncenin bir mahsulü olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir. Erim 21 Temmuz'da yapılacak seçimlerde, seçmen arada ikinci bir seçmen olmaksızın, milletvekili olarak kimi görmek istiyorsa ona oylarını vereceklerini belirtmiştir. Geçen birçok yıllar zarfında ona yakın parti kurulduğunu ve bunların hepsinin seçime katılacağını belirtirken, Celal Bayar ve arkadaşlarının kurduğu partinin tecrübesizliklerini görmezden gelerek, iktidara oturacak çoğunluğu sağlamayı ümit etmeye başlayarak bu yönde propagandaya atıldıklarını ifade etmiştir. Bunu oldukça garip bir durum olarak değerlendiren Erim, bu yeni partinin devlet idaresini yürütecek kadar tecrübeli olmadığını iddia etmiştir. Tek dereceli seçimlerin, seçmene büyük bir yük yüklediğini ve seçmenin parti adaylarının hepsini tanıması mümkün olmadığını ifade etmiştir. Vatandaşların inandığı, güvendiği ve yurda hizmet yolunda kayda değer bir ilerleme gösteren partiyi benimseyeceğini ve partinin başındaki lidere güvenerek o partiye oy vereceğini ve bu rol dolayısıyla demokrasilerde partilerin önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁶

Genel seçiminin erken tarihe alınması mecliste uzun tartışmalara yol açmış, DP mensupları bunu şiddetli bir şekilde eleştirmişlerdir. Adnan Menderes konu ile ilgili olarak CHP dışında diğer partilerin durumundan söz edilmediğini söyleyerek bunları tasarının aleyhine olan davranışlar diye nitelendirmiştir.¹⁵⁷

DP genel seçimlerin erkene alınmasına ne kadar çok itiraz ettiyse de bu itirazlar hiçbir şeyi değiştirmede. DP, Haziran ayında yaptığı toplantı sonucunda seçimlere katılmayı kararlaştırdı ve bunun üzerine seçim kampanyası başlamış oldu. CHP, tüm yurtda seçimlere girerken, henüz teşkilatını tam anlamıyla kuramayan DP, dönemin İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın daha sonra yayınlanan hatıralarına göre 53 ilde ve 218

¹⁵⁵ *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1946; *Vatan*, 11 Temmuz 1946.

¹⁵⁶ Nihat Erim, *Tek Dereceli Seçimlere Giderken, Ülkü Dergisi*, Sayı, 116, 18 Temmuz 1946, s. 7.

¹⁵⁷ *Son Telgraf*, 1 Haziran 1946.

kazada teşkilat kurabilmişti.¹⁵⁸ Demokrat Partililer özellikle mitinglere çok önem verdiler. Bir anda binlerce insanın bu mitinglere akması CHP'yi paniğe düşürdü ve sonuç olarak CHP, DP üzerindeki baskıyı artırma yoluna gitti. İktidar ve sözcüleri bu hareketi bir anarşik hareket olarak görüyorlardı.¹⁵⁹ Falih Rıfkı Atay, Ulus gazetesinde “*Demokrat Parti... bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır: bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir,*” şeklindeki ifadelerle bu durumu teyit etmiştir.¹⁶⁰ Mitinglerle milletin ayağına giden politikacılar çeşitli vaatlerle, seçimlere kadar CHP ile DP'nin arasını iyice açtılar.¹⁶¹ Genel kaniya göre seçimler adil bir ortamda yapılmamıştı ve bu seçimler Türk siyasi tarihinin en tartışmalı seçimleri olacaktı. Seçimler esnasında iktidar baskısını bir an olsun dindirmemişti ve oylar iktidar lehine değiştirilmişti. Artık bu durum muhalefetin bir propaganda aracı olacaktı.¹⁶² CHP'nin seçimleri erkene alması sonucunda DP de muhalefetini giderek artmış ve başlangıçta iki parti arasındaki ılıman atmosfer yerini sözlü saldırılara bırakmıştı. İki partinin arası gündен güne açılıyordu. Muhalefet seçim meydanlarında, CHP'nin en küçük hatalarını bile dile getirmekten geri durmayacaktı. CHP, seçimleri erkene almamış olsaydı DP'nin seçim meydanlarındaki propagandası daha hafif bir şekilde tecelli edip etmeyeceği bir bilinmez olmasına rağmen, DP var gücüyle CHP'ye yüklenecekti.

İKİNCİ BÖLÜM

¹⁵⁸ Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ay Yıldız Matbaası, Ankara, 1959, s. 449.

¹⁵⁹ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s. 37-38.

¹⁶⁰ *Ulus*, 4 Temmuz 1946.

¹⁶¹ Yücel, *Demokrat Parti, İstanbul*, s. 55-56.

¹⁶² Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 90.

1946 GENEL SEÇİMLERİ ÖNCESİ DEMOKRAT PARTİ'NİN CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NE KARŞI YÜRÜTTÜĞÜ SEÇİM FALİYETLERİ

2.1. Demokrat Parti'nin Seçim Kararı

1947'de yapılması gereken seçimlerin CHP tarafından 1946'ya alınması DP'nin itirazlarına neden olmuş, DP'lilerin seçimlere katılıp katılmayacağı Ankara'da yapılacak genel toplantı neticesinde karara bağlanacak, o güne kadar parti müteşebbis heyetleri kendi bölgelerinde inceleme yaparak partinin seçimi kazanma olasılığının ne olacağını tespit edeceklerdi.¹⁶³ Ayrıca DP'nin seçimlere girip girmeyeceğini öğrenmek için meclisten çıkacak son kanun tasarılarının beklenmesi gerektiği ifade ediliyordu.¹⁶⁴ Akşam gazetesinde yer alan "*Milletvekili seçimi; Büyük Millet Meclisi seçimin yenilenmesine karar verdi, bu defa ki milletvekili seçimi tek dereceli olacak*" başlıklı yazıda Meclis'in Fikret Sılay başkanlığında toplandığı, görüşmelerde tek dereceli esasa göre milletvekili seçimine ait kanun hükümleri çerçevesinde yeni seçimin yapılmasına Nafi Atıf Kansu ve arkadaşları tarafından bir önerge verilmiştir. Bunun üzerine ufak tefek laf düelloları olmuştur. Bundan sonra seçimin yenilenmesine dair İçişleri Bakanlığı, 10 Haziran 1946 da Meclis'te gerçekleştirilen toplantı neticesinde, anayasanın 25. maddesine göre milletvekilliği seçiminin yenilenmesine karar vermiştir.¹⁶⁵

Bu durumda DP'nin önünde iki yol vardı. Bunlardan birincisi: Belediye seçimlerinde olduğu gibi genel seçimleri boykot edecek ve iktidarın gözünde siyasi meşru alanını kaybedecekti. İkinci yol ise seçimlere katılarak kendine yer bulmaya ve bulduğu yeri genişletmeye gayret edecekti. İkinci yolun sonu tahmin edilemiyordu. Başarılı olunacak mı yoksa olunmayacak mı belirsiz ve riskliydi. Belediye seçimlerinde görülen somut uygulamaların tekrarlanıp tekrarlanmaması durumu DP'yi endişeye sevk ediyordu. Yeni yasaların bu alanda yeterince güvence vermediği aşikârdı. SCF'nin başına gelenlerin DP'nin başına gelmeyeceğine dair inandırıcı bir kanıt mevcut değildi. DP'nin seçimlere katılmaması demek, elinde olan bir avuç milletvekilini de kaybedip, mecliste muhalefet partisinin kalmayacağı anlamına geliyordu. Bu durum rejimin aksamasına neden olabileceği gibi tek parti sistemine dönüşün de meşru açıklaması olabilirdi. Bu kadar gelişmeye rağmen DP seçime katılmazsa iktidar yoluna devam eder ve DP meclis

¹⁶³ Akşam, 5 Haziran 1946.

¹⁶⁴ Akşam, 9 Haziran 1946.

¹⁶⁵ TBMM, TD, 7. Dönem, C 24, 61. Birleşim, 10. 06. 1946, s. 87.

haricinde muhalefetine devam edebilirdi. Bu ne kadar etkili olurdu? Bunu tahmin etmek imkânsızdı.¹⁶⁶

Son Telgraf gazetesinin 16 Haziran tarihli baskısında DP'nin bu tarihte illerden gelecek olan müteşebbis heyetleriyle toplanacağı ve seçimlere girip girmemeye karar vereceği yer almıştır.¹⁶⁷ 16 Haziran'da saat 09.00 itibariyle illerden gelen DP'liler Celal Bayar tarafından karşılanmıştır. Bayar başkanlığında toplantıya geçilmiş ve illerden gelen delegeler öncelikle temsil ettikleri vilayet mensuplarının fikirlerini anlatmışlardır. Saat 15.00'te seçimlere katılıp katılmaması hakkında yapılan gizli oy neticesinde DP'nin seçimlere katılacağı oy çokluğuyla karara bağlanmıştır. Sevinç naralarından sonra dört komisyonun kurulmasına karar verilmiştir. Bu komisyonlar;

1- Seçim Komisyonu: Bu komisyonun görevi DP'nin beyannamesini hazırlamaktı.

2- Teşkilat Komisyonu: Bu komisyon kurulan ve kurulamayan DP teşkilatları hakkında görüş bildireceklerdi.

3- Seçim Hazırlık Komisyonu: Partinin seçim işlerini düzenleyecekti.

4- Namzetleri Tespit Komisyonu: Bu komisyon adayların nasıl seçileceğini hazırlayacak olan komisyondur.

Komisyonlar tayin edildikten sonra bu komisyonlar akşam bir araya gelerek geç vakte kadar fikir alışverişinde bulunmuşlardır.¹⁶⁸ “Demokrat Parti'nin seçim beyannamesi” başlıklı yazıda “seçimlere iştirak etmek kararının alınmasında dar ve hodgam bir particilik zihniyeti değil, yalnız memleketin yüksek menfaatlerinin gösterdiği yolda yürümek ruh ve kaygusu hâkim olmuştur” denilmiştir. Gerek belediye ve gerek milletvekili seçimleri dâhilinde Halk Partisi memlekette ciddi bir muhalefete yer vermek istemediği kaleme alınmıştır. Her iki seçimin de öne alınmasındaki ana sebebin yeni partilerin kurulmasına ve yayılmasına engel olunması şeklinde tasavvur edilmiştir. Seçimler dolayısıyla demokrasiyle uyuşmayan bazı kanunların değiştirilmesine dair verilen vaatlerin yerine getirilmemesi, yurttaşların oy serbestliğinin emniyete alınmadan seçimlere gidilmesinin manasının açık olarak anlaşıldığı ifade edilmiştir. CHP kendi adayları dışında kimseye oy verdirmemek için seçmenler üzerinde baskı ve

¹⁶⁶ Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, İkinci Parti, s. 455-456.

¹⁶⁷ *Son Telgraf*, 16 Haziran 1946.

¹⁶⁸ *Vatan*, 17 Haziran 1946.

müdahalelerde bulunmuş ve bunlar halkın gözünün önünde gerçekleşmiştir. Ayrıca CHP'nin parti müfettişleri, idari amirler ve memurlarla DP'ye karşı cephe aldıkları gözden kaçmamıştır. 1945 senesi Meclis açılış konuşmasında belirtilen resmi vaatler yerine getirilmemiş ve oy serbestliği gerektiği gibi emniyet altına alınmamıştır. İşte CHP, halkı bu şartlar içinde seçimlere götürmüştür. Bu durumun ciddiyeti karşısında Ankara'da bu maksatla bir toplantı yapılmış ve belediye seçimlerine katılmama kararı iyice anlaşılmıştır. Diğer yandan milletvekilliği seçimlerine katılma kararıyla parti ağır bir yük altına girmiş ve üyeler bunu bir fedakârlık olarak görmüşlerdir.¹⁶⁹

2.2. Propaganda Faaliyetleri

2.2.1. DP'nin Propagandasının Temelleri

DP'nin katılmadığı belediye seçimlerinin ardından her iki parti de yapılacak olan genel seçimler için seçim çalışmalarına başlamıştı. Yıllardır muhalefetsiz bir seçime alışkın olan İnönü, yeni kurulan parti karşısında strateji değişikliği yapıp seçim meydanlarına inerek aktif bir propaganda ve miting çalışmalarına başlamıştı. DP ilk önemli girişim olarak, Mareşal Fevzi Çakmak'ı parti listesinden bağımsız aday göstererek ülkenin dört bir yanında çalışmalarını hızlandırmıştı.¹⁷⁰

DP'nin seçim propagandasının ana temasını geçmişin yetersizlikleri oluşturuyordu. DP, CHP'nin başarıyla sonuçlandıramadığı işleri başrolde oynatıyor, yumuşak bir üslup kullanıyor ve buna sebep olarak da kendine uygulanan baskıları gösteriyordu. Geçmiş eleştirel bir tavırla ele alan DP, ekonomik ve sosyal sıkıntıların giderilmesi için liberal bir ekonomiyi savunuyordu. Bunun uygulanması için milli iradenin tecelli etmesi şartını ileri sürüyordu. Yani ekonomik büyüme ile hürriyet ancak yan yana olabilirdi. Milli iradenin hayat bulması da serbest seçimlere bağlıydı. DP din konusuna hiç değinmemişti, din ile siyaset asla birbirine karıştırılmamalıydı.¹⁷¹

DP'nin propagandasının ana unsurlarından birisi de CHP'nin ekonomik tutumuydu. DP'ye göre, savaşa girmeyen bir ülke olarak savaşa girmiş gibi etkilenmenin

¹⁶⁹ *Akşam*, 19 Haziran 1946.

¹⁷⁰ Selahattin Bakan-Hakan Özdemir, "Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Partiye (DP)'ye Karşı", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1 (2013), s. 378.

¹⁷¹ Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, İktidar ve Demokratlar, 2, s. 470-471.

temel nedeni CHP'nin almış olduğu yanlış ekonomik kararlardı.¹⁷² CHP'nin 1946 seçimlerinde uyguladığı ana strateji DP'nin eleştirilerine cevap vermek ve bunların gerçek olmadığını göstermeye çalışmaya dayalıydı. CHP, DP tarafından kendilerine doğrultulan suçlamalara II. Dünya Savaşı'nın ağır şartlarını sebep göstererek cevap verme yoluna gitmiştir. Ulus gazetesi yeni kurulan partinin en dikkat çekici parti olduğunu, neşriyatlarıyla bunu başardığını ve böylece tüccarlar tarafından para yardımları sayesinde propaganda faaliyetlerini genişlettiğini yazmıştır. Gazete, kuruluşun sağlam partilere dayanması bakımından bu durumun sevinç verici olduğunu ancak propagandada izlenen yanlış yolun yurtseverleri üzdüğünü belirtmiştir. Tutulan bu yanlış yolun DP'ye telâfisi çok güç zararlar vereceği ifade edilmiştir. Gazetede yazıya göre DP amacından uzaklaşmış ve kurulur kurulmaz iktidara göz dikmek gibi büyük bir yanlış düşmüş, memleketin ne kadar sıkıntısı varsa bunları dile getirmekten çekinmemiştir.¹⁷³

Alınan yanlış ekonomik kararların yanında DP, CHP'nin bu zamana kadar yaptığı kanunları ve uygulamaları eleştirerek, yapılanların demokrasiyle uyuşmadığını ifade etmiştir. Demokrasinin savunuculuğunu üstlenen DP için 1946 seçimleri iyi bir fırsat olmuştu. 1946 seçimlerinde iktidar yanlısı mülki amirler ve kolluk kuvvetleri, halka CHP lehinde oy kullanmak için baskı yapmaları, oy pusulalarının çalınıp sandıkların değiştirilmesi, DP'lilerin zabıta tarafından dövülmesi gibi iddialar CHP'nin imajını sarstığı gibi İsmet İnönü'nün de diktatör olarak algılanmasına yol açmıştır.¹⁷⁴ Hal böyle olunca Adnan Menderes; “*Bütün seçimlere hâkim olan eller, kanunen iktidar partisine mensupturlar.*” Belediye seçimlerine hâkim olan ruh ve zihniyet milletvekilliği seçimlerinde de hâkim güç olacaksa memleket adına buna eseflenmemek mümkün olmayacaktır diyordu.¹⁷⁵

DP'nin seçim meydanlarında propaganda amaçlı işlediği diğer hususlar ise; hayat pahalılığı, özgürlüklerin dar çerçevede sunulması, kanun ve yönetim organlarının yolsuzlukları, savaşın doğurmuş olduğu kötü koşulların sonuçları gibi hususlardır.¹⁷⁶

¹⁷²Murat Burgaç, “1946 Seçimlerinde Propaganda”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Bahar/2013, s. 166-167.

¹⁷³ *Ulus*, 6 Temmuz 1946.

¹⁷⁴ Adem Özküçük, “Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemleri (1946-1957)”, *Tarih Okulu*, Ocak-Nisan, 2012, s. 96-97.

¹⁷⁵ *Vatan*, 1 Haziran 1946.

¹⁷⁶ Ensar Yılmaz, “1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt: 1, s. 183.

CHP'nin devletçilik politikasını sıkı bir şekilde uygulaması; yurt gezileri sırasında Celal Bayar devletçiliğin 15 sene önce boşlukları doldurmak için gerekli olduğunu fakat şimdi bu ilkenin sıkı sıkıya uygulanmasına gerek olmadığını ve artık fert kazancının esas olması gerektiğini vurguluyordu. 1946 seçimlerinin diğer bir propaganda malzemesi ise Varlık Vergisi uygulamasıydı. DP'ye göre zamanında tedbir alınsaydı tarihte benzeri görülmeyen bu uygulamaya başvurma gereği kalmazdı. Ayrıca DP, CHP'nin Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu da eleştirerek, köylerde yapılacak olan okul binalarının köylülere yaptırılması uygulamasını hoş görmediklerini, kendileri eğer iktidara gelecek olurlarsa bu uygulamanın devlet tarafından yürütüleceğini açıklamışlardır. DP'nin bir başka propaganda malzemesi ise devlet başkanının aynı zamanda parti başkanlığı görevini üstlenmesiydi. Celal Bayar bir konuşmasında devlet başkanının seçimler sırasında, makamının gücünü parti işlerine karıştırdığını ve bundan kaynaklı olarak bazı devlet memurlarının tarafsız davranmadıklarını dile getirmiştir. Ayrıca CHP'nin imkânlarının haksız bir rekabet doğurduğunu ve bunun yolsuzluklara neden olduğunu vurgulayarak bu propaganda üzerinden kendini mağdur duruma düşmüş bir parti olarak göstermeyi amaçlamıştır. Bu propagandanın diğer bir amacı ise İsmet İnönü'nün karizmasını sarsmak idi.¹⁷⁷

DP'nin seçimlerde kullandığı en önemli propaganda malzemelerinden biri de CHP'nin baskıcı ve diktatör bir yönetim şekli sergilediği, kendilerinin ise hürriyetlere yer verecekleri iddiasıydı. Celal Bayar Adana nutkunda bunu *"her şeyde ve her şeyde söz her zaman milletin olacaktır"*¹⁷⁸ diyerek vurguluyordu.

Bütün bu propaganda faaliyetlerinin yanında DP'nin CHP'yi baskı ve yolsuzlukla itham etmesi ve bunu propaganda malzemesi olarak kullanması dikkat çekicidir. Bu konu ilk olarak Celal Bayar tarafından Cumhuriyet gazetesine verdiği demeçte yer bulmuştur. Bayar, demecinde DP'nin her şeye karşı hazırlıklı olması gerektiğini vurgularken¹⁷⁹ daha seçimler yapılmadan CHP'yi töhmet altında bırakarak, DP'yi de hakkı yenilecek olan bir parti olarak gösteriyordu. Bayar, bazı halk partili vekil, parti müfettişi ve idare amirlerinin DP'ye karşı cephe alarak ciddi bir muhalefetin istenmediğini belirtiyordu.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Burgaç, "1946 Seçimlerinde Propaganda", s. 166-169.

¹⁷⁸ *Vatan*, 30 Haziran 1946.

¹⁷⁹ *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1946.

¹⁸⁰ *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1946.

DP siyasi propagandasının yanında, kuruluş ve muhalefet yıllarında basınla iyi ilişkiler kurmuştur. DP'nin gazetecilere özgürlük vaadinde bulunması onların ilgisini çekmiş ve bu sayede birçok gazete DP'ye destek vermiştir. Adnan Menderes; “...*Bu memlekette matbuat hürriyetsizlikten acı çekmiştir. Meşrutiyet devrinin matbuat kanunu bu gün anayasamızın ruhuna, yürürlükteki kanundan daha uygundur...*” sözleriyle bu konudaki düşüncelerini ifade etmiştir.¹⁸¹ Ayrıca DP seçmenle de ilişkilerini sıcak tutmaya çalışmış; seçim mitingleri ve geziler yanında liderler halkla doğrudan temasa geçmiş; evleri, kahveleri ziyaret etmişlerdir. Parti, belli bir kesimin partisi olmaktan çok kitlelerin partisi olmayı hedeflemiş ve adaylarını her kesime hitap edecek kişiler arasından seçmiştir.¹⁸²

1946 seçiminde DP'nin CHP'yi eleştirmediği tek konu dış politika olmuştur. İki parti arasında bu konuda bilinmeyen bir anlaşma var gibiydi ve bu konuya seçim propagandalarında yer verilmemişti. DP'nin dış politika ile ilgili görüşlerini almak için Celal Bayar'a müracaat eden Anadolu Ajansı muhabirine Bayar; dış politikanın hukuk eşitliğine, kültürel iş birliğine, iyi komşuluğa dayanması gerektiğini söyleyerek, dış tehlike karşısında milletin tek vücut olup tehlikeye karşı durması gerektiğini vurgulamış ve dış politikayı tartışmayı ne CHP adına ne de ülke adına faydalı bulmadığını ifade ederek¹⁸³ konuyu kapatmıştır.

2.2.2. DP'nin Propaganda Yöntemi

DP seçime katılma kararı aldıktan hemen sonra propaganda hazırlıklarına başlamıştır. Yeni kurulan bir parti olması sebebiyle ülke genelinde istediği gibi teşkilatlanamamıştır. Bunda CHP'nin yeni partiye yaklaşımı oldukça etkili olmuştur. Milletvekili seçiminin erken bir tarihe alınması ve CHP'nin olayı bir oldubittiye getirmesi DP'nin elini ayağını birbirine dolaştırmıştır ki DP bir propaganda teşkilatı bile kuramamıştır. Bu yüzden, DP'nin bilinçli propaganda faaliyetleri kurucularıyla ve bazı il, ilçe teşkilatlarında ki müteşebbis heyetlerin çalışmalarıyla sınırlı kalmıştır. Diğer yandan yine DP'nin ulaşabildiği küçük yerleşkelerde partiye gönül veren kişiler de bireysel olarak DP lehine propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir. Memurlar ve idari

¹⁸¹ *Vatan*, 14 Haziran 1946.

¹⁸² Makbule Evrim Gülsünler-Hülya Anakız Ertürk, “Demokrat Parti'nin 1946-1950 Yılları Arasındaki Halkla İlişkiler Stratejileri”, *Selçuk İletişim*, Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 3 (2012), s. 97.

¹⁸³ *Son Posta*, 11 Ocak 1946.

kademede yer alan kişiler nüfuzlarını da kullanarak DP'ye taraftar toplamaya çalışmışlardır.

DP, 1946 milletvekilli seçiminde genel olarak propagandasını yazılı basın (özellikle gazete) ve mitingler üzerinden gerçekleştirmiştir. Bunun yanında sınırlı da olsa ilan ve afişlerden faydalanma yoluna gitmiştir. CHP'nin ise bu propaganda araçları yanında bir de radyoyu kullanma gibi bir artısı vardı. Daha önce halkla yüz yüze gelmeyen CHP'liler DP'nin kuruluşuyla birlikte halkın ayağına gitmeye başlamışlar ve partileri için oy istemişlerdir. Böylece iki parti seçimden galip çıkmak için propaganda yoluna başvurmuştur. Büyük bir el üzerinde “yeter söz milletindir” afişi bu seçimler sırasında ortaya çıkmıştır. Selçuk Milar tarafından hazırlanan afiş Türk siyasi tarihinin önemli ve etkili seçim araçları arasına girmiştir. Bu afiş Trakya Bölgesi'ne asılmış ve 3.000 adet de Ege Bölgesi'ne gönderilmiştir.¹⁸⁴ Sonraları pek çok slogan ortaya koyulmuş ise de hiç biri bu denli etkili olmamıştır. Bu slogan, CHP'nin 27 yıllık iktidarına karşı doğmuştu. Toplum artık yeni bir soluğa gerek duyuyordu.¹⁸⁵

Seçimleri boykot etmek DP'nin sonunu getirebilirdi. Bu yüzden seçime katılma kararı alan DP seçim kampanyasında İsmet İnönü'yü partisinden ayırma yoluna gidip CHP'nin İsmet İnönü'yü aday gösterdiği yerden, DP'nin de onu aday göstereceği açıklandı. Bu Türk tarihinde yeni bir durumun gerçekleşmesi için tasarlanmıştı. CHP seçim kampanyalarında çatışmasız bir yoldan devam etmek için teşkilatına, siyasi tansiyonu yükseltecek hamlelerden kaçınması için talimatlar gönderse de DP çatışmaya dayalı büyüyordu. DP, CHP'ye karşı “Müdahale, Baskı ve Usulsüzlük Belgeleri: Mahalli Seçimler” başlıklı bir broşür yayınladı. CHP'nin korkusu dayanaksız değildi. Zira CHP parti teşkilatına talimatlar vermesine rağmen, bürokrasi CHP kanalıyla DP'lilere baskı kullanmaktan çekinmiyordu. Basın, baskı haberleriyle dolup taşıyordu.¹⁸⁶

2.3. DP'nin Seçim Beyannamesi

Ulus gazetesinin “*İçişleri Bakanlığı illere yeni bir tamim gönderdi*” başlıklı yazısında, köylerde partiler adına propaganda yapacak kişilerden hangi parti adına

¹⁸⁴ *Son Posta*, 9 Temmuz 1946.

¹⁸⁵ Gülsünler-Ertürk, *Demokrat Parti'nin 1946-1950 Yılları Arasındaki Halkla İlişkiler Faaliyetleri*, s. 96-97.

¹⁸⁶ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, s. 37-38.

çalıştıklarına dair vesika isteneceği ve bunu zehirleyici propagandaların önüne geçmek için yaptıkları yazılmıştır.¹⁸⁷ Bu durum üzerine 11 Temmuz da bir seçim beyannamesi neşreden DP, beyannamede; Ulus gazetesinin 8 Temmuz 1946 tarihli sayısında İçişleri Bakanlığı illere bir tamim göndererek, köylerde yapılacak zehirli propagandaların önüne geçmek için buralara gidecek propagandacıların hangi partiye mensup olduğunu gösterir bir vesika istendiği ve propaganda yapacak kişilerin bu vesikayı almak için idari makamlara bir dilekçe ile 48 saat önceden müracaat etmeleri gerektiği ve yapılan araştırmalar neticesinde bu vesikanın verilip verilmeyeceğinin belli olacağını söylemiştir. DP beyannamede bu hareketin seçimlerden önce yeni kurulan partiler ile halkın irtibatının kesilmek maksadıyla yapıldığını iddia etmiştir.¹⁸⁸

Yine DP'nin beyannamesine göre seçimlerden önce partilerle halkın irtibatının kesilmesi, muhalif parti üyelerinin dağıtılması ve onları istifaya mecbur edip haberleşmeyi keserek, sandık başında duracak kişilerin köylere gitmesini engellemek gibi hareketlerde bulunmaya İçişleri Bakanlığı'nın yetkisinin olmadığı ifade edilmiştir. Anayasanın 78. maddesi gereğince seferberlik, sıkıyönetim ve salgın hastalıklardan dolayı gereken tedbirlerin alınması dışında yolculuklar hiçbir kayıt altına alınamaz. Hâlbuki 78. maddede zikredilen bu haller mevcut değilken İçişleri Bakanlığı bahsi geçen emir ile yurttaşın haklarını, anayasada beyan edilen haller dışında ortadan kaldırıyor demektir.¹⁸⁹

Beyannamede iktidar partisine göre hiçbir yerde zehirleyici propagandaya rastlanmamıştır. DP'ye göre bu tür propagandalar köylerde, kasabalarda ve şehirlerde; polis, jandarma ve vali himayesinde DP aleyhine yapılmaktadır. DP uğradığı bu haksız durumu halka bildirmeyi kendine vazife bilmiştir.¹⁹⁰

Bu emir üzerine köylere propaganda için giden parti temsilcilerine, idare amirlerinden vesika alınıp alınmadığı sorulmuş ve bu vesikayı göstermeyenler geri gönderilmiştir. Bunun amacının muhalif partilerin, seçim arifesinde kırsal kesimle irtibatının kesilmesi olarak algılanmıştır. Seçim arifesinde parti teşkilatı mensupları arasında ve halk ile ilişkinin koparılması durumunda meydana gelecek hâl kendini göstermektedir. Köylerin teker teker tecrit edilip baskı altına alınarak, muhalif parti

¹⁸⁷ *Ulus*, 8 Temmuz 1946; *Son Posta*, 11 Temmuz 1946.

¹⁸⁸ *Akşam*, 11 Temmuz 1946.

¹⁸⁹ *Tasvir*, 11 Temmuz 1946.

¹⁹⁰ *Akşam*, 11 Temmuz 1946.

temsilcilerinin dağıtılması ya da istifaya mecbur edilmesi, haberleşmeyi engellemesi hatta milletvekili aday listelerinin ve seçim sırasında sandık başında görev yapacak parti temsilcilerinin köylere gitmesine izin verilmemesi, İçişleri Bakanlığına verilen bu emrin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.¹⁹¹

İçişleri Bakanlığının bu emri, zehirleyici propagandaları önlemek için verdiğini ileri sürmesine karşın,¹⁹² herhangi bir vatandaşın fikrini istediği yerde söylemesi Anayasa'nın 70. maddesi gereğince tabi hakkıdır ve vatandaşın söylediği fikir suç kapsamına girerse, bu durum mahkemelerce usulüne göre cezalandırılır.¹⁹³ Aksi halde bir vatandaşın “zehirleyici propaganda” yapması ihtimaline karşı, sen seyahat edemezsin demek hiçbir makamın yetkisi dâhilinde değildir. Zehirleyici propaganda tabiri göreceli bir kavram olup, rakip partiye ya da mensuplarının yaptığı propagandalara karşılık vermek “zehirleyici” olarak nitelendirilebilir. Buna rağmen iktidar partisinin yaptığı zehirli propaganda hiçbir yerde herhangi bir engel ile karşılaşmamıştır. Bu tür propagandalar kasabalarda, köylerde vali, jandarma, polis ve hatta devlet eliyle yapılmıştır. Bu izahlar doğrultusunda İçişleri Bakanlığının vermiş olduğu bu emir Anayasa'nın 105. maddesinde yer alan “*Anayasa'nın hiçbir maddesi, hiçbir sebep ve bahane ile savsanamaz ve işlerlikten alıkonamaz*” ibaresi doğrultusunda meşru görülemez. Bu yüzden Anayasa hükümlerini ihlal eden ve işlerliğinden alıkoyan böyle bir madde cezayı icap ettirir.¹⁹⁴

DP beyannamesinde, birçok idari amir ve zabıta kuvvetlerinin parti mensuplarına baskı yapıp onları istifaya zorladıklarını, CHP'ye oy vermeye mecbur bırakmak için tehdit, tazyik hatta dayak atmaya kadar gittiklerini ve bu durumu doğrular zabıtların mevcut olduğunu ve iktidar partisinin ne pahasına olursa olsun muhalefet partisine yaşam alanı sunmayacağını ifade etmiştir. Tüm bu sıkıntılar üzerine İçişleri Bakanlığı ile temasa geçilip yapılmakta olan bu haksızlıkların ne gibi sonuçlar doğuracağı beyan edilmişse de ilgiler bu yöne çekilmişse de bu girişimler karşılık bulamamış, karşılaşılan bu kötü ve haksız muamelenin artık halka duyurulacağı ifade edilmiştir. Karşılaşılan baskı, tazyik, tecavüzler karşısında belediye seçimlerine katılmadıklarını ve milletvekili seçimlerine katılma konusunda endişe duyduklarını ve bu endişelerinin yersiz olmadığı karşılaşılan

¹⁹¹ BCA, Fon: 030.01.00, Yer: 257.1.1

¹⁹² *Son Posta*, 12 Temmuz 1946.

¹⁹³ BCA, Fon: 030.01.00, Yer: 257.1.1

¹⁹⁴ *Tasvir*, 11 Temmuz 1946.

muamele ile onaylanmıştır. Tüm bunlara rağmen milletvekili seçimlerinden çekilme gibi bir durum hatırlara gelse de memleket demokrasisinin tatbiki adına seçimlere katılma kararı daha uygun görülmüştür.¹⁹⁵

2.4. DP'nin Seçim Beyannamesi Sonrasındaki Gelişmeler

2.4.1. İçişleri Bakanlığının Cevabı

DP'nin ilçe ve köylere propaganda için görevlendirdiği kişilerin seyahatini engellediğini iddia ettiği tamim doğrultusunda, İçişleri Bakanlığı çıkardığı tebliğde, DP Merkezinin 11 Temmuz 1946 tarihli gazetelerde çıkan beyannamesine cevaben, İçişleri Bakanlığınca son günlerde illere yapılan bu tamimi konu olarak ele almış fakat yanlış ve eksik malumattan yola çıkarak yürütüldüğü için kamuoyuna arz edilen neticeleri de yanlış bulmuştur.¹⁹⁶ İçişleri Bakanlığı söz konusu tamimi, seçim propagandası vesilesiyle ortaya çıkan bu karışık ve nazik durum karşısında her yere girip çıkan, her sözü söyleyen ve kim oldukları belli olmayan kimselerin, kimliklerini anlamak maksadıyla alınması gerekli görülen bir tedbir olarak değerlendirmiştir.¹⁹⁷

İçişleri Bakanlığının aldığı haberlere göre, hiçbir parti ile hatta seçimle alakası bulunmayan bazı art niyetli kimseler son günlerde seçim propagandası vesilesiyle ortalıkta dolaşarak hükümet aleyhinde ve memleketin menfaatlerine zarar verici sözler sarf etmişlerdir. Bu durum hem memleketin emniyet ve asayişini hem de yurdun ve ondan ayrılmayan partilerin menfaatlerini korumak için birer vesika almayı kamu emniyeti bakımından zaruri kılmıştır.

Yurdun umumi emniyet ve asayişinden sorumlu olan ve onu korumakla mükellef bulunan İçişleri Bakanlığı illere böyle bir tedbiri tatbik etmelerini tebliğ ederken kanunen kurulmuş herhangi siyasi bir partinin vesikasına sahip olan kimseyi iyi bir vatandaş olarak kabul etmek gibi partilerce de iyi karşılanacak bir tedbiri tatbik etmekte olduğunu düşünmüştür.

İçişleri Bakanlığı verdiği cevapta tamimde seyahat serbestisini kayıt altına alan herhangi bir hükmün olmadığını, vatandaşın idare âmirlerine müracaatla onlardan vesika

¹⁹⁵ BCA, Fon: 030.01.00, Yer: 257.1.2.

¹⁹⁶ *Vatan*, 12 Temmuz 1946.

¹⁹⁷ BCA, Fon: 030.01.00, Yer: 257.1.3.

almasına dair de hiç bir direktifin verilmemiş ve hiç bir tebligatın yapılmamış olduğunu söylemiştir. Bakanlık durumu böylece açıklandıktan sonra yapılan tamimin anayasaya ve diğer kanunlara aykırı bir tarafı olmadığını belirtmiştir. Bakanlık bu tamimi yanlış uygulayan yerler varsa onlar hakkında gerekli muameleyi uygulamakta bir an tereddüt etmeyeceklerini ifade ederek beyannamede umumi mahiyette söylenen yolsuzluklar hakkında madde tasrih edilmek suretiyle Bakanlığa yapılacak her şikâyetin her zaman olduğu gibi dikkate alınacağı ve sabit olursa müsebbipleri hakkında kanuni yaptırıma gidileceği vurgulanmıştır.¹⁹⁸

2.5. DP'nin Seçim Beyannamesi ve Basındaki Yankısı

2.5.1. Ahmet Emin Yalman'nın Değerlendirilmesi

Vatan gazetesi yazarı ve ayrıca DP taraftarı Ahmet Emin Yalman, İçişleri Bakanlığının cevabına nazaran; “*Parti Hesabına İstibdat*” adlı yazısında İçişleri Bakanlığının propaganda yapacak kişilerin vesika almasına dair tamimini hükümetin baskısı olarak değerlendirmiş ve Cumhuriyet tarihinde şimdiye kadar böyle bir şeyin olmadığını yazmıştır. Yalman, bu durumun Rusya'dan başka bir yerde görülmeyen bir tehdit ve tazyik sisteminin başladığını ifade etmiştir. Yalman ayrıca şahıs ve zümre ihtirasları doğrultusunda vatandaşların haklarının baltalandığını ifade ederek bunu bir istibdat olarak değerlendirmiştir. İçişleri Bakanlığı tarafından idari teşkilata verilen kanunsuz emirlerin de başlı başına bir istibdat olduğunu belirtmiştir. Yalman, iktidar yanlısı kişilerin vesika taşıma yolundaki emri istedikleri gibi yorumladıklarını, ona göre davrandıklarını ve sonuçta olayın tazyik hareketine dönüştüğünü ifade etmiştir. DP'nin dürüstlük bakımından siyasi arenada iyi bir örnek teşkil edecek bir beyanname ile halkın karşısına çıktığını, bu beyannamenin istibdat adınının suç teşkil eden yanlarını kanuni ölçüler çerçevesinde ortaya koyduğunu vurgulamıştır.¹⁹⁹

2.5.2. Falih Rıfki Atay'ın Değerlendirilmesi

Ulus Gazetesi yazarı Falih Rıfki Atay, DP'nin Çarşamba akşamı geç vakitte ellerine geçen beyannamesini Ulus gazetesine koyduklarını belirterek, vatandaşların eğer

¹⁹⁸ *Ulus*, 12 Temmuz 1946; *Gece Postası*, 12 Temmuz 1946.

¹⁹⁹ *Vatan*, 12 Temmuz 1946.

ilgili makamlar tarafından yazılmış veya söylenmişse, iki tarafın iddialarını birlikte değerlendirmeleri gerektiğini, iki tarafın da deliller üzerinde kendi akıllarını kullanmalarını ve kararlarını buna göre vermeleri gerektiğini ifade etmiştir. Atay'a göre DP'nin şikâyeti, ellerinde vesika bulunmayan parti mensuplarının köylerde propaganda yapmasına izin verilmemesidir. DP'ye göre böyle bir karar Anayasanın 78. maddesine zıt düşmektedir. Çünkü 78. madde seferberlik, sıkıyönetim, salgın hastalıkları önleme gibi haller dışında yolculuğun hiçbir kayıt altına alınacağını emredemez. Atay'a göre İçişleri Bakanlığı Türkiye sınırları içinde hiçbir yolculuğu kayıt altına almamıştır ve alamaz. Atay, İçişleri Bakanlığının kolluk kuvvetlerine denetleme yetkisini neden verdiğini sorarak aynı soruya cevap olarak partiler arasındaki menfaatleri göstermiştir. Diğer yandan pek kısa bir sürede bilhassa bazı bölge köylerindeki propaganda işlerinin partilerin kontrolünden çıktığını ifade ederek birtakım ajanların Bursa, Aydın ve Kastamonu köylerinde apaçık eski sistem din kışkırtmalarına başladıklarını belirtmiştir. Sinop köylerinde eğer muhalefet iktidara gelirse Kur'an yazısının tekrar okullara konacağını söyleyenlerin ifadelerine yer veren Atay, muhalefet partisinin hilâfet partisi demek olduğunu söyleyenlerin Ankara'nın yakın köylerine kadar sokulduklarına vurgu yapmış. Burdur köylerinde *“Cumhuriyet Halk Partisi düşerse, vergiler tamamıyla kalkacaktır!”* veya *“Cumhuriyet Hükümetinin en küçük memurundan en büyüğüne kadar hepsi hırsızdır!”* gibi kışkırtıcı parolaların söylendiğini belirtmiştir.²⁰⁰

2.5.3. Falih Rıfki'nın “Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir” Yazısına Verilen Cevap

Tasvir gazetesi, devlet idaresinde muhalefetin yani murakabenin önemli bir yeri olduğuna değinerek, bu iki zıt kutbun memleketi doğru yola götürmenin şartları olarak değerlendirmiştir. Gazetede CHP'nin son zamanlarda takındığı yumuşak tavırdan dolayı ortamın yumuşadığına değinilmiş buna karşın Son Posta ve Ulus gazetelerindeki yazılar ile ortamın yine gerildiği ifade edilmiştir.

Gazete iki partinin mutabık kalmasa da halkın iradesinin tecelli edeceğini vurgulayarak, halk sandık başında kime oy verirse onun millet iradesine sahip olacağını yazmıştır. Gazete bundan sonra halka uyularak devletin yönetileceğini vurgularken,

²⁰⁰ *Ulus*, 12 Temmuz 1946.

geçmişteki hizmetleri mükâfatlandırmak için kimsenin iktidara getirilmeyeceğini ve geçmişteki hizmetler dolayısıyla da bir iktidar hakkı tanınmayacağını belirtmiştir.

Gazete seçimler dolayısıyla iyi niyetlerini ifade ederek milli hâkimiyetin tecellisini dilemiş, aksi halde halkın oyu ile oynamayı vatana hıyanet derecesinde büyük bir suç saymıştır. Gazete vatandaşları hor görmeyi saygısız bir durum olarak değerlendirmiş, demokrasiyi biraz da halkı hor görenlerin idare etme tarzını değiştirmek için istendiğini yazmıştır.²⁰¹

2.6. DP'nin Seçim Beyannamesi ve Vesikası Meselesi

DP, köylere gidecek parti mensuplarına vesika verilmesine dair, Ankara vilayeti tarafından DP İl Başkanlığına şu cevap verilmiştir:

DP Ankara vilayetinin tezkeresine göre anayasanın 78. maddesi gereğince seferberlik, sıkıyönetim ve sıhhî tedbirler dışında Türk vatandaşlarının seyahat özgürlüğü hiçbir suretle kayıt altına alınamayacağını ve yine anayasanın 103. maddesi, anayasanın hiçbir maddesinin hiçbir sebep ve vesile ile işlemekten alıkonmayacağını beyan etmesine rağmen her hangi bir şahıstan ne sebeple olursa olsun vesika istemeye hiç bir makamın hakkı olmadığını söylemiştir.

DP bu tezkereden yola çıkarak anayasanın 78. ve 103. maddelerinin meşruiyetini bozacak herhangi bir durumun mevcut olmadığını vurgulayarak vatandaşların haklarını kısıtlayan bu kararın derhal yürürlükten kaldırılmasını istemiştir.²⁰²

2.7. DP'lilerin Seçim Faaliyetleri

DP seçimlere girerken elinde ne bir radyosu ne de gazetesi vardı. Bu yüzden DP seçmenle doğrudan iletişime geçmek zorundaydı. Parti teşkilatı DP'ye bu imkânı verebilirdi.²⁰³ Bu yüzden ki DP seçmenleriyle sadece mitingler vasıtasıyla değil, onlarla doğrudan da iletişim kurmuştur.²⁰⁴ Bu durumun seçmenle partiyi birbirine yaklaştırdığı göz ardı edilemez bir durum olmasına rağmen, 1946 seçimlerinin en önemli

²⁰¹ *Tasvir*, 7 Temmuz 1946.

²⁰² *Tasvir*, 13 Temmuz 1946.

²⁰³ Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar*, 2, s. 471.

²⁰⁴ Gülsünler-Ertürk, "Demokrat Parti'nin 1946-1950 Yılları Arasındaki Halkla İlişkiler Faaliyetleri", s. 97.

propaganda aracı mitingler olmuştur. Mitingleri ilk kullanan ve ondan azami ölçüde faydalanan ilk parti de DP olmuştur. DP Adana mitingiyle seçim çalışmalarına ve propaganda faaliyetlerine başlamıştır.²⁰⁵

Seçim kampanyalarının parti liderleri tarafından açıldığı Türkiye’de, parti liderleri ulusal meseleler hakkındaki fikirlerini halka anlatarak, kampanyalarının hangi eksen etrafında döneceğini bildirirler ve aday listelerinin belli olmasıyla birlikte asıl seçim kampanyası başlamış olur.²⁰⁶

DP mitingleri hem bir iletişim aracı hem de bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. DP kendi özgürlükçü söyleminin yanında mitingler vasıtasıyla da CHP’yi de yermiştir. DP’nin miting çalışmaları iki kısma ayrılmıştır. Bunlardan birincisi; halkı mitinge davet etmek için ilanlar asıp, el broşürlerinin dağıtılması ve gazetelere ilan verilmesidir. İkincisi ise miting esnasında partinin önemli kişilerinin direkt olarak halkla temasa geçmesidir. DP seçmenle doğrudan iletişime geçerek oy kullanacak kitleyle ilişkilerini sıcak tutmaya çalışmıştır. DP mitingine katılan hatipler civar köyleri dolaşarak köylülerle sohbet edip, aynı sofrada yemek yemişler ve hatta buralarda konaklamışlardır. Böylece seçmenin önemsendiği gösterilmiştir. CHP’nin ilişkileriyle zıt yönde olan bu davranış biçimiyle halkta heyecan yaratılmıştır. Daha önce belki resimlerini gazetede gördüğü veya sadece ismini duyduğu kişileri karşısında gören halk ile bu kişiler arasında duygusal bir bağ kurulmuş, ülkeyle ilgili fikir alışverişinde bulunulmuş ve seçmene, onun oyunun önemli olduğu mesajı verilmiştir.²⁰⁷

Seçim kampanyasının hızlıca devam ettiği ülkede muhalefetin merkezi DP olmuştu. CHP karşıtı olanlar DP mitinglerine katılıyor heyecanla muhalefete destek veriyorlardı. Tek parti döneminde seçim bölgelerine pek nadir giden adaylar şimdi seçim bölgelerine akın ediyorlar halkla konuşuyorlar, isteklerini sorup oy karşılığında bu isteklerinin yerine getirileceğini vaat ediyorlardı. Bazı İstanbul gazeteleri ve yeni çıkmakta olan gazeteler DP’ye desteği esirgemiyorlardı.²⁰⁸ Artık miting meydanları partilerin propaganda alanlarına dönmüştü.

²⁰⁵ Burgaç, “1946 Seçimlerinde Propaganda”, s. 166.

²⁰⁶ Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, s. 101.

²⁰⁷ Gülsünler-Ertürk, “Demokrat Parti’nin 1946-1950 Yılları Arasındaki Halkla İlişkiler Stratejileri”, s. 92-93.

²⁰⁸ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 247-250.

2.7.1. Celal Bayar'ın Faaliyetleri

DP içerisinde yapılan danışma toplantısında seçimlere katılma kararı çıktı ve parti ileri gelenleri hemen seçim kampanyalarına başladılar. Celal Bayar seçim kampanyasına Adana'da başlamayı uygun görerek 29 Haziran 1946'da uçakla Ankara'dan Adana'ya gitmiştir.²⁰⁹ Celal Bayar'ı büyük bir kalabalık “Yaşasın Türk Demokrasisinin babası! Var olsun İstiklal Harbinin Galip Hocası! “Yaşa babamız! Kurtar bizi babamız” sloganları ile karşılamıştır. Bölgenin ileri gelenleri ve gazetecilerin sorularına kurnazca ve deneyimli bir politikacı gibi cevap vermiş ve her fırsatta Atatürk'ten ilham aldığını belirtmiştir. Burada Celal Bayar gazetecilerden DP'ye tercüman olmalarını isterken son sözün milletin olacağını söylemiştir.²¹⁰

2.7.1.1. Adana'daki Faaliyetleri

Seçim çalışmalarına ilk olarak Adana'da başlayan Celal Bayar, amaçlarının, milletin ilerlemesi ve refah içinde yaşaması gerektiğini söylemiş, Mustafa Kemal'in açtığı yolda yürüdüklerini ve bu yolun milletin hâkimiyetini esas tutan yol olduğunu vurgulamıştır. Mustafa Kemal davasını bu gaye doğrultusunda gerçekleştirdiğini, bu yolun milli iradenin yolu olduğunu, milli iradeyi sağlam bir zemine oturtup tecellisini temin ettiklerinde maksatlarına ulaşacaklarını söylemiştir. DP'nin bu maksatla kurulduğunu ve burada toplanan bu kadar insanın buna inandığını vurgulamıştır.

Bayar, siyasi hayatının en büyük mükâfatını aldığını, ömrünün sonuna kadar millet adına çalışma şevkinin bir kat daha arttığını ve yapabileceği en küçük bir hizmetle bile büyük bahtiyarlık duyacağını söyleyerek sözlerini tamamlamıştır.²¹¹

Celal Bayar 29 Haziran'da Adana'da verdiği beyanatta Mareşal Fevzi Çakmak'ın İstanbul'dan bağımsız olarak adaylığının konulmasına teşebbüs ettiklerini belirterek, Mareşal'in DP listesine alınmayı kabul ettiğini söylemiştir. Bayar bu durumun kendileri için bir şeref olduğunu ifade etmekten geri durmamıştır. Memleket çıkarları gereği diğer partilerle iş birliği içinde olacaklarını belirten Bayar dış politikaya dair bir soru üzerine,

²⁰⁹ *Akşam*, 30 Haziran 1946.

²¹⁰ Onur Çelebi, “Türkiye’de Demokrasinin Sancılı Doğumu: 1946 Seçimleri”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Türkcic*, Volume, 10/1, 2015, s. 259-260.

²¹¹ Celal Bayar'ın Adana'da yaptığı ilk seçim konuşması (29 Haziran 1946), *BCA*, Fon: 10.9.0.0, Yer: 2.5.1, s.17-18.

nasıl bir siyaset izleyeceklerinin programlarında mevcut olduğunu ifade etmiştir. Büyük Atatürk'ün kendilerine memleketin menfaati için izlenecek yolu göstermiş olduğuna vurgu yaparak kendilerini bu konuda yetiştiren kişinin Büyük Atatürk olduğunu dile getirmiştir. Bayar kendilerinin ne komünist ne de faşist olmadıklarını belirterek Mütareke döneminin Sait Mollası olduklarını ifade ederek fikirlerini sadece milletin selametine adadıklarını söylemiştir. Beyanatına devam ederek sadece milletin menfaati için çalıştıklarını, iktidarı ele almak için acele etmediklerini ve DP'nin bir ihtiyaçtan doğduğunun altını çizmiştir.

Seçim meselesiyle ilgili olarak Celal Bayar dava sahiplerinin cesur olması gerektiğini belirtmiş ve ikileme düşmeden yola devam ederek davayı kazanacaklarını söylemiştir.²¹²

Celal Bayar Adana parti merkezinde 29 Haziran'da bir sohbete iştirak etmiş ve burada şunları söylemiştir:

Demokrat Parti'nin yukarıdan aşağıya doğru kurulmadığını, parti prensiplerinin süreklilik arz ederek daimi kalması gerektiğini savunmuştur. Ankara'da yapılacak umumi kongrelerde gerek görülürse partinin siyasi programında değişikliğe gidileceğini ifade etmiştir. Bu konuşmadan sonra Celal Bayar milletin davasını ele aldıklarını, memlekette refah davası güttüklerini ifade ederek aleyhlerinde propagandalar yapıldığını söylemiştir. DP'nin oy için, mal sahibine yani halka müracaat ettiklerini ve halkında kime isterse ona oy vereceğini dile getirmiştir. Oy için halka baskı yapanları, memleket idaresine itimat etmeyen korkaklar olarak nitelendiren Bayar, bu korkaklara işin böyle olmadığını ispat ederek kanunlar çerçevesinde cesur olmalıyız demiştir. Propaganda ve taziykte bulunanların kendilerinden korkmaları gerektiğini söyleyen Bayar buna gerekçe olarak onların kabahatli olduklarını, Cumhuriyet'in kanunlarının kendi yanlarında olduklarını ve kanunların ayaklar altına alınmasına asla izin vermeyeceklerini vurgulamıştır. Bayar iktidarı ele almak için acele etmediklerini söyleyerek kadınların ve erkeklerin eşit şekilde çalışmaları gerektiğini anlatmıştır. Dini asla siyasete karıştırmayı akıllarından geçirmediklerini söyleyen Celal Bayar konuşmasını şu sözleriyle bitirmiştir: "*Demokrat*

²¹² BCA, Fon: 10.9.0.0, Yer: 2.5.1, s. 21-22.

Partiye ve onun zımnında memlekete faydalı olun, medeni cesaretinizi asla kaybetmeyin."²¹³

Falih Rıfki Atay Ulus gazetesinde; Celal Bayar'ın Adana'daki seçim konuşmasında basit bir parolasının olduğunu bunun; Atatürk'ün, her işte milletin dediğini yaptığını ve kendilerinin de onun yolundan gideceklerini söylemiştir. Bayar'a göre Cumhuriyet devri ikiye ayrılmalıydı. Birinci dönem Atatürk'ün vefatına kadar olan dönemdi ve her şey milletin istediği doğrultuda gidiyordu. İkinci dönem ise onun vefatından sonra tek partinin ve liderinin istediklerinin olduğu dönemdi.

Falih Rıfki yazısının ilerleyen bölümlerinde DP'nin tek bir düşünce etrafında gönüllü toplamaya başladığını söyleyerek bu düşüncenin de CHP'yi yıkmak olduğunu ifade etmiştir. Falih Rıfki DP'lileri kin ve öç alma arzusu ile yanıp tutuşan bir grup gibi değerlendirirken, CHP'nin yıkılması halinde kendilerinin de bu enkaz altında kalacaklarını ve bunun onlar için pek önemli olmadığını ifade ederek, partinin propagandaları onları bir parti olmaktan çıkarıp bunu bir "yıkıcılar ve intikamcılar hareketi" olarak değerlendirmiştir.²¹⁴

Celal Bayar 30 Haziran'da Osmaniye ve Ceyhan'ı ziyaret etmek için Adana'dan otomobiliyle ayrılmış, geçeceği güzergâhı haber alan köylüler onu heyecanla karşılamışlardır.²¹⁵

Celal Bayar 30 Haziran 1946'da Osmaniye'de müteşebbis heyetini dinledikten sonra onlara tüm amaçlarının milli hâkimiyetin tecelli edeceği müdahalesiz bir seçim ortamı oluşturmak olduğunu söylemiştir. Bu işin korku ile olmayacağını ve haksızlık yapanların kendilerinden korkmaları gerektiğini dile getirmiştir. Devletçilik üzerine sorulan bir soru üzerine Bayar, DP'nin devletçiliğe taraftar olduğunu ve bir vatandaş tarafından yapılan bir fabrikaya devletin rakip olmayacağını vurgulamıştır. Daha sonra seçimlere değinen Bayar, eğer Türk milleti isterse Mareşal Fevzi Çakmak'ın milletvekili olarak millete hizmet etmek istediğini ifade etmiştir.

Osmaniye'de ki konuşmasından sonra Ceyhan'a geçen Celal Bayar halka seçimin yaklaştığını, milletin kendi iradesini nasıl tecelli ettireceğini herkese göstereceklerini

²¹³ *Vatan*, 30 Haziran 1946.

²¹⁴ *Ulus*, 4 Temmuz 1946.

²¹⁵ *Vatan*, 1 Temmuz 1946.

söylemiştir. Konuşmasına devam eden Celal Bayar bu milletin her türlü iyiliğe, refaha layık olduğunu söyleyerek, burada sizinle konuşan kişilerin mecliste de aynı şeyleri konuşacağını ve bu kişileri halkın seçeceğini ifade etmiştir. Reylerin iyi kullanılmaması durumunda kimseye kabahat bulmayacaklarını söyleyen Bayar, bir mesuliyet varsa bu tamamen oy sahiplerine aittir. Her ne olursa olsun dış tesirlere rağmen halkın kendi iradesini tecelli ettirmesi gerektiğini dile getirerek, bu imtihan karşısında halkın en büyük notu alacağını ve vazifeyi dikkatle yerine getirenlerin büyük bir zevk alacağını söyleyen Bayar Cenab-ı Hakk'ın inayetinin kendileriyle olacağını ve sözlerinin sonuna doğru DP'nin kimsenin malı olmadığını, doğrudan doğruya burada bulunanların malı olduğunu söyleyerek parti merkezinden ayrılmıştır.²¹⁶

2.7.1.2. Ankara'daki Faaliyetleri

Bayar 14 Temmuz'da Ankara'da verdiği nutkunda, ülkede yeni bir hayatın başladığını, tezahüratların hizmet aşklarını artırdığını, siyaset hayatına girdiklerinden beri millete hizmet için zevk duyan kişiler olduklarını söylemeden geçmemiştir. Onlara mutluluk veren tek şeyin, verdikleri hizmetten halkın da mutluluk duymasıdır.

Memlekette artık murakabeli bir hayatın başladığını söyleyen Bayar bunu demokrasi olarak nitelendirmiştir. DP'nin iktidarda bulunan partiyi denetimle görevli olduğunun altını çizerek, eğer kendileri iktidara gelirse o partinin de kendilerini kontrol edeceğini ve böylece bir eşitlik doğacağını, nihayetinde siyasi murakabenin başlayacağını ve DP'nin bu sisteme çok önem verdiğini vurgulamıştır.

Bayar nutkunun devamında; insanların hayatında iyi veya kötü günlerin olabileceğini, siyasi hayatın da kötü ve acı veren günleri olabileceğini ve bu günlerin ancak demokrasiyle ortadan kaldırılabileceğini vurgulamıştır. Cumhuriyet sisteminde son sözün daima millete ait olduğunu, seçtiği vekiller aracılığıyla kendini mecliste ifade edeceğini söylemiştir. Sevinçlere, kederlere tercüman olacak yer meclisin kürsüsüdür. Bu kürsüden yükselen ses milletin sesidir. Kendi sesinizi duymak için istediğiniz vekilleri seçin. Türk milleti refaha kavuşacaktır. Cesaretle, liyakatle size tercüman olanlara oy verin böylece milli vazifelerin en kutsalını yerine getirmiş olacaksınız, diyerek konuşmasına son vermiştir.²¹⁷

²¹⁶ BCA, Fon: 10.9.0.0, Yer: 2.5.1, s. 22-24.

²¹⁷ Cumhuriyet, 15 Temmuz 1946.

Celal Bayar 14 Temmuz 1946'da Cebeci Ocağı'nın açılış konuşmasında, halkın tezahüratları karşısında bu tezahüratları samimi bulduğunu ve hislerini ifade edemediğini söyleyerek sözlerine başlamıştır. Bayar, tezahüratların tuttukları yolun doğruluğuna bir işaret olduğunu, bundan altı gün sonra Türk milletinin büyük bir imtihana tabi olacağını ve güzel düşüncelerin hayat bulması için oyların kullanılacağını söylemiştir. Konuşmasına devam ederek, bu vazifenin tam bir serbestlik ve vicdan rahatlığı ile yapılması gerektiğini ve böylece güzel günlerin geleceğini ifade etmiştir. Kullanılacak oyların milletin refah ve istikbalini sağlayacağını söyleyen Bayar, karşısındaki topluluğa genç arkadaşlarım, evlatlarım diye hitap ederek, ne kadar yaşayıp bu yolda devam edeceklerinin belli olmadığını, demokratların seçimleri çok önemseydiğini ve kendilerinden sonra bayrağı onlara teslim edeceğini, büyük Atatürk Cumhuriyet'i nasıl gençliğe emanet ettiyse, Cumhuriyet ruhunun ifadesi olan demokrasiyi onların devralacağını söyleyerek konuşmasını, bu tezahüratlar şahsıma değil DP'nin yüksek gayesine olduğuna eminim, diyerek tamamlamıştır.²¹⁸

14 Temmuz 1946'da Atıfbey Semt Ocağı açılış konuşmasında Celal Bayar, gayelerinin memlekete refah getirmek, halkın beklediğini ortaya koymak olduğunu söylemiştir. Bayar halktan sandık başında vazifesini korkusuzca yerine getirmeyi istemiş, aksi halde bu vazifeyi yerine getirmeyenlerin kabahatli olacağını ileri sürmüştür.

Seçimde dikkatli olunması gerektiğini söyleyerek, meclise, sizin haklarınızı savunabilecek kimseleri gönderiniz, öğüdünde bulunmuştur.

Celal Bayar'ın konuşması sırasında bir kadın ona yaklaşarak "*Kabahatimiz olmadığı halde bizi fabrikadan çıkarmak istiyorlar. Bunu önlemeye çalışınız. Ekmeğimizin alınmasına mani olunuz.*" demiştir. Bunun üzerine Bayar kadını teskin ederek hakkının müdafaa edileceğini söylemiştir.

Daha sonra Celal Bayar'a yönelen bir soru üzerine; Bizim yolumuz Balkan komitacıların yoluyla bir olmayıp, onların tam zıttıdır. Vicdan meselesi olan seçimlerde kendini gösteren tazyikin ne taraftan geldiği sizin takdirinize kalmıştır. Benimle birlikte sizde görüyorsunuz ki millet hiçbir şeyden yılmadığı gibi Cumhuriyet kanunları çerçevesinde oyunu kullanmak istiyor²¹⁹ diye cevap vermiştir.

²¹⁸ BCA, Fon: 10.9.0.0, Yer: 2.5.1, s. 24.

²¹⁹ Vatan, 16-17 Temmuz 1946.

2.7.1.3. İzmir'deki Faaliyetleri

DP lideri Celal Bayar 15 Temmuz'da İzmir'e gidip aynı gün burada büyük bir nutuk vermiştir. İzmir valisinin emri ile DP afişleri polis tarafından yırtılıp atılmıştır.²²⁰ Bayar Kültürparkta 30-40 bin kişilik bir topluluk önünde uzun yıllar mecliste İzmir ve Manisa'yı temsil ettiğini, geçen yıl meclisten istifayla yeni bir parti üyesi olarak İzmir'e ilk ziyaretini gerçekleştirdiğini ve buradan milletvekilliğine adaylığını koyarak halktan kendisine oy vermesini istemiştir. Bayar artık memlekette demokratik hakların yerleşme devresinin açıldığını ve iktidar partisinin bunu elinden geldiği kadar geciktirdiğini ve siyasi hakların yerleşmediği yerlerde hürriyetin teminatının olmadığını dile getirmiştir. Bayar konuşmasında Türk milletinin siyasi olgunluğa eriştiğini, milletin kendi kendini idareyi benimsemiş olduğunu ve bunu görmeyenlerin aldanacağını vurgulayarak, ortadaki zorlukların tek parti zihniyetinden kaynaklandığını ifade etmiştir.²²¹

Gerçek manasıyla Cumhuriyeti, vatandaşın hiçbir tesir altında kalmadan tüm siyasi haklarını kullanabileceği, hürriyetlerinin kanun ile emniyet altına alındığı bir sistem olarak tanımlayan Bayar, bu icaplar memleketimizde tamamen hayat bulmuş mudur diye bir soru yöneltmiştir.²²²

Nutkunda iktidarı tenkit eden Bayar, Tanzimat ve I. Meşrutiyetten bu güne kadar birçok zorlukla karşılaşıldığını ve bu zorlukların sebebinin tek parti olduğunu söylemiştir. Tek parti zihniyeti açık veya kapalı bir dille milletin henüz olgunlaşmadığı telkininde bulunmuştur. Sanki vatandaşlara haklarının verilmesi bir düzensizliğe yol açacakmış gibi sükûnetten bahsetmiştir. Bu zihniyet, olgun olan ve hakikati gören kişilerin ve hatta başkalarını tazyik hakkını ellerinde buldurmaya ehliyetli olduklarını ve kendilerinden başka kimselerin olmadıklarını varsayıp kendilerini, milleti idareye kaderin değişmez hükmüyle memur tayin edildiklerini sanmışlardır.

Birbirini tamamlayan bu iki görüşün bugün CHP'nin şiarı olduğunu belirten Bayar tarafsız bir şekilde işlemesi gereken hükümet ve idare organlarının bugün bu zihniyetin elinde olduğunu ifade etmiştir. Karşılarında devlet başkanlığı ile parti başkanlığını elinde

²²⁰ *Tasvir*, 15 Temmuz 1946; *Akşam*, 16 Temmuz 1946.

²²¹ *Ulus*, 16 Temmuz 1946.

²²² *BCA*, Fon; 10.9.0.0, Yer; 2.5.1, s, 26-27.

bulunduran ve böylece devlet nüfuzunu ve hükümeti elinde tutan bir iktidar partisi olduğunu söylemiştir.

Bundan başka bugün hâla vatandaşın hak ve hürriyetlerini kısıtlayan kanunların yürürlükte olduğuna değinen Bayar memleketin bazı yerlerinde gerek olmadığı halde sıkıyönetim uygulandığını dile getirmiştir. CHP hükümetinin kudret ve vasıtalarını kendi elinde tutup bunları istediği gibi kullandığını belirtmiştir. İktidar partisi bu yolla işleri el altından yürütmeye imkân bulacağını sanmıştır. İktidar partisi demokratik bir ortamın kurulmaması için her yola başvurarak ve hatta anayasa hükümlerini hiçe sayarak bunu önlemeye, seçimleri kazanmak için hükümet kuvvetleriyle halka baskı yaparak, bilhassa köylerde vatandaşları dayak ile sindirmeye çalışmıştır. Bunlar da gösteriyor ki CHP zihniyeti ciddi bir muhalefete yer vermek istememiştir. Şimdi görünen odur ki CHP mahiyetini yanına alarak halktan ayrılmış ve milletin karşısında yer almıştır.²²³

Bu konuşmalardan sonra sözü mali meselelere ve dış politikaya getiren Bayar partinin dış politikasının nizamnamede yer aldığını, dış politikanın milletler arası hukuk eşitliğine, siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliğine, karşılıklı güvene, iyi komşuluk esaslarına dayanması gerektiğinin altını çizmiştir. Milli varlığın milli bir kuvvet ile korunabileceği kanaatiyle beraber, milletler birliği amacını hedef tutacak barışçıl ve açık bir siyasetin menfaatlerimize daha uygun olacağını söylemiştir.

İç politikaya gelince, ne yapsalar kendilerine karşı çıkanları memnun edemediklerini söyleyen iktidar, iç politikayı konuşmaktan kaçınmıştır. Kendilerini bu konuda haklı bulduklarını söyleyen Bayar memlekette takip edilmekte olan iç politikanın belirli bir zümreden başka kimseyi memnun etmediğinin gayet açık şekilde ortada olduğuna değinmeden geçmemiştir. İç işlerinin tablosuna bakmak gerekirse, tek parti zihniyeti devam ettirilmek istenmiş, vatandaş oy kullanma hakkına sahip olunca akla gelmeyen baskılar uygulanmış, son belediye seçimlerinin halka verdiği kanaat asla olumlu olmamıştır. Bu seçimler hükümet ve idare organlarının hukuk esaslarına, kanunlara ve siyasi partiler karşısında bitaraf kalma prensibine ne kadar uygun olarak hareket etme kabiliyetinde olduğunu göstermiştir. Örfi idarelerin hala uygulanması, bazı polis kanunlarının yürürlükten kaldırılmak istenmemesi, savaş zamanında uygulanan bazı olağanüstü yetkilerin elden bırakılmamak istenmesi, kuvvete ve zora dayanılarak kolayca

---

²²³ *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1946.

idare etme yoluna gidilmesiyle yurttaş hak ve hürriyetleri her vesileyle tehditlere maruz kalmaktadır.

Köylere gidip gelme bir nevi pasaport muamelesine tabi tutulmuş, hukuk esaslarıyla, vergi prensipleriyle bağdaşmayan vergiler konulmuş, bürokrasini bu son zamanlarda olduğu kadar kendini göstermemiştir.

21 Temmuz günü büyük bir imtihana gireceklerini söyleyen Bayar halkın kanaatleri doğrultusunda korkmadan yürümesi gerektiğini, bunun Türk tarihinde bir dönüm noktası olacağını ve hâkimiyeti doğrudan doğruya kendi eline almak azminde olan millet için yeni bir refah ve huzur devri başlayacağını söyleyerek konuşmasını sonlandırmıştır.²²⁴

16 Temmuz'da İzmir'den Ödemiş'e geçip burada halka seslenen Celal Bayar, Ödemişliler'in vatansever kahramanlar olduğunu; kendi için, DP'de çalışıyor, şu veya bu makamı elde etmeye çalışıyor diyenlere inanmamalarını istemiştir. Bunun nedeninin ihtiras olduğunu söyleyerek, bunlara itimat edilmemesinin gereğine değinmiştir. Memleket yolunda çalışmayı bir vazife olarak gördüğünü ve bu doğrultuda çalıştığını söylemiştir.

Bayar memlekete fayda sağlamak için ömrünün sonuna kadar çalışacağını belirtmiş ve seçimlerin zorbalıkla yapıldığını vurgulamıştır. Kendilerinin serbest bir seçimden yana olduğuna değinen Bayar halkın oyunu istediği şekilde kullanmasını istemiştir. Bayar zorbalıkla milli hâkimiyetin olmayacağını söylerken, millet için büyük bir göreve atıldıklarını belirtmiş ve burada egemen gücün millet olmasını istemiştir. Halkın istediklerinin olması için mecliste halkı temsil eden kişilerin olması gerektiğine dikkatleri çeken Bayar halkın itimat ettiği kişileri seçmesi gerektiğini ifade etmiştir. İtimat edilen mebus halkı müdafaa ederse o zaman milli iradenin tecelli edeceğini ve bunun serbest bir seçimle olacağını vurgulamıştır. Bayar, halkı temsil eden vekillerin mecliste olması durumunda halkın şikâyet ettiği şeylerin %80'inin ortadan kalkmış olacağını ve hakiki denetimin teessüs edeceğini dile getirmiştir. Bayar herkesten oylarını korkmadan kullanmalarını isteyerek hile yapanlara göz yummalarını gerektiğini belirtmiştir.²²⁵

²²⁴ *Vatan*, 16 Temmuz 1946.

²²⁵ *BCA*, Fon: 10.9.0.0, Yer: 2.5.1, s. 34-37; *Tasvir*, 17 Temmuz 1946; *Akşam*, 17 Temmuz 1946.

16 Temmuz'da Bayındır'da ilk olarak Adnan Menderes küçük bir konuşma yapmış halkı oy vermeye davet etmiştir. Bundan hemen sonra genç biri ayağa kalkarak Celal Bayar'a;

- *“Bir şey öğrenmek istiyorum.”*

- *“Sizin için Rus ajanı diyorlar, dış politikanızı açıklamadınız”* demiş,

Bunu üzerine Celal Bayar ayağa kalkarak bu memlekete göz dikenlerin gözlerinin oyulacağını söylemiştir. Konuşmasını devamında bu milletin en önemli varlığının istiklali olduğunu ve istiklaline göz dikildiği zaman bu milletin tek vücut olup düşmanı bertaraf edeceğini söylemiştir. Büyük memleket meselesi etrafında partililik diye bir şey olmadığını ifade eden Bayar istiklal mevzu bahis olduğu zaman ne DP'nin ne de CHP'nin öneminin olmadığını, o zaman sadece milletin önemli olduğunu belirtmiştir. İç politikaya dış meseleleri alet etmek isteyenlerin doğru yolda olmadıklarına dikkat çeken Bayar Türk milletinin şimdiye kadar kimseye alet olmadığını, tarihinde de böyle bir kara lekeye rastlanmadığını ve rastlanılmayacağını vurgulamıştır. Toprakların bölünmez bir bütün olduğunu söyleyen Bayar herhangi bir tehlike anında tek vücut olup vazifeye atılacaklarını belirtmiştir. Bu arada partilerin birbirlerini denetlemesi gerektiğini aksi halde hata yapılacağını ifade etmiştir. Memlekette birbirini seven ve sayan partilerin olması gerektiğini belirten Bayar birbirine düşman olan partilerin memlekete zarar vereceğini söylemiştir.²²⁶

2.7.1.4. Aydın'daki Faaliyetleri

19 Temmuz da Bayındır'dan Aydın'a gelen Celal Bayar tren garında büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Davanın memleket davası olduğunu ve artık yeni bir döneme girildiğine değinerek, CHP kurulduğunda kendinin kâtip olduğunu, Atatürk'ün de reis olduğunu söylemiştir. Atatürk öldüğü zaman umumi reis olduğunu, bunu bırakmanın çok acı bir şey olduğunu ifade etmiştir.

Bayar mecliste haksızlıklara karşı verdiği nutukların gazetelerde yer almadığını, halkın isteklerini Büyük Millet Meclisi'nin kürsüsünde savunmak istediğini fakat bunun mümkün olmadığını söylemiştir. CHP içindeyken kanaatlerini inandığı doğrultuda savunduğunu ama bir sonuç elde edemediğini söylemeden geçmemiştir. Kimseye karşı

²²⁶ BCA, Fon: 10.9.0.0, Yer: 2.5.1, s. 37-38.

olmadığını, arada bir memleket ve prensip davası, görüş farkı olduğunu, bunun karşılıklı tartışılıp çözüme kavuşturulması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu şekilde memlekete fayda sağlanacağını ilave etmiştir. Denetimsiz bir sistemin insanları nerelere götürdüğünden bahsederek, vatandaşların tehdit edilip, dayak yediklerini belirtmiştir. *Biz Demokratlardan mı korkuyorlar? Hayır, kendilerine mi güveniyorlar? Hayır, bu durumda kendilerini korkutan bir mesele vardır. Niçin millet serbest bırakılmıyor, niçin milletin karşısına çıkıp hesap verme mecburiyetinde olmayıp, köylüye dayak atarak onları inletiyorlar? Böyle demokrasi, cumhuriyet, idare ve hatta böyle meşrutiyet olamaz. Korkmadan sandık başında milli görevimizi ifa ve siyasi terbiyemizi ispat edeceğiz.*²²⁷

2.7.1.5. Balıkesir'deki Faaliyetleri

DP binasında 18 Temmuz gece yarısında balkona çıkan Bayar halka kendini yorgun sandığını fakat tezahürlerin kendini canlandırdığını söylemiştir. Gösterilen ilgi ve alakadan halka nasıl sesleneceğini bilememiş, yapılan tüm bu iyi niyet gösterilerini, maksatlarının bir ifadesi olarak değerlendirmiştir.

Vatandaşlara yeni bir devreye gireceklerini, böylece demokrasinin yükseleceğini ve bu devrenin de Pazar günü yapılacak seçimle açılacağını belirtmiştir. Oyların, vicdanın sesi olarak değerlendirilip ve tam bir serbestlikle sandığa atılması gerektiğini ve sadece bu şekilde milli iradenin tecelli edeceğini hatırlatmıştır.

Vatandaşların bazı şikâyetlerini dinleyen Bayar, halkın kanaatlerine saldırıldığını söyleyerek, bunu işlenmiş cinayetlerin en büyüğü saymıştır. Bunun Türkiye'de olmaması gerektiğini söyleyerek, bir an önce memleketten defedilmesini dilemiştir. Oyların memleketin faydasına olacağını ve bu temin edildiğinde Türk milletinin hak ettiği saadete kavuşacağını dile getiren Bayar bu saadetin çok yakın olmasını dilemiştir.²²⁸

2.7.1.6. Bursa'daki Faaliyetleri

Bursa'da halka seslenen, Bayar halkın kendini gayet iyi anladığını ifade ederek, kendi söyleyeceklerinin onların bildiklerine yeni bir şeyler katmayacağını söylemiştir. Karşılıklı birbirini iyi anlamış insanların uzun uzun konuşmaya gerekleri olmadığını belirterek, millete faydalı olmaktan başka bir şey düşünmediklerinin altını çizmiştir.

²²⁷ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer: 2.5.1, s. 34-38.

²²⁸ Vatan, 19 Temmuz 1946; Tasvir, 19 Temmuz 1946.

Gayelerinin bu olduğunu ve bu yolda korkmadan, ürkmeden saadete doğru yürüyeceklerini, muvaffak olup ve mutlaka başaracaklarını vurgulamıştır.

Yer yer idare amirlerin ve jandarmanın baskı yaptıklarını, vatandaşların siyasi görüşlerinden dolayı tazyike maruz kaldıklarını söyleyerek, bazı yerlerde seçim faaliyetlerinin normalin dışında yürüdüğünü söylemeden de geçmemiştir. Bayar'a göre bunlara neden olan şeyin idare amirlerinin şahsi temayülleridir ve bu kişilerin sayılarının fazlalığıdır. Vatandaşları seçim işlerinde kendi kanaatleriyle baş başa bırakmanın bu günün ve yarının önemli bir meselesi olduğuna dikkat çeken Bayar durumun böyle olmadığını söylemek zorunda kalmıştır.

Gezdiği yerlerde vatandaşların seçim meselesiyle, milli hâkimiyetle yakından ilgili olduklarını belirten Bayar bu halkın tarlaları başında mahsulleriyle uğraşmak zorunda olduklarını da ifade etmiştir. Birçok yerde harman mevsiminin de gelmiş olduğunu göz önüne alınırsa seçim için kötü bir zaman seçilmiştir. Bazı yerlerde halkın oyunu ihsas ettiğini ve bir korkunun olduğunu söyleyen Bayar buna gerekçe olarak da seçim mazbatalarına parti mümessillerinin imza ettirilmeyeceği keyfiyetini göstermiştir. *Eğer hükümet intihabı milletin gözü önünde ve emniyetle yapacaksa her hangi bir mümessilin mazbatada imzasının bulunmasına neden izin verilmiyor? Bunun temini yerinde bir iş olacaktır*²²⁹ diyerek konuşmasını tamamlamıştır.

2.7.1.7. Basın Toplantıları

Celal Bayar 19 Temmuz 1946'da basına bir demeç vermiş ve bir muhabir Bayar'a ilk olarak Ege bölgesi seyahatinden gözlemlerini sormuş,

-- Bunları orada olan arkadaşların günlük telgraflarla gazetelere bildirdiklerini ve kendine söyleyecek bir şey kalmadığı cevabını vermiştir.

Muhabirin seçim sonuçlarıyla ilgili tahminine;

-- Halkın her yerdeki içten tezahüratlarının ortada oluşuna, bununla birlikte sonuca dair bir şey söylemenin pek mümkün olmayacağı, cevabını vermiştir.

Muhabirin memleketin her tarafta cereyan eden tazyikler hakkındaki sorusu üzerine Celal Bayar;

²²⁹ Tasvir, 20 Temmuz 1946.

-- Tazyiklerin dikkatleri çekecek derecede olduğunu, bunun derece ve manasının anlaşılması için gazetecilerin ve kendinin zavallı köylülerle konuşmasının gerekli olduğunun altını çizmiştir.

Bazı malum gazeteler ve CHP ileri gelenlerinin ısrarla DP'nin Ruslarla iş birliği yapacağı hususundaki propagandalarını partisinin nasıl karşıladığı sorulmuş:

-- “*Maksadı mahsusla hareket ediyorlar*” demiştir. Bu beyanattan bir gün sonra Ankara'ya hareket edeceği için İstanbul halkına bir nutuk verememiştir.²³⁰

Celal Bayar 20 Temmuz 1946'da İstanbul hava meydanında kendinden bir beyanat bekleyen gazetecilerin isteğini zevkle kabul edeceğini belirterek, dünkü konuşmasının üzerine ekleyecek bir şeyi olmadığını ifade etmiştir. Eline yeni ulaşan bir telgraf olduğunu, Aydın'dan Bursa'ya oradan da buraya gönderilmiş ve acele kaydıyla gelen telgrafta şunların yazıldığını söylemiştir.

Ethem Menderes imzalı telgrafta, ilin muhtelif bölgelerinde masuniyetin teminat altında olmadığı endişesi baş göstermiştir. Bir kısım silahlılar ve sabıkalılar vasıtasıyla tedhiş siyaseti hız kazanmıştır. İdareye ciddi ve acele tebligat yapılması zaruri hale gelmiştir.²³¹

Bayar 20 Temmuz'da Ankara'da seçim hazırlıklarına dair bu zamana kadar memleketin farklı yerlerinden parti merkezine gelen haberlere dayanarak umumi durumu halka duyurmayı lüzumlu görerek;

1- Memleketin birbirine uzak muhtelif yerlerindeki bazı köylerinde dün ve bugün seçim mazbataları tanzim edilerek seçim yapılmış gibi kurullara gönderildiğini söylemiş.

2- Memleketin çoğu yerlerinden alınan haberlere göre DP tarafından tayin edilen görevlilerin bazı mazeretlere dayanılarak toplanıp nezarete atıldıklarını veya yerlerine iade edildiklerini belirtmiştir. Bu nedenle seçim mücadelesini buralarda kontrol etmenin imkânsız hale geldiğini vurgulamıştır.

3- İdare amirlerinin halk üzerindeki baskısının bu gün hemen her yerde özellikle köylerde son haddine geldiğini söylemiştir.

4- Bazı yerlerde DP'ye oy vereceklerin şiddetle cezalandırılacaklarının resmi ağızlardan ifade olunduğunu duyurmuştur.

²³⁰ BCA, Fon: 10.9.0.0, Yer: 2.5.1, s. 41-42.

²³¹ BCA, Fon: 10.9.0.0, Yer: 2.5.1, s. 42.

5- Muhtelif yerlerde parti üyelerinden birçok kişinin görevinden alıkoyulduğunu belirtmiştir.

Bayar bu şartlarda bile partisinin seçimlere gireceğini ifade etmiştir.²³²

2.7.1.8. DP'nin Kapatılacağı Söylentilerine Karşı Celal Bayar'ın Tamimi

DP Genel Başkanı Celal Bayar il idare kurulu başkanlarına seçimlere bir iki gün kala bir tamim göndermiştir. Tamimde:

1- İktidar partisinin mensuplarının ve yardımcılarının seçimleri kazanmak için her çareye başvurduklarını, birçok yerlerde idare amirlerinin halkı tehdit hatta döverek CHP adına kanunsuz yollarda çalışacak kadar ileri gittiklerini belirtmiştir. Bu husus doğrultusunda İçişleri Bakanlığına gereken teşebbüslerde bulunulmuşsa da olumlu bir netice alınamamıştır.

2- Seçime kadar ve özellikle de o gün tazyikler artabileceğini, parti mensuplarını yanlış yollara sevk etmeye yönelik faaliyetlerde bulunulabileceğini vurgulamış.

3- Zamanın kısalığı yüzünden muayyen yerlerde kurulan ve kurulduğu yerde halkın desteğiyle büyüyen DP'nin kendini lağvetmesi veya bunun hükümet tarafından yapılmasının akla gelmeyeceğini ve parti prensipleri doğrultusunda vatani görevine devam edeceğini ifade etmiştir.

4- Seçim günü bazı yerlerde CHP listelerinin başına birkaç Demokrat adayın ismi yazılmak suretiyle, DP'ye oy verecek kişilerin "işte bu DP listesidir" diye uzatılması ve bu suretle DP için verilecek reyleri dağıtıp CHP'den çıkması gereken vekillere bu yoldan oy toplanması kendilerine gelen haberler arasındadır.

Bundan dolayı DP'ye oy verecek kişilerin listeleri baştan sona okuyup o şekilde oy vermelerini istemiştir.

5- DP mensuplarının tazyiklere karşı tetikte olmaları ve kanunsuz hareketlere karşı kanun dâhilinde sükûnet ve metanetle milli haklarını aramaları ve asla herhangi bir propaganda tahrikine kapılmamaları gerektiğinin altını çizmiştir.

6- Milli iradenin tam tecellisi için dikkatin ve basiretin esas oluşunu belirterek, bu tamimin bütün parti mensuplarına bildirilmesini, okutulmasını ve izah edilmesini önemle rica etmiştir.²³³

²³² BCA, Fon: 10.9.0.0, Yer: 2.5.1, s. 43.

²³³ *Son Posta*, 14 Temmuz 1946; *Tasvir*, 14 Temmuz 1946.

2.7.2. Yusuf Hikmet Bayur'un Faaliyetleri

2.7.2.1. Manisa'daki Faaliyetleri

Bayur 26 Haziran'da Manisa'da verdiği nutukta bu seçimlerde kendilerini dört yıl idare edecek kişileri seçeceklerini, seçmene oyları iyi kullanmaları gerektiğini ve eğer böyle olursa dört yıl boyunca rahat edeceklerini ifade etmiştir. Halka baskılardan korkmayın, göreceksiniz ki bu tehditler lafta kalacaktır diyen Bayur tazyiklerin iki üç günü geçmeyeceğini söylemiş ve eğer bu iki üç gün tehditlere göğüs gerilirse dört yıl rahat edileceğini savunmuştur. Hangi parti olursa olsun oyların hak edilenlere verilmesi gerektiğine vurgu yaparak, mecliste tartışmaların olması, hükümetin başıboş kalmaması gerektiğini savunarak, mecliste birkaç kişinin bağırmasının faydalı olduđunu²³⁴ söyleyerek konuşmasını sonlandırmıştır.

Hikmet Bayur 30 Haziran 1946'da Manisa'da ikinci nutkunda bir saat kadar konuşmuştur. Konuşması sırasında on günden beri Manisa köylerinde yaptığı temaslardan çok memnun kaldığını, halkın yeni seçimin ehemmiyetini anlamış bir halde bulunduğunu bütün dünya demokrasiye giderken ve antidemokratik idareler birer birer yıkılırken eski zihniyete takılıp kalamayacaklarını belirtmiş ve memleketin selâmetinin bu hükümetin değişmesinde olduğunu vurgulamıştır. Bundan sonra memurların gerçek menfaatlerinin tarafsız kalmalarında olduğunu söyleyerek bugünkü parti mücadelesinde esas meselenin parti programları değil iktidara geçecek olanların ehliyet ve kabiliyeti meselesi olduğunu, bugünkü dâvanın murakabe dâvasından ibaret olduğunu ifade etmiştir.²³⁵

Bayur 21 Temmuz'da Manisa'nın Salihli ilçesinde, memleketin kaderinin halkın elinde olacağını, yeni meclisin kurulup vekillerin seçileceğini ve bunun için dikkatli olunması gerektiği çağrısında bulunmuştur. Vekilliğin anahtarının köylerden geçtiğini ifade eden Bayur, muhalif partilerin iftiralarda bulunup birliği bozduklarına, ikilik çıkardıklarına değinmiş ve hemen arkasından bu sözlerin bir anlamının olmadığını vurgulamıştır. Vatani, askeri ve dış işlerde birlik olunmalıdır diyen Bayur aksi bir durumu vatana hıyanet olarak değerlendirmiştir.

²³⁴ *Akşam*, 28 Haziran 1946; *Vatan*, 28 Haziran 1946.

²³⁵ *Tasvir*, 2 Temmuz 1946.

İç meselelerde birlik olanlara, yolsuzluklara karşı gelenlere “*ayrılık çıkarıyorsunuz, susun*” demek olduğunu belirten Bayur, eleştiriyi kabul edemeyip “sus” diye bağırانların makam mevki peşinde koşanlar olduklarını ileri sürmüştür.

CHP'nin memleketi kurtardığı söyleniyor. Türk milleti akla gelmeyecek kahramanlıklar sergiler, bundan sonra Atatürk'ün dehası gelir. Zafer elde edildiğinde CHP yoktu. Mecliste iki grup bulunuyordu ve ikinci grup genelde hükümeti tenkit ederdi. O zaman kötü bir durumda olduğumuz halde bu pahalılığa, karaborsacılığa ve yolsuzluklara şahit olmadık. Bütün tecrübeler gösteriyor ki tek parti yolu yanlış bir yoldur.²³⁶

2.7.2.2. İzmir'deki Faaliyetleri

19 Temmuz sabahı İzmir'de konuşma yapan Bayur dört haftadır seçim bölgelerinde olduğuna, halkın çok şikâyet ettiğine değinerek, büyük bir çoğunluğun artık lafla avutulmayacak duruma geldiğini ileri sürmüştür. Halkın içinde bulunduğu durumun değişmesini istiyor, beklemeye tahammülü yoktur diyen Bayur halkın köklü değişiklikler yapacak idareciler istediğini dile getirmiştir. Tehdit, dayak, adam öldürme gibi olumsuz faaliyetler onları engelleyemiyor. Demokrat Parti'ye sarılarak aradıklarını burada bulup, bu gaye doğrultusunda hareket ediyorlar demiştir.

Halkın DP'ye güvenmeme ve inanmama durumu olmadığını belirten Bayur, her gün işittikleri şunu yaptık bunu yaptık, şunu yapacağız bunu yapacağız sözlerine artık kimse inanmadığını ve bu kişilerin DP etrafında toplandıklarını söylemiştir.

*Hükümet ve iktidar samimi bir seçim neticesini kabul eder ve halkın fikirlerinin doğal seyrine izin verirse Türkiye önümüzdeki yıllar içinde demokrasinin bir üyesi olur. Aksi yol tercih edilecek olursa bilinmeyen bir geleceğe doğru yola koyulmuş oluruz.*²³⁷

Hikmet Bayur halkın her vesile ile şimdiki hükümetten memnun olmadığını ve değişiklik istediğini belirtmiştir.

²³⁶ *Tasvir*, 5 Temmuz 1946.

²³⁷ *Vatan*, 19 Temmuz 1946.

İktidar partisi adına hareket eden Cumhuriyet hükümetinin, baskı ve ürkütme siyasetini şiddetlendirdiğini, Hükümetin CHP'yi kanunsuz yollara başvurarak ayakta tutmaya çalıştığını ve DP'nin ülkeyi daha iyi idare edeceğine inandığını söylemiştir.²³⁸

2.7.3. Refik Korltan'ın Faaliyetleri

2.7.3.1. Konya'daki Faaliyetleri

3 Temmuz'da Konya'ya gelen Koraltan 4 Temmuz'da yaptığı konuşmasında milletin çok acılar çektiğini, bu günlere gelebilmek için tüm fedakârlıklara katlandıklarını ifade etmiştir. Koraltan konuşmasının devamında milletçe kimsenin topraklarında gözleri olmadığını belirterek, kendi topraklarına göz dikenlere ders vermeye hazır olduklarını vurgulamıştır. Konuşmasının sonuna doğru demokrasi ruhuna aykırı, halkın haklarını sınırlayan kanunların kaldırılmasını belirterek tek parti sistemine artık son verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Milleti temsil edecek vekillerin seçilmesi gerektiğini söyleyen Koraltan halkı temsil edecek bir anayasanın yürürlüğe konmasını istediklerini ifade etmiştir.

Anayasa hükümlerine aykırı olan ve halen mali, idari, siyasi ve iktisadi bakımdan gücünü tüketen kanunların kaldırılmasını istediklerini ve TBMM'nin ve milletin sözünün geçtiği bir yer olması gerektiğini dile getirmiştir.

Koraltan DP'yi halka saadeti getirecek, adaletin sesini yükseltecek olan ileri demokrasi sistemini milletin hayatına sokma yolunda olduğunun altını çizerek, zümre saltanatını ve tahakkümünü yaşatmak isteyen bazı gaffilleri doğru yola sevk etmek için mücadeleye durmadan devam edeceklerini söylemiştir.²³⁹

CHP'nin karşılığı Adalet Bakanı ve parti müfettişi Kemal Satır'dan gelmiştir. Satır Bâlâ'ya giderek CHP mensuplarına geniş bir konuşma yapmıştır. Ankara'nın Gölbaşı nahiyesinde DP müteşebbis heyeti üyeleri bir kahve önünde otururlarken Adalet Bakanı otomobiliyle kahvenin önüne gelerek burada inmiş ve DP mensuplarının yanına gelerek buraya köylüleri kandırmaya mı geldiklerini sormuş. DP mensupları bu soruya; Buraya köylüleri kandırmaya değil, kanunun kendilerine verdiği hakları kullanarak köylülerle konuşmaya ve partileri için çalışmaya geldiklerini, esasen köylünün kandırılmayacağı,

²³⁸ *Son Posta*, 19 Temmuz 1946.

²³⁹ *Vatan*, 4 Temmuz 1946.

şeklinde cevap vermişlerdir. Bunun üzerine Mümtaz Ökmen; Emin Sazak'ınızın söylediği propaganda nutuklarından birinde DP'nin askerliği kaldıracağını söylemiş; bu yalan, köylüyü kandırmak değil de nedir, diye bir soru yöneltmiş. Bu suale DP'li biri; Bu söylenti CHP'ye kayıtlı avukat Said Tartan'dan çıkmıştır. Böyle bir beyanat olaydı halkın haberi olurdu. Uydurma haberler ve tehditler sizin partinizden gelmektedir. Geçen burada Said Tartan; DP'ye oy verirsiniz hükümet buğday alış fiyatlarını on kuruş indirecektir, diye bir beyanda bulunmuştur şeklinde cevap vermiştir.

Bakanın verecek cevabı olmayınca otomobiline doğru yürürken DP mensubu bir köylü “*Mümtaz Bey biz bu vatanın evlatları değil miyiz ki ne elimizi sıktın ne de Allah'a ismarladık dedin*” demiştir. Durum üzerine dönen Mümtaz Ökmen “*Haydi Demokratlara da Allah'a ismarladık diyelim*” demiştir.²⁴⁰

Koraltan Konya Kadınhanı ilçesinde, İçişleri Bakanlığı tarafından, vali, kaymakam, nahiye müdürü, jandarma subaylarının ve erlerin milletvekilliği seçimlerini etkileyecek mahiyette müdahale etmeleri kanunların açık seçim hükümlerine dayanarak bütün teşkilata bildirildiğini ve son günlerde bu haberin bütün gazetelerde yayınlandığını dile getirerek hemen birçok yerde jandarma teşkilatından başlayarak, muhtar, nahiye müdürü ve bütün idare amirleri bu kanuni emrin aksine harekette bulunmakta olduklarını belirtmiştir. Koraltan bu kişilerin “*salla başını, biz biliriz işimizi*” diyerek ve bakanlığın verdiği emirleri hiçe sayarak Halk Partisi'nin kazanması için vatandaş hak ve hürriyetlerini baskı altında tutarak zümre tahakkümünü sürekli kılmaya çalıştıklarını ileri sürmüştür. Bunların delillerinin köyden başlayarak küçük büyük şehirlerde halkın gözü önünde fiili hareketlerle sabit olduğunu, valilerden bazılarının halkın müşterek işlerini görmek için tahsis edilen otomobillerin, valiler tarafında CHP'nin propagandasına hizmet için verildiğini iddia etmiştir.

Koraltan'a göre halk, CHP ile değil, birçok yerlerde CHP'yi kazandırmak için verilen emirlerin aksine mücadeleye girişmiş hükümet teşkilatıyla baş etmeye çalışmaktadır. DP medeni bir seçim ve demokrasi istiyor, mecliste halkın sorunlarını konuşan ve çözen kişiler istiyor. Bunları halk adına kendilerinin istediklerini, işte demokratların tuttuğu yolu bundan dolayı beğendiklerini belirtmiştir.

---

²⁴⁰Tasvir, 4 Temmuz 1946.

*İşte böylece milli vicdan hareket halindedir. Onun önüne hile ve tehditle asla geçilemez.*²⁴¹

Konya'da ikinci kez halka hitaben kürsüye çıkan Koraltan, Türk milletinin kahramanlık ve tarihe geçen menkıbelerini ve Konyalıların buradaki değerli payelerini bir saat devam eden veciz bir hitabeden sonra asıl maksada geçmiştir.

Koraltan 51 devletin San Fransisco'da toplanmadan, insanların şeref ve haysiyetine, ana haklarına behemehâl riayeti esas ve hedef tutan Birleşmiş Milletler anayasasını oluşturmadan dört arkadaş birleşerek; her daim ihtiyaçların icaplarına cevap verecek bir ıslahat raporunu Millet Meclisi Parti grubuna verdiklerini belirtmiştir. İsteklerini şu şekilde sıralamıştır:

1- Anayasanın ruh ve şumulünü frenleyici kanunlar kalkmalıdır.

2- Vatandaş hak ve hürriyetini sağlayacak hükümlere aykırı ve bazı zaruretler yüzünden konulmuş kanun ve kararnameler süratle kaldırılmalıdır.

3- Artık tamamıyla verimsiz ve hattâ zararları görülmüş tek parti sisteminden süratle çıkılarak birbirini murakabe edecek mesuliyet ve iktidar mevkiinin yaptıklarına milletin refah, saadet ve mutlak huzur içinde gelişmesin sağlayacak istikameti vermek için Parti bünyesinde program ve tüzüğünde tadilât yapılmalı ve böylece hakka dayanan onun arzu ve idaresiyle seçilen her türlü baskı ve müdahalenin dışında serbestçe yapılacak bir intihapla Büyük Millet Meclisi seçimini yenilemelidir.

4- Tek cümle ile vatandaş hak ve hürriyetini esas tutan anayasamızın metin ve ruhuna uyacak şekilde yürürlüğü sağlamalıdır.

İsteklerinin reddedilmesine rağmen milletin hür ve mutlak bir hayat içinde ilerlemesine hizmet edeceğine inanmış ve bu ana fikirlerin takibine devam ettiklerini dile getirmiştir. DP'yi halkın ihtiyaçlarından doğan bir parti olarak değerlendirmiştir.

DP'yi bir ihtirasın mahsulü olarak gören bazı insafsız kişilere karşı, DP'nin bir ihtirasın mahsulü olmadığını ve halkın istekleri doğrultusunda kurulan bir parti olduğunu vurgulamıştır. Demokratlara başarılar dileyerek, yollarını açık olma temennisinde bulunmuş ve bunun en kestirme yolunun da seçim sandığından geçtiğini söylemiştir. Halktan vicdanlarının sesini dinleyerek korkmadan oylarını kullanmasını istemiş ve oy

²⁴¹ *Son Posta*, 7 Temmuz 1946.

kullanma gününü halkın düğünü olarak görmüştür. Seçim sırasında halkı korkutmaya çalışanlara şu cevabın verilmesini istemiştir:

“Yolumuzu kesmeyin, cumhuriyet devrindeyiz. Bunun bir adı kanun devridir. Türkiye’de, mahkeme var. Sizi adalet huzuruna sokmak mecburiyetinde bırakmayın. El, dil uzatan bedbahtlardan olmayınız. Siz de bu vatanın şerefli evlâtlarısınız, diyerek ikaz ediniz.”

Koraltan davalarının kutsal olduğunu, fırsat buldukça halkla buluşacağını söyleyerek bütün köylülere sevgi ve selamlarını iletmiştir.²⁴²

2.7.3.2. İskenderun’daki Faaliyetleri

16 Temmuz tarihinde Ankara’dan uçakla Adana’ya giden Refik Koraltan Ceyhan, Erzin ve Dörtüol üzerinden İskenderun’a geçmiştir. Kendilerine uygulanan tazyiklere karşı, 10 asırdır direnen bu milletin on gün daha dayanacağını söyleyerek, ülkede kanun ve adaletin olduğunu, kendilerine karşı yöneltilen tehdit ve tazyikleri unutmayacaklarını bu tokadı atanlardan hesap soracaklarını dile getirmiştir. Sanılanın aksine medeni bir oluşumun etrafında toplanmadıklarını belirterek bunu iddia edenlere acımıştır. CHP’nin hükümet eliyle halka attığı tokatların karşılığını, millet tarafından verilecek karar ile alacağını ifade etmiştir.

Seçimden iyi not alma vaktinin geldiğini, halkın neyi nasıl isterse onun öyle olacağını belirterek, İskenderun halkının da diğer vatandaşlar gibi olup biten her şeyin farkında olan uyanık vatan evlatları olduğunu söylemiştir. İskenderunlulardan gördüklerini iyi değerlendirmesini ve ona göre davranmasını isteyen Koraltan bu muhterem halkın bu iyi görüşlerinin takdire şayan bir şekilde yeniden ispat edeceğine inancını belirtmiştir.

Rast gele partizanlığı kabul etmediklerini, Türk milletinin kendi arzu ve iradesini tecelli ettirecek bir idare istediklerini söylemiştir.²⁴³

²⁴² *Tasvir*, 10 Temmuz 1946.

²⁴³ *Vatan*, 16 Temmuz 1946; *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1946.

2.7.3.3. Basın Yoluyla Faaliyetleri

Konya seyahatinden dönen Refik Koraltan, İçişleri Bakanlığının ilgili kişilere seçimleri etkileyecek hareketlerde bulunmamalarını söylemesine ve bunun gazetelerde yayınlanmasına rağmen, bu kişiler emirleri hiçe sayarak CHP'nin kazanması için vatandaş hak ve hürriyetleri baskı altında tutarak, zümre tahakkümünün sürekli kılınmaya çalışıldığını dile getirmiştir. Müşterek işleri görmek için valilere tayin edilen otomobiller, CHP'nin propagandası için tahsis edilmiştir. CHP'liler propaganda için bir yere gidecekleri zaman caddelere bayraklar astırıp, iş yerlerini kapattırırlar ve karşı gelen olursa ceza tehditleri savurup propagandalarını yapmışlardır.

Tüm bunlara karşılık DP'li biri bir yere gittiği zaman, vatandaşlarla konuşmak istediği zaman gizli polisin onları takip ettiğini, jandarma er ve subaylarının, polis memurlarının ve komiserlerin orada eşkıyalık hareketi varmış gibi adım adım onları takip ettiğini belirtmiştir.

Koraltan, Türk halkının olup biteni gördüğünü, kötülükleri ortadan kaldırmak için halkın iradesine dayanan DP programında ifade edilen demokrasiyi kendine mal etme yolunda kararını vermiş olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁴

İçel Milletvekili Refik Koraltan saat 17:30 da Hatay'dan Adana'ya geçmiş ve kısa bir müddet burada kaldıktan sonra Tarsus, Mersin ve Silifke'ye gitmek üzere buradan ayrılmıştır. Kendisiyle görüştüğünü söyleyen muhabir ona izlenimlerini sormuş; Beş aydan beri 30 vilâyette dolaştığını ve yekûnu 10 milyona yaklaşan halkla yakın temasta bulunduğunu belirtmiştir.

Halkın kendi irade ve arzusuna dayanan ve bu ruh ile işleyen iyi bir idarenin hasretini çektiğini belirterek, baskısız, korkusuz, kayıtsız şartsız irade ve hâkimiyetin işlenmesi gerektiğini arzuladıklarını söylemiştir. Çoğu yerde vatandaşın dövülüp, hapse atıldığını ve bunu yapanların birçok yerlerde jandarma er ve subaylar olduklarını belirtmek zorunda kalmıştır. Askerin siyasete karışmayacağını söylemiş ve bunları harp divanına gönderecek bir merciinin olup olmadığını sormuştur. Antakya'dan Suriye sınırına doğru gittiğini belirterek, Karbeyaz köylülerinin DP'ye kaydoldukları için

²⁴⁴ *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1946.

ellerinden sabanlarının alınmış olduğunu ve köylülerin hasat zamanı bu yüzden mahvolduklarını söylemiştir.²⁴⁵

2.7.4. Adnan Menderes'in Faaliyetleri

Adnan Menderes 17 Temmuz 1946'da Aydın'da halka bir nutuk vermiştir. Bu nutuk Menderes'in ilk seçim nutkudur.²⁴⁶

Adnan Menderes Aydın'da halka tek parti sistemiyle idare edilen memleketlerin mağlup olduklarını ve tek parti kerametine bağlanan ümitlerin boşa çıktığını, II. Dünya Savaşı'nın kötü şartlarında tek parti zihniyetinin yerle bir olduğunu söylemiştir. Menderes konuşmasına devam ederek hiçbir ülkenin dünyada gerçekleşen büyük olaylar ve fikirler karşısında etkilenmeden kalamadığını ifade ederek, bu etkilerin memleketimizde de kendini göstermeye başladığını söylemiştir. Hükümetin ve tek partinin denetimsiz kalmasının milli çehrede neden olduğu zaafıların savaşın etkisiyle elle tutulur ve gözle görülür hale geldiğini belirtmiştir.

Harbin bitmesiyle dört arkadaş, fikirlerini bir araya getirerek CHP'den ayrıldıklarını ve anayasanın tatbikini istemekten başka bir gayesi olmayan bu girişimlerinin CHP tarafından şiddetle karşılandığına vurgu yapmıştır. Diğer yandan aynı CHP'nin vatandaşın haklarına saldırdığını açıklamıştır.

Başlangıçta DP'nin kurulmasını güler yüzle karşılayan CHP, teşebbüslerinin hızlıca büyümesi üzerine, sonraları sinirlenerek durumun hiddet ve şiddete dönüşmesine neden olduğunu söyleyen Menderes, CHP'nin yolunda yürümedikleri için kendilerine kızıldığını dile getirmiştir. CHP tarafından, doğu ve sınır illerinde teşkilat kurmayın, köylere yaklaşmayın, çok fazla üye kaydı yapmayın, 40-50 yıl iktidara gelme çabasında bulunmayın, gibi telkinler verilmiştir.

DP'nin, CHP lütfuyla kurulmuş bir kukla partisi olmadığını ve şimdi CHP'nin, demokratlar karşısında idare amirleri vasıtasıyla her türlü baskıyı yapıp seçimlerden galip

²⁴⁵ *Tasvir*, 19 Temmuz 1946.

²⁴⁶ Süleyman İnan, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes 1945-1950*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2002, s. 137. Yapılan araştırmalar ve elde edilen belgelerde Adnan Menderes'in Aydın nutkundan başka nutkuna rastlanılmamıştır.

çıkmak istediklerini belirtmiştir. Devlet reisinin parti mücadelelerine el atması bazı devlet memurlarının tarafsızlığını koruyamamasına sebebiyet vermiştir.²⁴⁷

2.7.5. Fuat Köprülü'nün Faaliyetleri

Ankara Cebeci ocağının açılış konuşmasında Fuat Köprülü DP'nin kuruluş amacının Türk milliyetinin kendi siyasi rüştüne olan büyük itimadından doğduğunu ve partinin kısa bir süre içinde büyüyüp gelişmesinin bunu destekler nitelikte olduğunu söylemiştir.

Maddi menfaatleri tek parti sisteminde olanların bu demokrasi gelişimini önlemek için ilkökul tahsilinin tamamlanmasını ileri sürerek en az 40 yıl beklenmesi gerektiğini söyleyenleri şiddetli bir şekilde eleştirmiştir.²⁴⁸

2.7.6. Refik İnce'nin Faaliyetleri

DP Küçük Yozgat şubasının açılış sırasında Refik İnce, parti programının 1. maddesinde vatandaşların kardeş olduklarını ve kardeşler arasında tartışmaların olabileceğini lakin husumetin olmayacağını anlaşılmamasını isteyerek, kardeşlerin farklı düşünebileceğini, kimseyi kendi gibi düşünmeye zorlayamayacağını belirtmiştir. Refik İnce bu güne kadar halka acı veren ve başka düşüncelere saygı göstermeyen zihniyete ve harekete son vermek istediklerini ifade ederek, 20 senelik hayatlarında hatırlarını kimlerin sormaya geldiğini bilmek isteyerek, kendi teşebbüslerinden sonra birkaç kişinin gelmeye başladığını söylemiştir. Halkın oyunu almak için tatlı dil döktüklerini ileri sürerek, kendi davalarının milletin davası olduğunu belirtmiştir. Seçimlerde vicdanlarının sesine kulak verip oy kullanılmasını isteyen İnce, tek parti sisteminin doğru bir sistem olmadığını, tek partinin yanında başka partilerin olması gerektiğini ve böylece tartışarak doğru yolun bulunacağını savunmuştur.²⁴⁹

²⁴⁷ *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1946.

²⁴⁸ *Son Posta*, 8 Temmuz 1946.

²⁴⁹ *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1946.

2.8. DP Teşkilatının Faaliyetleri

2.8.1. İstanbul Teşkilatından Kenan Öner'in Faaliyetleri

2.8.1.1. Kenan Öner'den İstanbul Valisine Mektup

Milletvekili seçimleri yaklaşırken partiler, hararetle seçim mücadelesine devam etmişlerdir. Demokrat Parti İstanbul başkanı Kenan Öner, partisi adına İstanbul vali ve belediye reisi Lûtfi Kırdar'a bir mektup göndermiştir. Öner mektupta seçim defterlerinin asılmasıyla memlekette seçim mücadelesinin başladığını ve millet hâkimiyetinin tezahürüne yolun açılmış olduğunu belirtmiştir. 26 Mayıs seçiminin ne gibi şartlar altında gerçekleştiğini, her şeyden evvel iktidar partisi lideri sıfatı ile Cumhurbaşkanının yaptığı propaganda seyahatinde söyledikleri nutuklardan cesaret alan seçim teşkilâtının idare âmirlerinden köy muhtarlarına kadar neler yaptığını herkes bildiği için bunları tekrarlamaya gerek olmadığını belirtmiştir.

DP'nin her şeyden evvel milleti fiilen ileri bir demokrasiye taşımak azmiyle yola çıktığını söyleyerek, yüksek ve güç ideallerle ortaya çıkan bir partinin önüne her türlü zorlukların konulduğunu ve iktidar partisinin kendi geleceğini güvenceye almak için elinden geleni yaptığını ve yapacağını belirtmiştir.

DP'nin seçim sırasında yapılacak her çeşit aldatma ve tazyikleri milletin kutsal iradesine indirilmiş bir darbe olarak kabul ettiği için bu çerçevede göstereceği en ufak müsamahayı da vatan ve vatandaşlara en büyük bir ihanet kabul edecek ve bütün hak ve vazifelerini kanun dairesinden ayrılmamak kaydıyla kullanarak hiç değilse bu baskıları azaltmaya çaba göstereceğini ifade etmiştir. Öner DP'nin bu gerçeklik çerçevesinde, seçim işlerinde görev alan herkesten seçim kanunlarına hakkıyla riayet etmelerini istediğini dile getirme gereği duymuştur.

Öner, valiye kanunların ceza tehdidi altına koyduğu her fiilin birer suç olduğunu, memlekette zabıta kuvvetlerinin ilk vazifesinin suçların işlenmesine engel olmak, sonra da failleri hakkında takibata başlamak olduğunu söyleyerek, bunun icraata geçirilmemesinin de âmirden yani kendilerinden başlayarak polis ve jandarma efradına kadar vazifeyi suiistimalden kurtulsa da gevşeklik teşkil edeceğini ifade ederek müsamaha karşısında failleri kimsenin kurtaramayacağını dile getirmiştir.

Öner valiyi iktidar partisinin toplantılarına katılmakla, işlenen suçları görmezden gelmekle ve zabıta kuvvetlerinin yapmaya mecbur oldukları takibatı engellemekle itham etmiş ve buna hakkının olmadığına vurgu yapmıştır.

“Seçim kurul ve komisyonları ve memleket zabıtası, yapılan seçim suçlarını görmemezlikten gelse bile kendilerine yapılacak ihbar ve şikâyet karşısında kanunlarımızın tayin ettiği adli zabıta vazifesinin hem de meşhut suçlar usulüne tevfikan ifasından imtina etmemeleri vücutunu katiyet ve ehemmiyetle şimdiden tebliğ buyurmanızdan ibarettir. Bunu istemek de hem milletin ferdi, hem de üzerine çok ağır bir yük ve mesuliyetini almış olan Demokrat Parti mümessillerinden biri olmak haysiyetiyle hakkımızdır.”²⁵⁰

2.8.1.2. Valinin Kenan Öner'e Cevabı

Vali cevabında belediye seçimlerinin, bütün İstanbul halkının gözleri önünde tam bir serbestlik içinde gerçekleştirilmiş olduğunu söylemiştir. Seçim kurul ve komisyonlarının, hükümet memurlarının, zabıtanın ve adliyenin takdire şayan, tam bir tarafsızlık gösterdiklerini belirtmiştir.

Seçim günü ve seçimden sonra, İstanbul valiliğine ve idarî, adli makamlara yapılan fakat hiç bir maddede zikredilmemiş olan iki şikâyet haricinde, resmen hiç bir müracaat ve şikâyette bulunulmamış olmasının bunun en büyük kanıtı olduğunu belirtmiştir.

Nitekim DP genel merkezince belediye seçimleri hakkında neşredilen broşürde de İstanbul'da yolsuzluklar ve müdahaleler olduğuna dair tek bir iddia ve tek bir kelimenin olmadığına dikkat çekmiştir.

Vali, başkandan seçimlerde yolsuzluğa dair memurlarının kaydettiği tek bir evrak varsa bunu göstermelerini istemiştir.

Kenan Öner validen, memurlara şimdiden seçim kanununun tatbiki hakkında ihtar ve tebligatta bulunulmasını istemiş, Kenan Öner'i değerli bir hukukçu olarak gördüğünü ve kanun hükümlerinin kendi ihtarlarından daha çok kuvvetli olduğunu belirtmiştir.

²⁵⁰ Tasvir, 1 Temmuz 1946.

Vali seçim kanununun, bütün ilgili memurlara bildirildiğini ayrıca İçişleri Bakanlığından alınan seçime ait bütün tamimlerin de hükümet teşkilâtına ulaştırıldığını belirtmiştir. Vali, seçimlerde kanun dışı suç işleyen olursa, onlar Kenan Öner istese de istemese de kanun çerçevesinde gereken yerine getirilecektir demiş, memurların gürültü ve tazyik ile yıldırarak görevlerini yapmaya mani olmak isteyenlere müsaade etmeyeceklerini ifade etmiştir.

Vali, iktidar partisinin toplantılarına katıldığı iddialarını kabul etmeyerek, Kenan Öner'in bu konudaki ısrarlarını yersiz bulduğunu söylemiştir.

Vali, mektubun açık hedefinin parti propagandası yapmak olduğu vurgulayarak, kanun dairesinden çıkmayacaklarını, kanun dışı hareketlere izin vermeyeceklerini, aksi hareketlerde bulunanlara gerekli işlemlerin yapılacağını söyleyerek, kendine yöneltilen iddiaların asılsız olduğunu belirtmiştir. Kenan Öner, valiyi, belediyeye ait kâğıtları iktidar partisi adına kullanmakla itham etmiş, vali buna cevaben Kenan Öner'in istihbarat kaynağının yanlış bilgi verdiğini belirterek bunun ispatını istemiştir.²⁵¹

2.8.1.3. Kenan Öner, Başbakan Saraçoğlu'nu İstifaya Çağırıyor

Kenan Öner, Başbakana gönderdiği mektubunda Başbakanın yıllarca Adalet Bakanlığını elinde tutan bir kişi olması sebebiyle kanun denen şeyin milli iradenin tezahüründen başka bir şey olmadığını bildiği ifade ederek, hükümet şeklinin demokrasiden uzaklaşması halinde kanunun bütün hükümleriyle uygulanamadığı bir memlekette huzurun, sükûnun ve emniyetin aranmasının boş bir iş olduğunu dile getirmiştir.

Milletvekili seçimine ait kanunun, partilerin büyümesine imkân vermemek için el çabukluğuyla hazırlanmış ve seçimde zorla bir ekseriyet elde edilmek istendiğini belirterek, vatanın her tarafında yapılan tedhiş hareketlerinden kendilerinin haberdar olduğuna dikkat çekmek istemiştir. Öner anarşiye giden bu yolda yapılan tek şeyin propaganda olduğunu belirtmiştir. Adalet ve İçişleri Bakanlığının beyanatının ve İstanbul valisinin yazdığı açık mektuba verdiği cevaptan başka, seçimin tarafsızlığı, milletin emniyetinin vaadinden ileri gitmeyen sözlerle memleketin gün geçtikçe bir tahakküm

²⁵¹ *Akşam*, 6 Temmuz 1946; *Vatan*, 6 Temmuz 1946.

kaynağı haline gelen iktidar partisinin ekmeğine yağ sürmekten başka bir şey yapmadığını dile getirmiştir.

Öner ithamlarına devam ederek; başbakanın beyanatıyla memurların hareketi arasında bir uyum kalmadığını, bu sebeplerden hangisi olursa olsun tezatın günden güne arttığını, bunları def edecek kudretin gösterilmemesi karşısında milletin ve memleketin selameti için bulunduğu mevki terk etmekten başka bir şey olmadığını düşüneceklerinden emin olduğunu belirtmiştir. CHP'nin giderek artan tazyik ve baskısı karşısında milletin bir infial halinde olduğunu, müsamaha ve tarafgirlikler ile halk arasında ikilik çıkararak kanlı bıçaklı ve tek taraflı hadiselerin giderek arttığını ifade etmiştir. CHP'nin memlekete yaydığı oligarşiye hükümetin de katılması yüzünden çok vahim olayların arifesine kadar sürüklendiğini iddia ederek, memleketin geleceğine tayin ettikleri bu akıbet karşısında çok düşünceleri ve milleti anarşiden kurtarmak için bir fedakârlıkta olsa görevi başkasına devretmesini dileyerek, bunu bir partici olarak değil bir vatan ve vatandaşlık kaygısı ile söylediğini kabul etmesini dilemiştir.²⁵²

2.8.1.4. Başbakanın Kenan Öner'e Cevabı

Saraçoğlu, herhangi bir tahrikin hazırlayabileceği ve meydana getireceği karışıklığı her nerede olursa olsun, azamî hassasiyetle karşılayacaklarına hiç kimsenin şüphesinin olmaması gerektiğini vurgulayarak, her vatandaşın bu yazıların baştan aşağı haksız ve yersiz iddia ve tecavüzlerden başka bir şey olmadığını fark edeceğini belirtmiştir. Saraçoğlu kendini üzen şeylerin; seçim için canla başla çalışan memurlara yöneltilen ithamların olduğunu dile getirerek, bu yazıların taşkın bir propaganda olmakla dahi güç izah edilebileceğini ifade etmiştir.²⁵³

2.8.1.5. Kenan Öner Başbakana Cevap Veriyor

Öner, başbakana vaatleri ve fiiliyatı arasındaki tezatın samimiyezsizliğin veya maiyetindeki memurlara söz geçiremediğinin bir ispatı olarak, yorumlamıştır.

Başbakan, Öner'in yazısını baştan aşağı okumuş ve bunları yersiz iddialar ve kendilerine yöneltilen tacizler olarak değerlendirmiştir. Buna mukabil Öner, başbakana yöneltilen ithamların asılsız olduğunu söyleyebilmek için memlekette, kendilerini

²⁵² *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1946.

²⁵³ *Ulus*, 15 Temmuz 1946.

destekleyen gazetelerin haricinde kalanlarını dolduran vakalardan haberdar olmadığını yahut hak ve hakikatin CHP lüğatinde manasının değiştiğini kabul etmekten başka bir yol olmadığını ileri sürmüştür.

Öner, bir kısım devlet memurlarının haysiyet sahibi olduğunu, bunların baskılara alet edilmeye çalışıldığını ve alet olmak istemeyenlerin sefalet mahkûm edildiğini ifade ederek bunun kendi vicdanını rahatsız ettiğini belirtmiş, seçim bittikten sonra da kalan memurlardan işlerin doğru yapılması istense de bunun gerçekleşmeyeceğini savunmuştur.

Öner, memleketin hiçbir fert veya hizbin malikânesi olmadığını, milletin asırlardan beri ecdat kanıyla sulanmış müşterek vatani olduğunu, böyle olduğu için de yurt içinde keyfe keder tasarruf hakkını kimsenin kendinde göremeyeceğini vurgulamıştır.

Ortaya atılan iddiaların hiçbirinin haksız olmadığını, bunların tecavüz veya iftira da olmadığını belirterek, memleket basınında yer alan haberlerin bunları destekler nitelikte olduğunu ifade etmiştir.

Öner “*Bunlar hep yalansa hakikati maskeleyemeye çalışacak yerde iddialarımın her birini ayrı ayrı reddederek kötü niyetimi millete anlatmak sizler için çok daha faydalı olmaz mıydı*” diye Saraçoğlu’na sormuştur.

Öner baskı ve tehdit ve diğer konularda ortaya attığı iddiaların sadece memlekette bir ille sınırlı olmadığını, bunun birçok illerde görüldüğünü söylemiş ve bunu kendisinin anlamasa bile halkın gayet iyi anladığını ifade etmiştir.

Seçim yaklaştıkça şiddeti artan tahakküm ve tazyikleri caiz ve meşru gören bir hükümetin seçimde kazanacağı oyların çokluğu ve millet iradesine istinaden kaldığını değil, memlekette pervasızca millet haklarına saldıran bir hükümetin vücudunu ispattan başka bir şey yapmış olmayacağını söyleyen Öner, vaatlerle fiiliyat arasındaki tezat ya sözlerinde samimiyet olmadığına veya maiyetindeki hükümet teşkilâtına söz geçiremediğine delâlet etmekten başka bir sebeple izah edilmeyeceğini ifade etmiştir. Yaptıkları şeylerle milletin güvenini kaybettiklerini, ortada otoritenin kalmadığını ve böylece bu vahametle düşünerek istediğini yapmakta serbest olduğunu söyleyerek

“Bilmem ki bu mesuliyeti yüklenecek kadar omuzlarınızda yer bulabilecek misiniz”²⁵⁴ diye sormuştur.

2.8.1.6. Kenan Öner’in İstanbul Seçimlerine Dair Tahmini

CHP, muhalif partilere ve özelliklede müşahitlerine asılsız suçlar, hiç olmazsa fazla tezahürat yaptıkları tevkif ettirilerek, seçim günü halkın tedhişe devam edileceğini, CHP’nin kazanması için zabıta memurlarının şimdiden şehir içine dağıldığını, DP’ye gönül verdikleri umulan işçilerin tatil ve seçim günü çalıştırılarak oylarını kullanmalarının engelleneceği, hükümet vasıtasıyla polisler devredilecek santralleri sansürlemekle kalmayacaklarını, seçimin gidişini ve DP’nin muvaffakiyet derecesini bu vasıtalar aracılığıyla haber alıp ona göre tedbir alacaklarını, partiye tedarik edilen otomobillerin parçalarının söktürülüp hareket edemez hale getirileceklerini söylemiştir.²⁵⁵

2.8.1.7. Kenan Öner’in Seçimlere Dair Tamimi

Tazyik ve tehditler artarsa DP’nin buna karşılık tedbirler alacağı ve ne olursa olsun seçimlerden çekilmeyeceği, DP’nin CHP’li vatandaşlardan değil hükümet kuvvetlerinden şikâyetçi oldukları söylenmiştir. Ayrıca DP kurucularının tek istediği şey asker ve polisin tarafsızlıktan ayrılmamasıdır.²⁵⁶ Buradan yola çıkarak yapılacak seçim dolayısıyla DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner hazırladığı seçim beyannamesinde:

Vatandaşların seçim günü ilk görevinin bağlı olduğu seçim sandığını bularak oyunu kullanmasını istemiştir. Öner vatandaşların seçim hakkını nasıl istiyorsa o şekilde kullanabileceğini ve kanunun buna karışma hakkını hiç kimseye vermediğini ve seçim hakkına müdahale olursa buna cezai yaptırım olduğunu ifade etmiştir. Korkuya gerek olmadığını, hak, hürriyet ve vatan düşmanlarının cüretkâr davranışlarına karşı kanuni hakların kullanılmasından korkulursa, kendi şerefine değil, vatan ve milletin de hakkına tecavüz etmiş olursun demiştir.

²⁵⁴ *Tasvir*, 16 Temmuz 1946.

²⁵⁵ *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1946.

²⁵⁶ *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1946.

Hiçbir hükümetin çoğunluk olmadan ayakta duramayacağını vurgulayan Öner, oyların, millete ve memlekete uygun sistemi kurabilecek çoğunluğa verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Öner DP'nin halka hizmet etmek için kurulduğunu ve asla halkı aldatmayacağını ifade ederek oy hakkı olan her bireyden oyunu kullanmasını istemiştir.²⁵⁷

Kenan Öner seçimler münasebetiyle, kendilerini çok güçlü gördüklerini, ne pahasına olursa olsun sandık başlarından ayrılmayacaklarını ve seçimden çekilmeyeceklerini söyleyerek, her türlü zorlukları aşacaklarını dayak ve küfür karşısında mücadelelerine devam edeceklerini vurgulamıştır.²⁵⁸

2.8.2. Ankara Teşkilatının Faaliyetleri

Yozgat CHP Başkanı Kâmil Erbek CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği 19 Temmuz 1946 tarihli yazısında seçim yaklaşırken CHP adına söylevler verilirken çarşının en geniş ve kalabalık meydanında bir miting yapılmış ve Genel Başkanın seçime dair konuşmasının halk üzerinde olumlu bir iz bıraktığını ifade etmiştir. Demokratların her yerde hükümet, memurlar ve CHP aleyhinde konuşmalarının nefretle karşılandığını, DP müfettişi Osman Bölükbaşı'nın Akdağmadeni'nde ki konuşmasında valilerin ve kaymakamların CHP'nin uşaklığını yaptığını, hükümetin namussuz, memurların hırsız olduğunu söylemesi üzerine adli tatbikata başlanmış olduğunu belirtmiştir.²⁵⁹

Akdağmadeni CHP Başkanı Necati Erdoğan'ın Yozgat CHP Başkanına gönderdiği yazısında; Osman Bölükbaşı'nın hükümet, valiler ve kaymakamlar hakkında konuşmasının yanı sıra vatandaşların karakolda dövülür, nüfusta soyulur, tapudan kovulur şeklindeki ifadeleri üzerine, kendisi tarafından müdahale edildiğine, valilerin, kaymakamların hükümetin uşaklığını yapmadığına ve hükümetin şerefli bir hükümet olup Türk halkının göğsünü kabartan işler yaptığını ve konuşmacının susturularak halkın dağıtıldığını ve bu çirkin konuşma neticesinde tutanak tutularak evrakların adliyeye verildiğini bildirmiştir.²⁶⁰

²⁵⁷ *Tasvir*, 2 Temmuz 1946.

²⁵⁸ *Gece Postası*, 12 Temmuz 1946.

²⁵⁹ *BCA*, Fon: 490.01.448, Yer: 1846.1.29.

²⁶⁰ *BCA*, Fon: 490.01.448, Yer: 1846.1.35.

İçişleri Bakanının CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği 05 Ağustos 1946 tarihli yazısında Altındağ, Atıfbey, Yenidoğan ve Yenihayat mahalleleri halkının Demokrat Parti'ye katılmalarının sebepleri hakkında Ankara Valiliğinden alınan 03.08.1946 gün ve Emniyet 535/20826 sayılı yazının bir örneğini bilgi amaçlı sunulmuştur.²⁶¹

Keskin Bölgesi

Seçime yaklaşılan günlerde ilçenin 77 köyünün hemen hemen hepsini dolaşan, seçim işleri ve propaganda konuları üzerinde köylü vatandaşlarla konuşan ve özellikle DP'nin Keskin müteşebbis heyeti ile adamları tarafından köylüler arasında yapılan propaganda şekil ve şartlarını inceleme fırsatı bulan bir kişinin verdiği malumata göre:

1- DP'nin bu ilçedeki müteşebbis heyeti ve sayıları üçü geçmeyen ocak idare heyeti başkan ve üyelerinin bazıları ihtilas ve katil gibi türlü suçlardan mahkûm edilmiş ve hatta amme haklarında düşürülmüş kişilerdir.

2- Bu parti, genel merkezden ve vilayet müteşebbis heyeti tarafından köylerde yapılacak propagandaların şekil ve şartları hakkında ve özellikle de inkılap ve milli birliği ilgilendiren, her mülhazanın üstünde tutulması icap eden konularda hiçbir sınırlandırıcı talimat verilmemiş ve tamamen başıboş bir propagandaya müsaade edilmiştir.

3- Bu durumda bir propaganda faaliyetleri gayet tabi olarak meşru bir parti ve fikir akidelerinin tamamen dışında bir mecraya bırakılmış, cahil köylüyü kendi saflarına katabilmek için rejimi yıkıcı ve milli birliği kökünden sarsıcı bir hal almıştır:

a) DP mümessili aşçı Recep Pöhrenk köyünde halka, dini iade için Halife-i Ruyi Zemin Bağdat Padişah'ının yola çıktığı ve dini meselelerde DP'nin yapacağı değişiklikler hakkında telkinde bulunmuştur.

b) 75 yaşında Osman Çiftçi adındaki bir hoca tarlaları dolaşarak Şeriat-ı Muhammediye'nin DP tarafından bahşedileceği, Ezan-ı Muhammedi'nin okunacağı, fes giyilerek sarık sarılacağı ve dini kisvenin iade edileceği ve DP'ye katılmanın dini bir vecibe olduğunu söylemiştir. Bu bozguncunun tüm bunları maddi menfaat karşılığında yaptığı tespit edilince hakkında kanuni takibata gidilmiştir.

c) Bu partinin sözcüsü olarak 9 Temmuz da Keskin'e gelen avukat Lebip Altıok, gezdiği köylerde ve özellikle de Ezinoğlu çiftliğinde yanındakilerin kendisini Diyanet

²⁶¹ BCA, Fon: 490.01.448, Yer: 1831.1.1.

İşleri Reisi olarak tanıtmasına göz yumup müsaade etmiş ve seçim günü Konur köyünde sandık başında propagandaya kalkıştığı için kanun gereğince tutanak tutulmuştur.

d) Vergilerin ve askerliğin kaldırılacağı ve okul inşaat işleriyle, pahalılık, memurlara verilen kumaş veya diğer maddelere ve rahmetli valinin 40 ve Saraçoğlu'nun bir sürü apartmanlarına ait her yerde duyulan propagandalara Keskin köylerinde de fazlasıyla yer verilmiştir.

e) Hiçbir vukuat yok iken seçim arifesinde telefon hattı kesilmiştir.

4- İlçe DP reisi ve bazı üyeleri kendilerine amme hakkının müdafii ve memurların denetçisi süsünü vererek kaymakam nezdinde tehditkâr teşebbüslerde bulunmuşlar ve;

a) Keskin'in ve köy yollarının jandarma denetimi altında bulunduğunu

b) Yukarıda adı geçen Lebip Altıok'un Kırıkkale yolundan geri çevrildiğini

c) Bazı vatandaşların dövüldüğünü

d) Muhtarlar CHP lehine fiiliyatta bulunulduğu gibi şikâyetlerde bulunup bunu yüksek makamlara ve DP merkezine bildirmişlerdir.

Ayrıca cehalet ve hasat sebebiyle muhtarların ve halkın seçimlere ilgisiz kalması ihtimalini düşünen kaymakamın, seçim gibi vatandaşın kutsal ve medeni haklarını kullanmak üzere, seçime teşvik için köylere gitmesi müdahale ve tazyik şeklinde gösterilmiştir.

5- Demokrat Parti üye kaydı, birçok yerlerde hükümet tarafından gönderildiklerini beyan eden kişiler tarafından adeta hükümet emri gibi ve mahiyetini açıklamadıkları kâğıtlara imza ettirilmek suretiyle cereyan etmiş ve böylece Demokrat İlçe merkezi üye sayılarını artırmışlardır. Fakat köylü işin aslını sonradan anlayarak topluca istifaya gidince bu durum kaymakama isnat edilmiştir.

6- Keskin ilçe DP, siyasi bir teşekkülün şubesi olmaktan uzak şartlar altında faaliyet göstermektedir. Kendilerini, merkezlerine çok kuvvetli olduklarına inandırmışlar ki seçim sonuçlarının olumsuz olacağını gördükleri için idari amire şikâyetlere başlayıp kendilerini mazur göstermeye çalışmışlardır.

7- Seçim, kanunun gerektirdiği gibi gerçekleşmiş ve en adi bir durum olmamıştır.²⁶²

²⁶² BCA, Fon: 490.01.448, Yer: 1844.1.55, s. 1-3.

2.8.3. İzmir Teşkilatının Faaliyetleri

CHP İzmir İl İdare Kurulu Başkanı M. Orhon 26 Nisan 1946 tarihli CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği yazısında kurulduğu günden beri önemli bir gelişme gösteremeyen DP'nin son günlerde çıkardığı İzmir gazetesinin hileye, sinsi yollara başvurarak ve gazetecilik oyunlarından faydalanarak satışlarını artırdığını ve parti faaliyetlerinin hızlanmasına imkân verdiğini söylemiştir. Bu duruma karşılık Orhon neşriyat, istihbarat, propaganda konferansları, halkevleri, halkodaları, spor kulüplerinin çalışmalarıyla yakından alakadar olmak, ilçelere, bucaklara, köylere giderek halkla ilişkiler kurmak gibi tedbirlerden bahsetmiş ve bu faaliyetlerin icra edilmesinin partili arkadaşların gayretleri ile netice vereceğini, bu durumun masraflara yol açacağını, bu masrafların yapılan bağışlardan karşılanması mümkünken bunun dedikoduya meydan vereceğinden ve bu durumun parti saygınlığını sarsması ihtimaline karşılık bu yola müracaat edemediklerini söylemiştir.

DP'nin siyasi mücadelesini İzmir Gazetesi aracılığıyla burada yapmaya karar verdiğini ve buna karşılık kendi partilerinin uyanık olması gerektiğini ve gereken tedbirlerin alınması için ve yukarıda bahsedilen faaliyetlerin masraflarına karşılık 25 bin liralık bir yardım talebinde bulunmuştur.²⁶³

Mehmet Orhon'un yardım talebi karşılık bulmuş olacak ki 17 Haziran 1946 tarihli CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği yazısında İzmir gazetesinin CHP aleyhindeki neşriyatı ile DP adına gizlice yaptığı propaganda faaliyetlerinin arttığını, İzmir gazetesinin neşriyatına cevap vermek ve halkı bilgilendirmek için Atıf Olgaç, Sait Odyak, Hilmi Ziya Apak, Avni Karabece, Necdet Öklem, Kemal Özertem ve Lebit Yurtoğlu'ndan oluşan yedi kişilik bir heyeti 15 Haziran 1946 tarihinde, vaktinden önce harekete geçirerek her gün parti binasında toplanarak Anadolu gazetesinde "Cumhuriyet Halk Partisi hakkında bir konuşma" başlıklı bir makale ile işe başladıklarını ve bu faaliyetin seçim sonuna kadar devam edeceğini ifade etmiştir.²⁶⁴

Mehmet Orhon 17 Haziran 1946 tarihli raporuna ek olarak verdiği bilgide İzmir gazetesinin son günlerde CHP aleyhine neşriyatını açık ve çirkin bir şekilde artırdığını, bunun üzerine oluşturdukları "Neşriyat Komitesi" halkı aydınlatmak ve DP'nin yersiz propagandalarını çürütmek için her gün hazırlanan kuvvetli yazıları yayınlamaya

²⁶³ BCA, Fon: 490.1.0.0, Yer: 1368.534.1, s. 7.

²⁶⁴ BCA, Fon: 490.1.0.0, Yer: 1368.534.1, s. 6.

başladığını bildirmiştir. Bu yazıların tesirini artırmak için Yusuf Ziya Ortaç ve Peyami Safa'dan haftada iki veya üç yazı talep edilmiştir.²⁶⁵

İzmir İl İdare Kurulu Başkanının 17 Mayıs 1946 tarihinde CHP merkezine gönderdiği raporda, tekele ait bazı işleri kontrol amacıyla şehre gelen Tekel Umum Müdürlüğü stok ve imalat şubesi müdürü İzzet İzdemir ismindeki kişinin, eski bir arkadaşı olan merkez ilçe başkanı Haydar Aryal ile yaptığı konuşma sırasında, siyasi parti çalışmalarında hükümetin izlediği yolu acı bir dille tenkit etmiş ve bu arada cumhurbaşkanının dervişler gibi köy köy gezip rey istemesinin tarihi şahsiyetine yakışmayacağını, DP'ye katılarak bu kötülüklerin ortadan kaldırılacağını tavsiye ile kendisinin DP taraftarı olduğunu söylemiştir.

Memuriyet mevkisi itibariyle binlerce kişinin çalıştığı fabrika ve kurumları kontrolü altında bulunduran bu kişinin yanlış ve menfi kanaatlere saplanmış olması, kendi davaları için sakıncalı görüldüğünden, gereğinin yapılması arz edilmiştir.²⁶⁶

İzmir'den CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 10 Haziran 1946 tarihli raporda DP'nin Seydiköy müteşebbis heyetinden emekli öğretmen Süleyman'ın Bulgurca köyünde DP'nin şubesinin açılış töreninde ve General Rasim Aktuğ'un da bulunduğu toplantıda *“Atatürk nasıl istibdadın zincirlerini kırmışsa, öldüğü günden beri köylünün boynuna geçirilmiş olan diktatörlük boyunduruğu zincirleri de kırılacaktır”* gibi halkı hükümet aleyhine kışkırtan sözler sarf etmiş ve orada bulunan Değirmendere köyü muhtarı bu hadiseyi merkeze bildirmiştir.

Bu kişiyle ilgili kanuni takibat yapıp yapılmayacağını taraflarına bildirilmesi istenmiştir.²⁶⁷

İzmir'den CHP Genel Sekreterliğine Gönderilen 12 Haziran 1946 Tarihli yazıda DP'nin mahalli faaliyetlerine olumlu sonuçlar doğuracak şekilde yardımda bulunduğu bildirilen İthalat ve İhracat Birlikleri Umumi Kâtibi Saffet Sezen'in CHP aleyhindeki çalışmalarında bir artış olduğu merkeze bildirilmiştir.

²⁶⁵ BCA, Fon: 490.1.0.0, Yer: 1368.534.1, s. 5.

²⁶⁶ BCA, Fon: 490.01.444. Yer: 1833.1.145.

²⁶⁷ BCA, Fon: 490.01.444, Yer: 1833.1.143.

İçinde bulunduğu kurumun kendine verdiği geniş imkânlardan faydalanan bu zat DP hesabına çalışarak, ilerleyen zamanlarda parti adına daha tehlikeli olacağı tahmin edildiğinden durum ilgili makama arz edilmiştir.²⁶⁸

CHP İlçe İdare Kurulu Tire Başkanı Hamit Sayan'ın verdiği bilgiye göre, 25 Ağustos 1946 Pazar günü Tire'ye gelen DP İl Müteşebbis Heyeti üyelerinden Haydar Dünder ve Osman Kapani sinema salonunda bir toplantı düzenlemişlerdir. Bu toplantıya 200 kadar dinleyici iştirak etmiştir. Bunların 70-80 kadarının Halk Partili kişiler olduğunu ifade etmiştir. Bu toplantıda Haydar Dünder'in Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın İzmir'de verdiği nutkunda birçok vaatlerde bulunduğunu fakat söylediği bu yalanlara kimsenin kanmayacağını, halkın bunlara inanması için 18 milyon renkli gözlük temin etmesi gerektiğini böylece halkın gözünü boyayabileceğini bildirmiştir.

İlçe Başkanı, Haydar Dünder'in haklarının CHP tarafından çalındığını, bunları yapmak için hırsızların ve sabıkalarının iş başına getirildiğini ifade ettiğini söylemiştir. Başkan, Haydar Dünder'in tüm bunlara rağmen haklarını savunacaklarını ne olursa olsun sandık başlarından ayrılmayacaklarını, belirtmiştir.

Haydar Dünder kendilerini doğru insanlar, CHP'yi ise milletin haklarını çalanlar olarak değerlendirmiştir.

Buna müteakip söz alan Osman Kapani ise hükümetin yaptığı büyük hataları ve suçları maskeleyen için elindeki şal ile milletin gözlerini kapatmak istediğini, kendilerinin o şalı alıp onların yüzlerine fırlatacaklarını söylemiştir. Halka, biz birbirimize kenetlenip vicdan kalesine hürriyet bayrağını dikeceğiz, demiştir. Yalancının mumunun yatsıya kadar yanacağını, bu CHP'nin mumunun belki akşama kadar ancak yanabileceğini söylemiştir. Osman Kapani, millet dün meclise soktuğu kişileri yarın kollarından tutup kapı dışına koyabilir ve yeni teşekkül eden bu partiyi iktidara getirebilir diyerek, bu kötü idarenin dört sene iktidarda kalamayacağını ve bir seneye kalmadan onları buldukları mevkiden aşağı edeceklerini belirtmiştir.²⁶⁹

CHP İzmir İdare Kurulu Başkanı Mehmet Orhon'un CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği yazıda, Urla'da DP teşkilatını, hazine vekili olan Ekrem Kutluay'ın kurduğunu, memuriyet nüfuzundan faydalanarak CHP aleyhine çalıştığını daha önce de

²⁶⁸ BCA, Fon: 490.01.444, Yer: 1833.1.143.

²⁶⁹ BCA, Fon: 490.01.444, Yer: 1833.1.92.

arz ettiğini belirterek, o zamandan beri bu partinin İlçe Başkanlığı görevini yerine getiren bu kişinin seçim mücadelesinde nüfuzunu kullanmak suretiyle, milletvekili seçiminde ilçedeki reylerin yarısının DP lehine kullanılmasına muvaffak olduğunu tespit ettiklerini ifade etmiştir. Bu noktada bir hazine vekilinin şahsen bu kadar müessir olamaması gerektiğini ifade eden Orhon, Urla ilçesinin durumu bunu mümkün hale getirdiğini bildirerek bunu: İlçede Rum emvalinden pek çok arazi anlaşmazlıklarının olduğunu ve bu vaziyetten faydalanan hazine vekilinin bazı müsamaha ve anlamalar sayesinde mensup olduğu partiye büyük yararlar sağladığı şeklinde açıklamıştır.

Bir hazine vekilini her hangi bir siyasi partiye bağlanması sakıncalı görülmesi de iktidar partisi hükümetinde hazine vekilliği yaparken aynı zamanda muhalif parti ilçe başkanlığı yapmasının doğru olmayacağını belirten Orhon, hazine ile hiçbir mukavelesi olmayan bu şahsın durumu hakkında CHP milletvekili Şevket Adanalı'nın da bazı tetkikleri olduğunu belirtmiştir. İcap ederse kendisinin de görüşleri alınarak ilçedeki parti çalışmalarının kolaylaştırılması için gereğinin yapılmasına müsaade istemiştir.²⁷⁰

2.8.4. Hatay Teşkilatının Faaliyetleri

CHP Dörtüol İlçe Başkanının CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği 17 Temmuz 1946 tarihli raporunda, DP taraftarlarının CHP aleyhine şebeke halinde faaliyetlerde bulduklarını, bunun parti üzerinde olumsuz sonuçlara doğuracağını ve bunların bir an önce bertaraf edilmesinin gerektiğini belirtmiştir.

CHP aleyhine kurulan bu şebekenin Dörtüol adliye dairesi teşkilatının odacısından başlayarak, hâkim dâhil heyeti umumiyesinden kurulduğunu bildiren İlçe Başkanı, DP'yi Ticaret Odası Başkanı Kemal Özalp'in kurduğunu iletmiştir. İlçe Başkanı, Kemal Özalp'in kardeşi olan ve adliye de zabıt kâtipliği yapan bir kişinin DP lehine işler yaptığını ve bu işlerde etkin bir rol oynadığını ifade etmiştir. Başkan, zabıt kâtibisi olan bu kişinin adliyede mutlakiyet ilan ettiğini, kanunun ve hâkimin bu kişinin olduğunu hâkim ve cumhuriyet savcısının birere kukladan ibaret olduğunu vurgulamıştır. İlçe Başkanı, Dörtüol'da adliyeye müracaatların öncelikle Şakir'e yapıldığını ve Dörtüol halkının işlerini adliyeden değil Şakir'den belediklerini belirterek, bundaki maksadın adliyeyi bir kötülük yuvası ve parti şebekesi haline getirmek olduğunu iddia etmiştir.

²⁷⁰ BCA, Fon: 490.01.448, Yer: 1844.1.53.

Başkan, böylece adliyenin Şakir'in eline geçtiğini ve kardeşinin de bundan güç alarak CHP'den istifa edip DP'yi teşekkül ettiğini ifade etmiştir. Başkan ayrıca, partiyi kurdururken memlekette bir anarşi çıkarmak icap ederse diye ve bunu kolayca temin için İstiklal Mahkemesi'nce 15 yıla mahkûm edilen Durmuş Ali'nin ve 5 yıla mahkûm edilen Hacı Bekir'inde de dâhil edildiğini ileri sürmüştür. Bu şebekeden adam öldürme gibi kötü şeyler beklediğini ifade eden başkan, Şakir'in bu suçları örtmeye muktedir olduğunu söylemiştir.

İlçe Başkanı, Dört Yol'un Büyük Çaylı köyünden olan Şakir'in, hâkim Tevfik İzor'a bu köyde 40 dönüm kadar portakal bahçesi temin ettiğini ve senede üç bin lira gelir getirdiğini belirtmiştir. Bahçenin esasının iki şahıs arasında cereyan eden mahkemede bir tarafa hak verilerek ondan sonra kendi mülkiyetine geçirdiğini iddia etmiştir.

Başkan, bu şebekenin Dört Yol'dan uzaklaştırılması CHP hükümetinin şeref vazifesi olduğu kadar Halk Partisi bakımından ve daha doğrusu memleketin selameti için zaruri olduğunun altını çizmiştir.

Bu durum karşısında CHP'nin sürekli bir tehdit altında olduğunu ve gerekenin yapılmasını isteyen başkan eğer gereken yapılmazsa partiden istifa edeceğini, mesuliyet kabul etmeyeceğini belirtmiştir.²⁷¹

CHP Antakya İlçe Kurulu Başkanı, ilçelerinde kurulan DP'nin faaliyetlerini artırarak üye kaydedip, parti nizamnamelerini yaymakta olduğunu 17 Nisan 1946 tarihli raporunda bildirmiştir. İddialara göre 70 üye kayıt edildiğini, bunlardan 15-20'sinin tespit edilmiş olup diğerlerinin kimler olduklarını bilinmediklerini ifade etmişlerdir. Kayıt olanlara sorulduğunda, *"hayır biz kayıt edilmedik, müracaat ettiler biz kabul etmedik"* cevabını vermişlerdir.

İlçe Başkanı, DP'nin ilçede propaganda yaparak milleti kalkındırıp, işsizlere iş, hasta ve mağdurlara yardım edeceklerini, ırk, mezhep ayrımı yapmayacaklarını, bunları yazılı olarak da ifade edeceklerini bildirmiştir. Ayrıca dini iade edip bunu ispat için ücreti partiden ödenmek kaydıyla Reyhanlı Camiine bir imam aradıklarını, kahve köşelerinde CHP'nin bozulduğunu ve bu partinin millete fenalıklar yaptığından bahsedildiğini ifade etmiştir.

²⁷¹ BCA, Fon: 490.01.442, Yer: 1828.1.54.

Bu propagandalara karşı CHP’de tedbirler alarak, bunlara inanılmaması için faaliyete geçmiştir. Her ne kadar DP’ye 70 kişi katılmışsa da bunlar keyfiyet bakımından birer hiçtirler ve bunlar içinden bazılarını DP’den koparıp CHP üyesi olduklarını yazı ile de belgelenmeye çalışılmıştır.

DP müteşebbis heyeti başkanı Cemil Bahadırlı dengesiz ve izansız konuşmalarına devamlı, nüfuzlarından istifade maksadıyla memur arkadaşlar arasında etkili olmaya çalışmakta olduğu ve bu arada birkaç memurun da DP’ye taraftar görüldüğü öğrenilmiştir. DP’ye taraftar görünmeyen ve isim vermeyen memurlar da kaymakamlık makamına bir yazı ile DP aleyhinde olduklarını bildirmişlerdir. Cemil Bahadırlı, arkasından kimsenin gelmediğini görünce partililiği başka bir tarafa çekmiştir.²⁷²

2.8.5. Bursa Teşkilatının Faaliyetleri

Bursa DP İl Başkanı’nın Başbakanlığa gönderdiği 29 Temmuz 1946 tarihli yazıda, Bursa vilayetinde milletvekilliği seçimine denk gelen günlerde halka reva görülen tazyikler ve seçim günü milli iradeye el uzatarak reylerde tasarrufa kalkışan, seçim mazbatalarını değiştiren, milletvekili seçim kanununda partilerin mümessil bulundurma hakkını kullandırmayı engelleyen kaymakam, nahiye müdürü, polis, jandarma ve sandık komisyonları ile seçim kurullarının kanun üstü hareketlerini protesto etme maksadıyla 27 Haziran 1946 tarihinde Bursa’da bir miting düzenlenmiştir. 20 binden fazla kişinin olduğu tahmin edilen mitingde arz edilen bu kanunsuz davranışlar hatiplerce açıklanarak toplulukça şu kararlar alınmıştır:

1- Yapılan seçimde, seçmenlerin büyük bir çoğunluğunun rey hakları şiddet ve baskıyla müdahale edilip kanunun korumaya aldığı seçim serbestliği ihlal edilmiştir.

2- Yapılan tazyiklere rağmen seçmenlerin çoğu DP adaylarına rey verdikleri halde bu reyler, mümessili olmayan sandıklarda, sandık komisyonlarınca ve mümessil bulunduran sandıklarda ise komisyonların doldurdukları gerçek mazbatalar, ayrıca bu komisyonlara boş olarak imzalatılan diğer mazbatalarla değiştirilmek suretiyle her iki parti adaylarının reylerinin aksi gösterilmiştir.

3- Sandık komisyonlarının mazbataları doğruca seçim komisyonuna göndermeleri gerekirken, komisyonlar bunları nahiye müdürlerine, kaymakamlara ve illerde maiyet

²⁷² BCA, Fon: 490.01.442, Yer: 1828.1.63.

memurlarına teslim etmiş ve seçim kurulları bu mazbatalara ancak bir gün sonra el koyabilmişlerdir. Bu arada mazbataların gerçek mahiyetleri yukarıda arz edildiği gibi değiştirilmiştir.

4- Bu kanun dışı şartlar altında ilan edilen seçim sonucu kanunen makbul ve geçerli sayılmaz. Bu sebeple seçtikleri gösterilen kimselerin de halkı temsil edemeyecekleri hususunda halk topluluğunca alınan kararın yine umumi arzuya binaen bir suretinin Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanlığına ve birer suretlerinin de Başbakanlığa ve İçişleri Bakanlığına gönderilmiştir.²⁷³

2.8.6. Urfa Teşkilatının Faaliyetleri

İçişleri Bakanlığından CHP Genel Sekreterliğine Gönderilen 26 Ağustos 1946 tarihli yazıda, Birecik'in nüfuzlu ailelerinden olan Sözmenler ailesi CHP'den çekilerek genel seçimleri kazanmak için DP'ye geçmiş ve jandarma bölge komutanı Albay Kenan'da bunları desteklemiştir. Gönderilen bu yazılara verilen karşılıkların birer örneği CHP Genel Sekreterliğine şu şekilde sunulmuştur.²⁷⁴

1- Jandarma Mıntika Komutanı Albay Kenan'ın önceden Urfa muhitinde bulunmuş olması sebebiyle yakından tanıdığı kişileri teşvik ve himaye ederek DP'nin kuruluşunda fiilen rol oynadığı öğrenilmiştir. Şahsın açık ve hususi emirleriyle Birecik jandarması da tamamen DP lehine hareket etmeye başlamıştır. İki gün evvel CHP idare heyetinden istifa ederek DP'yi kuran Sözmenler ailesinin meclis üyeliklerini kazanmaları için Birecik'te gereken emirleri vererek Antep tarafına geçmiştir.

2- Sözmenler ailesi Albay Kenan'ın en yakın ve mahrem arkadaşlarıdır. Bu yüzden Birecik jandarması Sözmenlerin kazanması için var güçleriyle çalışmaktadırlar.

3- Birecik Jandarma Bölük Komutanı, tahvil emri ve harcırahı geldiği halde görev teslimini bahane ederek seçim sonuna kadar burada kalmaya karar vermiştir.

4- Elllerinde gücü tutan bu tür zabıta amirlerinin böyle hareket etmeleri Urfa muhitini endişe verici bir duruma sokmuştur.

5- Birecik belediye seçimini Sözmenler ailesinin tamamen kazanması dolayısıyla seçim kurullarına tamamen güven söz konusu değildir. Jandarma CHP taraftarlarının çalışmalarını ve tedbirlerini boşa çıkarma kabiliyetindedir.

²⁷³ BCA, Fon: 30.10.0.0, Yer: 79.524.23.

²⁷⁴ BCA, Fon: 490.01.443, Yer: 1844.1.53.

6- Birecik’i bu tehlikeli durumdan kurtarmak için Albay Kenan’ın en kısa sürede ve seçimler başlamadan en seri vasıta ile buradan alınması zaruridir.

7- Bölük Komutanı’nın bölüğünü hemen üstegmene bırakarak vazifesinden ayrılması hususu vali ile de görüşülecektir.²⁷⁵

2.9. Seçim Öncesi Son Faaliyetler

Artık iki parti seçim meydanlarında, taraflı basında, merkezden memleketin ücra köşelerine kadar kitlesel ve bireysel olarak karşı karşıya gelmiştir.

Ülkede tansiyon hızla yükselirken tazyikler karşısında DP adına Celal Bayar hükümet nezdinde bir teşebbüste bulunarak 6 Temmuz’da İçişleri Bakanı Hilmi Uran’ı ziyaret ederek tazyikler karşısında tedbir alınmasını istemiştir. Celal Bayar’ın Hilmi Uran ile yaptığı görüşme hakkında kesin bilgi elde edilememiştir. Fakat tahminlere göre Celal Bayar tazyikler karşısında Hilmi Uran’ın dikkatini bu noktaya çekerek bazı tedbirler alınmasını istemiştir. Hilmi Uran’ın Celal Bayar’a verdiği cevap hakkında kesin malumat olmasa da son günlerde memlekette giderek ağırlaşan havayı yumuşatmaya yönelik bazı tedbirler alınması beklenmiştir ama 24 saat içinde hararetin derecesi bir miktar daha artmıştır.²⁷⁶

Sağlık Bakanı’nın Samsun konuşması olayın ne boyuta geldiğini göstermek açısından çok önemlidir.

Seçim propagandası yapmak üzere Samsun’a gelmiş olan Sağlık Bakanı Sadi Konuk’un Halk Partisi binasında vermiş olduğu nutuk burada büyük bir aksülamel uyandırmıştır. Bakan istasyonda 100 kadar kişi karşılamış ve alkışlamıştır. Bakan trenden iner inmez partili arkadaşlarına: “*Nasılız, iyi miyiz, hasta değiliz ya*”? diye sormuş ve sonra doğruca parti binasına gitmiştir. Şehrin meydanlarına yerleştirilen hoparlörlerle Bakanın söylediği nutuk her tarafa yayılmıştır. Bakan, haklı olarak, Halk Partisinin yaptığı hizmetleri sıralamış ve nutkunun bazı yerlerinde çok abartılı cümleler kurmuştur.

Sadi Konuk konuşmasında:

²⁷⁵ BCA, Fon: 490.01.443, Yer: 1831.1.4.

²⁷⁶ Vatan, 7 Temmuz 1946.

“Bu güzelim devletin, bu güzelim idaresinin, bu güzelim partinin Türk milletine yaptığı büyük hizmetleri unutup, milletin zaman dolayısıyla hâsıl olan ıstırabından yararlanmaya kalkışanlar bilmelidirler ki biz icabında sert konuşur, icap ederse sert hareket de ederiz.”

Bu sözler bina içinde bulunanlar tarafından “Yaşa, varol” sesleriyle karşılık bulmuştur. Buna mukabil parti önünde toplananlar da: “Bizi tehdit ediyor” diye bağırılmışlardır.

Bakan sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Düne kadar bizim mesuliyetimize iştirak edenlerin bıraktıkları çukurları doldurmak için çalışıyoruz. Buna rağmen sorarım size; Bu güzelim memlekette açlıktan ölmüş, sefaletten kıvranmış tek vatandaş var mıdır?”

Bakan bundan sonra birdenbire heyecanlanmış ve şöyle bağırmıştır:

“Dâvamızın tahakkuk etmesi için icabında kanımızı dökmekten çekinmeyeceğiz!” bu sözler haklı bir hayret ve endişe havası yaratmıştır.²⁷⁷

2.10. Mareşal Fevzi Çakmak’ın Adaylığı

Mareşal Fevzi Çakmak’ın müstakil olarak milletvekilliği için adaylığının konacağı haberi yurt genelinde hızlıca yayılmıştır.

Mareşal Fevzi Çakmak halkın davetine icabet ederek milletvekili olmayı kabul etmiştir. Mareşal Fevzi Çakmak II. Dünya savaşının sonunda murakabeli ve partilere dayanan bir idare sisteminin lüzumunu gerekli görmüştür. Bu için bütün hayatı boyunca esirgemediği hizmetlerini yine memleket uğruna sürdüreceğini ifade etmiştir. İnsanların millet karşısında ilahlaştırılmasını hoş karşılanmadığı için Mareşalin ismi etrafında yapılan münakaşalara itiraz edilmemiştir. Yalnız bu münakaşalarda ileri sürülen fikirlere gereken cevaplar şu şekilde verilmiştir;

- a) Mareşalin ismi siyasi bir manevraya alet edilmektedir.
- b) Mareşal ağır surette hastadır
- c) Mareşalin rey dilenciliğine ihtiyacı yoktur

²⁷⁷ Tasvir, 13 Temmuz 1946.

d) Mareşal siyasi hayata girecekse CHP adına girmelidir, nitekim kendisine müteaddit müracaatlar yapılmıştır.

Hiç de nazik olmayan ve çok defa saygısız bir eda ile ileri sürülen bu maddeler hakkında itirazları yapanlara demokratik bir rejim içinde siyasî mücadeleye erişildiği hatırlatılmıştır.²⁷⁸

Özellikle Mareşal Fevzi Çakmak'ın DP'den milletvekilliğine aday olması CHP'nin tehdide başlamasına neden olmuştur. CHP'nin seçim propagandasında esaslı bir değişim olmuştur. Başlangıçta ılık bir hava kendini göstermekteyken birden bire bu tavır sertleşmiştir. Bu durum sadece Ankara'da değil memleketin birçok yerinde kendini göstermiştir. CHP'den Reşit Sümer ve Mazhar Ankara'nın Halkviran nahiyesine bağlı Güven köyüne gitmişler ve DP'ye dâhil bulunan vatandaşları tehdit ederek Eskişehir Milletvekili Emin Sazak hakkında ağza alınmaz ifadeler kullanmışlardır. İşi daha ileri götüren CHP'liler bundan sonra, köylülere *“bizim partimize rey vermezseniz sizi memleketten sürgün edeceğiz”* diye tehdit etmişlerdir. Nahiye müdürü de *“Esasen nahiyemde üç köy Halk Partisine dâhil olmak istemiyor. Fakat ben bu üç köyün de kafalarına vura vura ve dışlerini söke söke rey alacağım; sandık başında bizzat bulunacağım”* Nahiye müdürünün bu sözleri bir zabıt varakasıyla tespit edilmiştir.²⁷⁹

CHP'nin Bursa Milletvekillerinden Dr. Talât Simer Bilecik iline bağlı Köylü bucağında halkla konuşurken DP'ye şiddetle hücum etmiş ve elini masaya vurarak;

“Onlar düşmanla birleşti, memleketi satmak istiyorlar. Onları ezeceğiz” gibi sözler sarf etmiştir. Halk arasından kendisine itiraz edenler olmuş ve bu sözler muhtelif köylerden gelen vatandaşların imzalarıyla kayda geçirilmiştir. Hiddetle salonu terk eden milletvekili muhtelif köyleri dolaşarak aynı şekilde propagandasına devam etmiştir. Buna rağmen halk akın akın DP'ye kayıt olmuştur.²⁸⁰

CHP'nin tavrını değiştirdiğini ise Falih Rıfkı'nın şu yazısından çıkarmak mümkündür. *“Demokrat Parti bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır. Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir.”* Falih Rıfkı, Adana'ya giden Celal Bayar'ın her vakit bir

²⁷⁸ *Tasvir*, 2 Temmuz 1946.

²⁷⁹ *Tasvir*, 2 Temmuz 1946.

²⁸⁰ *Tasvir*, 2 Temmuz 1946.

parolasının olduğunu söylemiş nasıl ki Atatürk her işte Türk milletinin dediğini yapmışsa, kendilerinin de o yolda ilerleyeceğini ifade etmiştir.

Falih Rıfki DP'nin de CHP'yi yıkmak için gönüllü topladığını ve bunların iktidara geldiği vakit düzenin bozulacağını, bunların öç almak için yanıp tutuştuklarını ve CHP yıkılsa bile enkazı altında kalmayı umursamadıklarını yazmıştır.²⁸¹

Ulus'ta Profesör Nihat Erim'in siyasi terbiyeye dair yazdığı bir makalede şu kelimeler kullanılmaktadır; *“Daha dün denecek kadar kısa bir müddet önce temeli atılmış olan bir partinin bu kadar bilgiç ve yetkili bir ağız kullanmaması lazımdı.”* Yazıda, Millet memleket, kamuoyunun baskısı gibi sözler bol bol kullanılmıştır. Hâlbuki DP henüz kuruluş halindedir. Teşkilat dedikleri şey birçok yerlerde müteşebbis heyetlerden ibarettir. Bu heyetlerin de yer yer toptan veya münferit ayrılmalarla partiyi güç durumlara soktuğu ortadadır. Hele seçimlere katılmalarına sebep olarak kamuoyunun baskısını öne sürmeleri ya ciddiye alınmayacak kadar yersiz bir övünmedir yahut bu kelimelerin genel olarak kullanılan manaları DP lüğatinde değişmiştir.²⁸²

Mareşal Fevzi Çakmak'ın DP listesinden aday gösterilmesi ve CHP'nin tehdide başlaması Tasvir gazetesinde şu şekilde detaylandırılmıştır:

Gazete seçim mücadelesinde son günlerde CHP'nin seçim neşriyat ve propagandalarında köklü bir değişme bir sertleşme olduğunu yazmıştır. Bu suretle kısa bir süre devam eden nispeten ılık bir hava birden bire fırtınaya dönüştürülmüştür. Bu havayı, yalnız Ankara'da değil, memleketin birçok taraflarında da görmek mümkün olmuştur. 24 saat zarfında CHP'nin mutedil elemanlarının sahneyi partizanlara bıraktığını belirten gazete DP'ye şimdiye kadar görülmemiş şiddette saldırıya başladığını yazmıştır. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Demokrat Parti listesinden müstakil adaylığı etrafında yapılan neşriyat ve Mareşalin siyasî hayata tekrar avdeti hakkındaki kararı bu şiddetli hücumun sebeplerinden biri olarak kendini göstermiştir.²⁸³

Ankara gazetesinde Fahri Ecevit bir başmakale yayımlayarak Ahmet Emin Yalman'a hücum etmiştir. Şimdiye kadar bu gazetede CHP'nin en sakin ve mutedil başmakalelerine yer verilmiştir. Fahri Ecevit'in 5 Temmuz tarihli yazısı ise çok ağır ve

²⁸¹ *Ulus*, 3 Temmuz 1946.

²⁸² *Ulus*, 4 Temmuz 1946.

²⁸³ *Tasvir*, 5 Temmuz 1946.

mütecaviz bir lisanla kaleme alınmıştır. Fahri Ecevit makalesinde; milletin iradesiyle inkılapları yapan, devrimleri tek dereceli seçim ve partileri meclis kararıyla kemale erdirmek yolunda canla başla çalışan devlet adamını bir zalim olarak görmek ve meclislerinde bir araya gelmiş vekillerini bir efendinin uşakları yerine koymak acaba hangi sıfatla adlandır diye Emin Yalman'a sormuş. Ondan Türk milletinin huzuruna daha faydalı işlerle çıkmasını beklediğini söylemiştir. Ancak bu memleketin övünülecek şeylerine, büyüklerine ve 25 yıldır millet emrinde çalışarak bütün devrim ve gelişmeyi ona yakışır bir kılıkta tamamlayan büyük meclislerine Ahmet Emin'den millet adına saygı beklemediğini, fırsat buldukça milletin yüzüne "kul" diye haykırmaktan çekinmediğini belirtmiştir.²⁸⁴

---

²⁸⁴ *Tasvir*, 5 Temmuz 1946.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1946 SEÇİMLERİ ÖNCESİNDE CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN DEMOKRAT PARTİYE KARŞI YÜRÜTTÜĞÜ SEÇİM FALİYETLERİ

3.1. CHP'nin Seçim Beyannamesi ve Seçim Broşürü

CHP'nin seçimler için hazırladığı tamimde tüzük gereğince parti adaylarının Genel Başkan tarafından tespit ve ilan edildiğini, bütün parti üyelerinin bu adayların kazanması için birlikte hareket edeceklerini bildirmiştir. İlk defa yapılacak tek dereceli seçimlerde Milli Şef etrafında, halkın büyük kısmının seçimlere katılmasını sağlayarak partinin çoğunlukla kazanması için çalışılacağı vurgulanmıştır. Şayet parti namına değil şahsi ya da bağımsızlar için bir çalışma olacaksa bu kişilerin partiyle ilişkilerinin kesileceği belirtilmiştir.²⁸⁵

Seçimlere hazırlanan CHP kendine karşı yapılan yıkıcı faaliyetlere karşı bir broşür hazırlamıştır. CHP'nin hazırladığı broşürde “*Neleri Unutmamalıyız*” başlığı altında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin hangi şartlar altında kurulduğu, nasıl çalıştığı, memleket için yapmış olduğu hizmetler yeniden halkın hafızasında canlandırılmış ve CHP'nin Müdafaa-i Hukuk'un devamı olduğu dile getirilmiştir.

Broşürde, CHP'nin başında bulunan tecrübeli kişilerin yönetimleri sayesinde huzurun tesis edildiği aksi halde yeni bir İstiklal Savaşı'nın olacağı ifade edilmiştir.

Broşürde “*Ne Diyorlar*” başlığı altında muhaliflerin partiye saldırmakta oldukları belirtilerek bunlara gereken cevaplar verilmiştir.²⁸⁶

3.2. CHP'nin Propaganda Faaliyetleri

2.2.1. CHP'nin Propagandasının Temelleri

DP, propaganda faaliyetlerini hızlı bir şekilde yürütürken CHP'de DP'ye karşılık vermek amacıyla Haziran ayı sonunda seçim faaliyetlerine başladı. Bu bağlamda ilk iş olarak yukarıda ifade edildiği gibi bakanlar seçim bölgelerine gönderilip, kendi seçim bölgelerinde CHP'nin faaliyetlerini anlatarak propaganda yapacaklardı.²⁸⁷ Diğer yandan

²⁸⁵ *Akşam*, 28 Haziran 1946.

²⁸⁶ *Akşam*, 30 Haziran 1946.

²⁸⁷ *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1946.

CHP’li vekiller seçim öncesi durumu ve propaganda faaliyetlerini gözlemlemek ve parti adaylarının kazanmalarını gerçekleştirmek amacıyla Genel Sekreterlik tarafından seçim bölgelerine gönderildiler.²⁸⁸

İktidar sahibi CHP, seçim propagandalarının başlangıcında, parti örgütlerine şu tavsiyelerde bulunmuştu: Seçim kampanyalarında zor usullere başvurulmaması, muhalefet partisinin dışarıdan para aldığına dair iddialardan geri durulması ve muhalif partilerin kapatılacağı yönündeki söylemlerden vazgeçilmesi vardı.²⁸⁹ Diğer yandan İçişleri Bakanlığı ilk kez yapılacak tek dereceli seçimlerde vatandaşların hiçbir engelle takılmadan oylarını rahatça kullanabileceğini bildirdi.²⁹⁰ Lakin kendini gösteren gelişmeler seçimlerin baskı altında olacağına işaret ediyordu.²⁹¹

CHP’nin bu seçimlerde izlediği temel strateji DP’nin eleştirilerine cevap verip bunların aksini göstermeye yönelikti. CHP propaganda konusunda daha çok savunma durumundaydı. DP’nin ekonomiyle ilgili suçlamalarına II. Dünya Savaşı’nın şartlarını gerekçe göstererek cevap verdi. Bu konuyla ilgili olarak Nihat Erim’in “*Altı harp yılının büyük bir kısmı itibariyle tabii neticesi olan sıkıntılar, birkaç misli büyütülüp Saraçoğlu Hükümetinin ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin affedilmez kusuru olarak sömürülüp durmaktadır*”²⁹² ifadeleri CHP’nin bu konuyla ilgili görüşlerini belirtmekteydi. Diğer yandan II. Dünya Savaşı’nın getirmiş olduğu ekonomik bunalımın hayatı pahalılaştırdığını ifade eden İnönü yeni dönemde öncelikle bu soruna eğileceklerini ve sorunu çözeceklerini ifade etmiştir.²⁹³ CHP, ekonomik alanda birçok sıkıntı çekilmesine rağmen İnönü’nün başarılı siyaseti neticesinde savaştan kazasız belasız çıkıldığına vurgu yaparak karşı propaganda yapmıştır. Bunun için CHP’ye göre halk oy kullanırken bu gerçeği unutmamalıydı.²⁹⁴

CHP seçim kampanyalarında, DP’nin her fırsatta eleştirdiği Çiftçiye Topraklandırma Kanunu’nu savundu. Buradan yola çıkarak CHP kendini bir çiftçi partisi olarak gösterip propaganda yapmıştır. İsmet İnönü Türk köylüsünün köle hayatı

²⁸⁸ BCA, Fon: 490.01.0.0, Yer: 28.129.3, s. 1-2.

²⁸⁹ *Tasvir*, 20 Haziran 1946.

²⁹⁰ *Ulus*, 2 Temmuz 1946.

²⁹¹ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 248.

²⁹² Nihat Erim, “*Sıkıntıları Sömürüyorlar*”, *Ulus*, 6 Temmuz 1946.

²⁹³ *Vatan*, 18 Temmuz 1946.

²⁹⁴ Şemsettin Günaltay, “*Yalnız Vicdanımızın Sesini Dinleyelim*”, *Ulus*, 4 Temmuz 1946.

sürmelerine göz yummayacağını, onları bu halden kurtarmak için çalışacaklarını belirtmiştir.²⁹⁵

CHP, kendini köylünün yanında göstermenin yanı sıra, DP'yi zenginlerin partisi olmakla itham ederek onları halkın nazarından düşürmeye çalışmıştır. İnönü, bazı politikacıların, vatandaşları çiftliklerinde çalıştırdıklarını; bu politikacıların, çiftliklerin bu çalışanlara dağıtılması ihtimalini CHP'den beklediklerini ifade ederek²⁹⁶, DP'de büyük toprak sahiplerinin varlığını dile getirmiş ve muhalefetin Toprak Kanunu üzerinden propaganda yapma nedenlerini kendi çıkarlarına hizmet maksadıyla olduğunu üstü kapalı bir şekilde ifade etmiştir.²⁹⁷

DP'nin Orman Kanununu ve köylerde okul binası yapımını ve bunları birer propaganda malzemesi olarak kullanmasına karşılık, CHP bu konularda taviz vermeyeceğini belirtti. Ormanların yok edilmesini önlemek için çıkarılan Orman Kanunu son derece elzem bir kanundu. Diğer yandan köy okullarının nüfus çokluğu nedeniyle köylü vatandaşlara yaptırılması ve köylerin biran evvel okullara kavuşturularak, köylünün ve memleketin kalkınması ve ilerlemesi en hızlı şekilde bu yöntemle gerçekleştirilebilirdi. Aksi halde okul yapım maliyetini bütçe kaldıramaz ve bu işler uzun yıllar aksardı.²⁹⁸

DP'nin, tek parti zihniyetinin hâkim olduğu ülkede demokrasi ve hürriyetin olmadığı söylemlerine karşılık CHP, kendi içinden gelen bu kişilerin yıllarca ülkeye hizmet etmiş olduklarını ve şimdi bu kişilerin yeniliğin öncüsü olarak kendilerini göstermelerini garipsemiştir.²⁹⁹ Yirmi yıl boyunca CHP'nin içinde yer alıp onun kararlarına evet diyen bu kişilerin şimdi CHP'ye hücum etmelerini etik bir davranış olarak nitelendiren! CHP bunu bir propaganda malzemesi olduğunu iddia ederek karşı propaganda yapmıştır.³⁰⁰

CHP seçimlere dair bir yandan DP'nin eleştirilerine cevap verirken diğer yandan da geçmişte yaptıkları işleri yeniden hafızalarda canlandırarak, yapılanların yapılacak olanların teminatı olduğunu belirtmiştir. Bu nazarda Başbakan Şükrü Saraçoğlu, radyoda

²⁹⁵ *Tanin*, 18 Haziran 1946.

²⁹⁶ *Vatan*, 18 Temmuz 1946.

²⁹⁷ *Akşam*, 18 Temmuz 1946.

²⁹⁸ *Akşam*, 9 Temmuz 1946.

²⁹⁹ Nihat Erim, "İktidarı Ele Alacaklarmış," *Ulus*, 5 Temmuz 1946.

³⁰⁰ Falih Rıfıkı Atay, *Demokrat Liderine Yakışmayan Sözler*, *Ulus*, 3 Temmuz 1946.

yayınlanan seçim konuşmasında ülkenin nasıl kurtarıldığını, Cumhuriyetin nasıl kurulduğunu ve 1946'ya gelene kadar hangi işlerin yapıldığını belirtmiştir.³⁰¹

CHP, DP'yi zenginlerin malını bölüşmekten bahsetmekle³⁰² ve asıl gayelerinin CHP'yi yıkıp Arap harflerini yeniden kullanma, ezanın Arapça okunması vaatleriyle ve dini siyasete alet etmekle yargılıyordu. Seçim kampanyalarının belki en dikkat çekici tarafı halkın seçim tartışmalarına etkin bir şekilde katılması ve muhalefet partisini desteklemesidir. Tek parti döneminde istisnai olarak seçim bölgelerine giden adaylar bu dönemde bütün seçim bölgelerine gidip vatandaşlardan oy isteyip, bu oylar karşılığında kendilerinin ne istekleri varsa onların yerine getirileceğini vaat etmişlerdir.³⁰³

CHP, seçime giden süreçte halka ulaşmak için radyodan, yayın organlarından halkevlerinden ve halk odalarından, şehir ve köylerde mitingler düzenleme gibi her türlü imkân ve araçlardan yararlanmıştı. Halkın karşısında birçok konuyu seçim propagandası olarak gündeme getirmiştir. CHP, DP'nin kuruluşuna kendilerinin izin verdiğini ve bunu rejimi normalleştirme adına yaptıklarını vurgulayarak bundan gurur duymuşlardır ama DP'nin muhalefetine karşı da sert bir tavır almaktan geri durmamışlardır. DP kurucularından bazılarının geçmişteki görevlerinde yolsuzluk yaptıklarını ifade ederek, muhalefet partisinin ülkeyi yönetecek kadrodan ve programdan mahrum olduğunu belirterek onları eleştirmişler ve halkı kendi partilerine oy verdirmek için çok çalışmışlardır.³⁰⁴

CHP'nin seçim propagandalarının bir diğer ağırlık noktası da dış politika olmuştur. Özellikle dış politikanın belirsizliği vurgulanarak, halk milli birlik açısından İnönü'nün bayrağı altında toplanmaya davet edilmiştir.³⁰⁵ Parti ileri gelenleri, Celal Bayar'ın başında bulunduğu ve daha parti kurulurken anlaştıkları dış politika konusunda, DP'yi itham etmekten kaçınmışlardır. Ancak partide herkes aynı hassasiyete sahip olmadığından münferitte olsa, bazı partililer, DP'yi “*Rus siyaseti yaymakla*”, “*Rus taraftarı*” olmakla suçlamışlardır.³⁰⁶ Moskova radyosunun DP'yi destekleyici yayınları nedeniyle CHP'liler, DP'den Rus istekleri ve dış politika konusunda açıklama

³⁰¹ *Ulus*, 9 Temmuz 1946.

³⁰² *Tanin*, 29 Temmuz 1946.

³⁰³ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 249.

³⁰⁴ Osman Akandere, “1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar 1”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2009, C 25, S 75, s. 454-457.

³⁰⁵ *Ulus*, 11 Temmuz 1946.

³⁰⁶ *Son Posta*, 13 Temmuz 1946.

yapmalarını istemişlerdir.³⁰⁷ Celal Bayar bu suçlamalara karşı Bayındır konuşmasında “Bu memlekete göz dikecek düşmanın gözü çıkarılır” şeklinde cevap vererek düşmana karşı halkın ve DP’nin aynı görüşte olduğunu belirtmiştir.³⁰⁸

CHP’lilerin halka yönelik konuşmalarında, partinin ve ülkenin geçmişinden söz edilmiştir. CHP’nin konuşmalarının temel noktasını Atatürk ve İnönü birlikteliği oluşturmuştur. İnönü’nün Atatürk’ün en yakın çalışma arkadaşı olduğu, vefatından sonra Türkiye Cumhuriyeti Devletini İnönü’ye emanet ettiği uzunca anlatılmıştır. CHP’nin ülkeyi düşmandan kurtarıp daha sonra da devrimlerle ülkeyi çağdaştıran parti olduğu da halkın zihninde yeniden canlandırılmıştır.³⁰⁹

CHP’nin kuruluşundan itibaren yaptığı faaliyetler ve hizmetler de Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından radyoda anlatılmıştır.³¹⁰ İnönü de seçimlerden üç gün önce radyoda, köylere götürülen hizmetlerden, dış politikadan, hayat pahalılığında, orman meselesinden söz ederek ülkenin ekonomik durumunun eskiye göre daha iyi olduğunu ifade ederek, konuşmasının sonunda kendisine ve başında bulunduğu partiye oy isteme cesaretini kendinde bulduğunu söylemiştir.³¹¹

İktidar partisi, taşranın çoğunluğunun seçimlere katılımını sağlamak ve onları bu konuda bilgilendirmek için halkevlerinin köy şubelerini ve halkodası başkanlarını harekete geçirmiştir.³¹² CHP adayları köylerde yaptıkları konuşmalarında, genellikle çiftçiye toprak verilmeye başlanmasından³¹³, yapılan okullardan ve köy enstitülerinden bahsetmişlerdir. Ekonomik sıkıntılara ve uzun süren askerliğe II. Dünya Savaşı’nın sebep olduğu söylenerek, düşmana boyun eğmemek için tüm bu sıkıntıların çekildiği anlatılmış, İnönü’nün ülkeyi savaşa sokmayarak çok büyük bir hizmet yaptığından bahsedilmiştir.³¹⁴

³⁰⁷ Bu konu üzerinde Hüseyin Cahit Yalçın ısrarla durmuş ve Tanin gazetesinde Rus radyo yayınlarının Türkçe halini vererek “*Bolşevikler Maskeyi Yüzlerinden Attılar*”, “*Demokrat Partisini Cevap Vermeye Davet Ediyoruz*” diye manşet atmıştır. *Tanin*, 13 Temmuz 1946, *Vatan* gazetesinde 14 Temmuz’da Hüseyin Cahit Yalçın’a, kendisinin dış politikayı bir seçim manevrası olarak kullandığı, DP programının 16. maddesinde dış politikanın özgürlüğe ve toprak bütünlüğüne, karşılıklı haklara dayandığı için seçim malzemesi yapılamayacağı şeklinde cevap vermiştir. *Vatan*, 14 Temmuz 1946.

³⁰⁸ *Son Posta*, 17 Temmuz 1946.

³⁰⁹ *Ulus*, 6-13 Temmuz 1946.

³¹⁰ Şükrü Saraçoğlu’nun seçim nutku için bk. *Tanin*, 9 Temmuz 1946; *Ulus*, 9 Temmuz 1946

³¹¹ *Ulus*, 18 Temmuz 1946.

³¹² Akandere, *1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar 1*, s. 458.

³¹³ *Ulus*, 16 Haziran 1946.

³¹⁴ *Tanin*, 12 Temmuz 1946, *Ulus*, 15 Temmuz 1946; *Ulus*, 17 Temmuz 1946.

Seçimlerden önce cadde ve sokaklar CHP'nin seçim afişleriyle donatılmış, propaganda afişleri üzerinde Mustafa Kemal Atatürk ve İnönü'nün resimleri aynı kare içinde kullanılmış ve oyların CHP'ye verilmesi istenmiştir.³¹⁵

3.2.2. CHP'nin Propagandası

DP propaganda faaliyetlerine hızlıca devam ederken, CHP de bu propaganda faaliyetlerine karşılık vermek amacıyla Haziran ayının sonunda seçim çalışmalarına başlamıştır. Bu bağlamda CHP ilk olarak bütün bakanlarını seçim bölgelerine göndermiştir. Seçim bölgelerine gelen bu bakanlar CHP'nin icraatlarını halka anlatıp propaganda faaliyetlerinde bulunacaklardı.³¹⁶

DP'nin ülke geneline yayılması CHP'yi hızlı hareket etmeye mecbur bırakmış ve iktidar partisi DP'den önce propagandaya başlamıştır. CHP ülkeyi 23 bölgeye ayırma yoluna giderek, ayırdığı her bölgeye bir müfettiş tayin etmiştir. Bu bölgelerde görevlendirilen müfettişler DP'nin iktidar desteğiyle kurulduğunu ve kısa bir süre sonra kapatılacağını söylemişlerdir. Hatta bazı müfettişler DP'ye girenlerin vatan hainliği ile yargılanacaklarını iddia etmişlerdir. Taşradaki birçok yönetici ve devlet memuru DP'ye baskıyı iyice artırmıştı.³¹⁷ DP'ye katılanların zor durumda kalacaklarına dair iddialar üzerine hükümet adına konuşan İçişleri Bakanı Hilmi Uran, bu iddiaların kabul edilir bir yanının olmadığını ve bunları kendine taraftar bulamayan DP'nin bir oyunu olarak gördüklerini dile getirmiştir. Oysaki DP daha kuruluşundan itibaren ilgileri üzerinde toplamayı başarmıştı ve ülke genelinde teşkilatlanıyordu.³¹⁸

Yukarıda görüldüğü üzere CHP daha ilk hamlelerinde propagandaya başvurup DP'nin kapatılacağı gibi asılsız bir iddia ile halkın karşısına çıkmış bu da yetmezmiş gibi devlet memurları da baskı politikasına yönelmişlerdir. Bundan sonra ülke hızlıca bir kutuplaşmaya doğru gitmiş, DP'nin de CHP'nin kötü yönlerini halka göstermesi havanın daha da gerilmesine sebep olmuştur.

İsmet İnönü hayatının sonuna kadar 1946 seçimlerinin izlerini silmeye çalışmıştır. Seçim yaklaştıkça DP ve diğer muhalif ve bağımsızlar baskıların arttığını iddia ettiler.

³¹⁵ *Ulus*, 18 Temmuz 1946.

³¹⁶ *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1946.

³¹⁷ Yücel, *Demokrat Parti*, s. 52-53.

³¹⁸ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 77-78.

Bunun üzerine Başbakan Şükrü Saraçoğlu tüm memurların tarafsız davranmaları gerektiğini ifade etti. Bunu izleyen günlerde DP yayınladığı bir bildiriyle; iktidar partisinin, muhalefete yer vermemek için elinden geleni yaptığını, baskılar neticesinde seçimlerden çekilmenin bir alternatif gibi görüldüğünü belirtmiş olsa da bunu ulusal çıkarlara aykırı gördüğünü ifade etmiştir. İktidarın bu baskısı, 1946 seçimi sonrası iktidarın meşruluğundan kuşku duyulmasını doğurmuştur. Seçimler yaklaşıkça şikâyetler artmıştır. Cumhuriyet gazetesinin Temmuz ayının başlarında verdiği birkaç haber şöyledir; “İzmir DP il başkanı tehdit edildi. “Alaşehir’de DP sözcülerinden Burhan Belge konuşurulmadı.” “Çubuk’ta kaymakam tarafından dövüldükleri iddia eden DP’liler Ankara’da muayene edildiler.”³¹⁹

Seçimlerin yapılmasına az bir zaman kala partiler seçim faaliyetlerine hız vermişlerdir. Özellikle CHP propaganda konusuna büyük önem vermiştir. Bu doğrultuda CHP sanatkârane renkli afişler bastırmıştır. Bu afişlerden bir tanesinde muhtelif kıyafetli kadın ve erkekler, partinin altı oklu bayrağı ve alt kısımda ise Atatürk ve İnönü Cumhuriyet Halk Partisinin Başlarıdır. Oylarımızı onların partisine verelim, ibaresi yer almıştır. Parti binasında da büyük bir hareketlilik başlamış, oy çoğunluğunu sağlamak için muhtelif cemiyet ve esnaf teşekküllerinin ileri gelenleriyle görüşmeler yapılmıştır.³²⁰

Ülke seçime doğru giderken DP’nin faaliyetlerine karşı CHP’de İstanbul Parti Müfettişliğini lağvetmiş, DP’lilerin yabancı ülke ajanı olduklarına dair söylentilerin yayılmasını ve bunun üzerinden propaganda yapılmasını men ettiğini açıklamıştır. Devlet teşkilatının CHP’den yana tavır takınması DP’yi rahatsız etmiştir. DP kurucularının seçim gezileri sürekli olarak Emniyet Genel Müdürlüğü’nün gözetimi altında gerçekleşmiştir. İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Asım Tınaztepe bir seçim tebliği yayınlarak şu kararları bildirmiştir:

1- Seçim propagandası propagandacılar tarafından suç teşkil etmeyecek şekilde sadece kapalı yerlerde yapılacaktır.

2- Yollarda, meydanlarda ve cami avlularında her türlü propaganda yapmak yasaktır.

³¹⁹ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, s. 457-458.

³²⁰ *Vatan*, 12 Temmuz 1946.

3- Gerek yasak olan yerlerde ve gerek kapalı yerlerde suç teşkil edecek halde propaganda yapanlar hakkında kanuni tatbikat yapılacaktır.³²¹

Diğer yandan DP seçimler öncesinde radyoyu kullanmak için Başbakanlığa bir başvuruda bulunmuş, Celal Bayar, Ankara radyosunda son günlerde CHP lehine propagandanın artması üzerine Başbakanlığa gönderdiği tezkerede radyo idaresinin CHP lehine propaganda yapmakta olduğunu, partisi aleyhine bazı baş makaleleri neşrinden önce yayınladığını ifade etmiştir. DP'nin de CHP gibi halka hitap etmek için bu vasıttan yararlanma hakkına sahip olduğunu, CHP'ye gösterilen tüm kolaylıkların herhangi bir fark gözetilmeksizin partisine de verilmesini ve eşitlik kurallarına istisnasız riayet edilmesini rica etmiştir.³²²

Başbakanlık, radyoyu kullanma izninin Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü'nde olduğunu, bunun için oraya başvuru yapılması gerektiğini söylemiştir.³²³ Bayar İzmir nutkunun radyoda okunması talebinde bulunmuş ve talebinin geri çevrilmesi³²⁴ üzerine mitinglere ağırlık vermiştir.

İçişleri Bakanı Hilmi Uran gelecek seçimlerle ilgili olarak memlekette ilk kez yapılacak olan tek dereceli seçimin her tarafta kanunlar çerçevesinde yapılması gerektiğini, vatandaşın da oyunu tam bir serbestlikle kullanabilmesini ve buna kimsenin engel olmaması ifade ederek bunların önemli noktalar olduğunu söylemiştir. Buradan yola çıkarak küçük veya büyük herhangi bir memur memuriyet nüfuzunu kullanarak partiler lehine çaba sarf edip vatandaşın oylarını istedikleri kimselere vermesine engel olmaya çalışmasınlar, aksi takdirde kanuni işlem yapılacaktır, diye bir tamim göndermiştir.³²⁵

DP yapılan tüm baskı ve tehditlere rağmen seçim kampanyasını aralıksız olarak devam ettirmiştir. 1946 milletvekili genel seçimlerinde DP ilk kez geniş mitingler düzenleyerek yeni bir siyasal ortama adım atmıştır.³²⁶

³²¹ *Türkyolu*, 5 Temmuz 1946.

³²² *Tasvir*, 7 Temmuz 1946; *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1946.

³²³ Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar*, 2, s. 458-459.

³²⁴ *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1946.

³²⁵ *Son Posta*, 2 Temmuz 1946.

³²⁶ Şahin-Tunç, *Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)*, s. 46.

DP her ne kadar CHP'den kopup gelen ve onun politik izlerini taşıyan bir parti olsa da yöntem ve kavram bakımından farklılıklar arz etmektedir. DP, CHP'ye nazaran biraz daha sağda yer almış, ekonomide liberalizmi, siyasette demokrasiyi savunmuştur.³²⁷ Parti programı ise daha serbest bir düzeni savunup topluma refah vaat ediyordu. Celal Bayar DP'nin ideolojisini şu şekilde açıklıyordu; “*Batılılaşma artık devletten millete doğru değil, milletten devlete doğru gerçekleşmektedir*”. Bu açıklama ile Bayar üzerinde yükseldiği toplumun sosyolojik zeminini yansıtıyordu. DP çıkış itibarıyla böyle bir izlenim verse de esasen bir sınıf partisi olmayıp, CHP'nin dayanışmacı anlayışı, DP için de söz konusuydu. DP bu dayanışmada milleti bir araç görüp en çok özgürlüklere vurgu yapmaktaydı. Cumhuriyet'in ilanından sonra ulusal birliğini sağlamış olan Türkiye artık sistemin değişmesini istiyordu. Ekonomik yükler altında ezilen halk kendilerini bu yükten kurtaracak birilerini bekliyordu. Tam bu dönemde DP ortaya çıkagelmişti. DP ile birlikte halk yönetimde bir hak kazanmış, politik açıdan bir kırılma gerçekleşmiştir. DP ile siyasal iletişim olgusu ortaya çıkmış, yurt gezileriyle, toplumun psikolojisine göre tayin edilen liderler seçmenlerle samimi bir ortamda buluşmuşlardır. Bu durum politika ve halkla ilişkiler açısından büyük bir öneme sahip olmuştur.³²⁸

1946 seçimlerinin (seçim) kampanyası, seçim kanununun kabul edilmesinden (5 Haziran 1946) bir hafta sonra başlamıştır. Asıl seçim kampanyası ise DP'nin seçimlere katılacağını duyurmasından sonra kendini göstermiştir. CHP'nin birkaç kez kapısını milletvekilliği için çaldığı Mareşal Fevzi Çakmak'ı DP 27 Haziran'da müstakil aday olarak listesine dâhil edeceğini duyurmuştur.³²⁹ Bu seçim kampanyaları için DP adına büyük bir başarıydı. Seçim harareti tüm hızıyla ülkede yayılırken, partiler de bir yandan adaylarını belirlemeye çalışıyorlardı. DP, Mareşal Fevzi Çakmak'ı Ankara, İstanbul, İzmir ve Erzurum'dan liste başı gösterirken; Celal Bayar'ı Bursa, İzmir ve İstanbul'dan; Adnan Menderes'i Aydın, Manisa ve Kütahya'dan aday göstermişti.³³⁰

Mustafa Albayrak eserinde, seçimlerden önce iller ve ilçelerde yapılan mitinglerin hararetli geçtiğini, iki parti arasında ufak tefek suçlamaların olduğunu, CHP'nin, DP'ye

³²⁷ Nadi, *Perde Aralığında*, s. 212.

³²⁸ Gülsünler-Ertürk, “Demokrat Parti'nin 1946-1950 Yılları Arasındaki Halkla İlişkiler Startajleri”, s. 91-92.

³²⁹ *Akşam*, 27 Haziran 1946.

³³⁰ Ensar Yılmaz, “1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Yıl: 2010, s. 181-182.

oy verilmesi halinde bu oy verenlerin sonunun iyi olmayacağını ve DP'nin bunu bir propaganda malzemesi olarak kullandığını ifade etmiştir.³³¹ İki parti arasındaki siyasi gerginlik kendini basında da göstermiş, partiler birbirlerine karşı ağır bir üslup kullanmışlardır. DP'nin ağır üslubuna karşın CHP de aynı şekilde ağır bir üslup kullanmaktan geri durmamıştır.³³²

1946 seçimleri öncesinde “Partilerin Stratejik Durumu” adlı yazısında İsmail Hüsrev Tökin partilerin durumunu değerlendirirken, toplulukların milli gayeleri her zaman kendiliklerinden kavrayamadıklarını ve kendi şahsi çıkarlarını her şeyden üstün gördüklerini söyleyerek bu durum yıkıcı bir faaliyet olarak değerlendirmiştir. Tökin her topluluğun kendi menfaatleri doğrultusunda diğer topluluklara karşı cephe aldığını ifade ederek, sınıfların menfaatlerini temsil eden siyasi partilerin ordu komutanı gibi olduğunu hatırlatmıştır. Tökin'e göre partiler, rakiplerine karşı ellerinde bir hareket planı bulundurlar ki bu siyasi strateji planıdır. Bu *plan* “a) *Muaayen bir siyasi safhada mevcut içtimai zümre tezahüratı karşısında gaye sarîh olarak belli edilir, b) Vurulacak darbenin istikameti, yeri ve zamanı tayin olunur, c) Planın tahakkuk ettirilmesinde işbirliği yapılacak siyasi ve sosyal kuvvetlerle (çeşitli partiler, köylü, esnaf, münevver, işçi, tacir gibi çeşitli sınıflarla*” anlaşma yapılır. Bu siyasi stratejinin tamamlayıcısının siyasi terbiye olduğunu belirterek bunu planın başarıya ulaşması için bir yardımcı unsur olarak görmüştür. Tökin'e göre taktik ve propaganda sevk ve idarenin belli başlı unsurlarıdır. Taktik, daima karşı tarafın zaafına, hatalarına, siyasi durumuna göre şekil alır. Taktik, her unsura uyum sağlamak şartı ile başarıya ulaşır.

Tökin, bu esaslar doğrultusunda DP'nin amacının iktidarı ele geçirip neo-liberal ve demokratik bir sistem kurmak olduğunu ifade etmiştir. Tökin'e göre DP etrafına topladığı her renkten kişilerle (burada kişiler bir tortuya benzetilmiştir) CHP etrafında toplanan ve milli menfaatleri idrak etmiş zümreleri tecrit etmeyi amaçlamıştır. Belediye seçimlerine katılmayışlarını taktiksel bir hareket olarak değerlendirirken, halka sundukları özgürlük ve eşitlikleri demogojik çareler olarak yorumlamıştır. Tökin CHP'nin stratejik amacını ise savaş sebebiyle ülkenin yarım kalan iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmasını milli birlik şuuru ile tamamlayıp demokratik dünya düzenine,

³³¹ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 84-88.

³³² Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar*, 2, s. 469.

demokratik bir devlet olarak katılmak şeklinde açıklamıştır. Ona göre partinin amacı, milli gayeyi amacından uzaklaştırmaya çalışan her şeyi etkisiz bırakmaktır, Türk inkılâbının getirmiş olduğu hürriyet ve yenilikleri anlamış şuurlu yurttaşlar yetiştirmektir. Tökin CHP'yi güçlü kılan unsurun zengin bir geçmişe sahip olduğunu belirterek, tüm bunlardan daha mühim olan şeyin ise CHP'nin inkılâpları Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü liderliğinde başarıya taşınması olarak değerlendirmiştir. Ona göre partinin başarısı Milli Şef'in başarılı sevk ve idaresinden kaynaklanmaktadır.³³³

3.3. CHP'lilerin Seçim Faaliyetleri

Cumhuriyet'imizin kurucusu ulu önder Atatürk, II. dönem TBMM seçimlere hazırlanırken, siyasi mücadeleyi meclisten alarak kendi partisine vermeyi planlamıştı. Devamlı olarak değişime öncülük edecek bir partiden söz ediyordu. Halk Partisi adını alan yapıyı oluşturmak için Nisan ayında harekete geçti ve parti başkanlığına seçildiği kuruluş kongresi 9 Ağustos'ta toplandı. Meclis, 11 Ağustos'ta Mustafa Kemal Paşa'yı Meclis Başkanı seçti. Paşa, kendisiyle aynı siyasi görüşü paylaştığı Fethi (Okyar) Bey'i muhalefetin önde gelen isimlerinden biri olan Rauf (Orbay) Bey'in yerine başbakan olarak atadı. Muhalefetle son kozunu paylaşmak isteyen Mustafa Kemal Paşa, hükümetin itibarını artıracak önlemler alarak siyasi konumunu daha da pekiştirdi.³³⁴

Mustafa Kemal Paşa, II. dönem TBMM seçimleriyle beraber ülkede partileşme sürecinin başlamasına öncülük ederek 9 Eylül 1923'te Cumhuriyet Halk Fırkası'nı (CHF) kurdu.³³⁵ CHF, 1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisi adını aldı. 1927' de Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik ve Laiklik şeklinde dört ana ilke benimsenmiş olup, bunlara 1935 yılında Devletçilik ve Devrimcilik ilkeleri de eklenerek partinin dört olan ilke sayısı altı oldu.³³⁶ Kurucusu ve ilk Genel Başkanı olan Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde ulusal bağımsızlığı kazanan CHP, Cumhuriyeti kurmuş, saltanat ve hilafete son vermiş, ulusal birliğin doğmasında öncülük etmiş bir partidir. Modern

³³³ İsmail Husrev Tokin, "Partilerin Stratejik Durumu", *Ülkü Dergisi*, Sayı: 116 (18 Temmuz 1946), s. 8-17.

³³⁴ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev: Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, 11. Basım, İstanbul, 2012, s. 69.

³³⁵ Yüksel Kaştan, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP'nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950)", *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, 2006, s. 124.

³³⁶ *CHP Programı 1935*, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/549>, (Son Erişim Tarihi: 23.10.2019).

Cumhuriyetin gerçekleşmesi için başta hukuk, eğitim ve toplumsal alanda gerçekleştirilen reformlara öncülük eden CHP, bir ulus devlet projesinin kurucu unsuru olarak önemli tarihsel görevini başarıyla yerine getirmiştir.³³⁷

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi olan ve 27 yıl boyunca aralıksız iktidara sahip olan CHP, TPCF ve SCF deneyimleri bir yana bırakılacak olursa 23 yıl herhangi bir muhalefetle karşılaşmadan ülke yönetimini üstlenmiştir. CHP, muhalefetsiz parti olması sebebiyle ülkenin şekillenmesinde tek güç olmuştur. Uygulayacağı siyasetin belirlenmesinde ise kurultaylar önemli rol oynamıştır.

CHP, 10 Mayıs 1946'daki II. Olağanüstü Kurultayına kadar toplam 7 kurultay düzenlemiştir.³³⁸ CHP'nin bu kurultayı ülke için kurultaydan daha fazlasını ifade etmiştir. Ülkeyle bütünleşen CHP'nin kurultaylarda aldığı kararlar sadece partiyi ilgilendirmekle kalmamış aynı zamanda ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısında da etkili olmuştur. Nitekim Ahmet Emin Yalman'ın umumi hayatta açılacak yeni bir sayfanın CHP kurultayından geçeceğini ifade etmesi bunu kanıtlar niteliktedir.³³⁹

DP'nin kurulmasıyla Türkiye'nin içinde bulunduğu ortam değişime maruz kalmış ve CHP için yeni ortama uyum sağlamak mecburi bir hal almıştır. Yeni siyasi ortam, hem CHP'nin kendiyle ilgili kararlar almasında hem de kurulan muhalefetin istekleri doğrultusunda yeni kararların alınması için yeni bir kurultayın toplanmasını zaruri kılmıştır. Ancak toplanacak olan 1946 Olağanüstü Kurultayı, CHP'yi yeni koşullara uyarlamaktan ziyade, öncelikli olarak ülke siyasetini çok partili yaşam koşullarına uygun hale getirme gibi bir amaca sevk etmiştir.³⁴⁰

10 Mayıs 1946 Kurultayına çağrı Genel Başkan İsmet İnönü tarafından yapılmış, Parti Genel Sekreterliği de bir yazı ile ilgili yerlerden gelecek kişilerin ad ve soyadlarının ivedilikle bildirilmesini ve bu kişilerin kurultaydan önce Ankara'da hazır olmalarını sağlamak için gerekli çalışmaların yapılacağını bir beyan ile bildirmiştir.³⁴¹

³³⁷ Hakan Süleyman Yılmaz, "İdris Küküçömer'in Siyasal Tezleri Bağlamında AKP ve CHP Parti Programlarının Analizi", *Selçuk İletişim*, Cilt: 5, Sayı: 1, s.161.

³³⁸ Hakan Uzun, "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Millî Şef Kavramları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: IX, S 20-21, 2010/Bahar-Güz, s.236-237.

³³⁹ Ahmet Emin Yalman, "Kurultayın Arifesinde", *Vatan*, 27 Nisan 1946.

³⁴⁰ Süleyman Güngör, *Muhalefette Cumhuriyet Halk Partisi*, Alternatif Yayınları, Ankara, 2004, s. 29.

³⁴¹ Hakan Uzun, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 Olağanüstü Kurultayı", *ÇTTAD*, XIII/26 (2013-Bahar/Spring), s. 144.

Basında yer alan haberlere göre kurultayın gündeminin sürpriz olmamış, hangi konuların kurultayda konuşulacağı ve nasıl sonuca bağlanacağı dahi daha kurultay toplanmadan basına yansımıştır.³⁴² 1946 yılı Mart ayı başlarında İnönü'nün CHP'den ayrılacağı ve Genel Başkanlıktan istifa edeceğine dair basında haberler çıkması üzerine, 6 Martta Başbakan Şükrü Saraçoğlu bir açıklama yapmak zorunda kalmış ve bu haberlerin gerçeği yansıtmadığını, CHP tüzüğünün değiştirilip ve “*Değişmez Genel Başkan*” sıfatından “*Değişmez*”liğinin kaldırılacağını söylemiştir.³⁴³

CHP kurultayı TBMM salonunda saat 10:00 da toplanmış³⁴⁴ ve birçok kesimden kişi kurultaya katılmıştır.³⁴⁵ Birçok kesimden kişinin kurultaya katılması bu kurultaya duyulan ilgiyi göstermenin yanında devlet erkânından kişilerinde daha önceki kurultaylara da katılmış olması ve bu geleneği devam ettirmesi tek parti dönemi alışkanlıklarından henüz vazgeçilmediğini göstermiştir. Devlet bütün varlığıyla CHP'nin yanında olduğunu gösterdiği gibi bunu göstermekten de endişe duymamıştır. Tüm bu işaretler ikinci partiden sonra da siyasi bir değişikliğe gidilmeyeceğine dalalet ediyordu. Gelişmeler her an değişiklik gösterebilir ve bu değişiklikler gereksiz olabilirdi. Bu yüzden aceleye gerek yoktu.³⁴⁶

Kurultay başkan vekilliğine TBMM Başkanı Abdülhâlik Renda seçildikten sonra³⁴⁷ kürsüye çıkan İnönü, halk idaresinin yeni şekline karar vermek için kurultayı topladığını belirtmiştir. Ağırlıklı olarak seçimlerden bahseden İnönü konuşmasında yeni partilerin kurulduğuna böylece rejimin değiştiğine değinmiş ve buradan hareketle hem iç hem de dış politik arenayı ikna yoluna gitmiştir. İsmet İnönü, tek dereceli seçim sistemine geçilmekte ve rejimin Batı standartlarına uyarlanmakta olduğunu dünya kamuoyuna gösterme gayretindeydi. Bunun aksi bir durum Türkiye'de ki yeni rejimin sorgulanmasına neden olurdu. Bu İnönü'nün hiç istemediği bir durumdu. Tek dereceli seçimin hemen yapılması CHP'nin ve kurulan yeni partilerin bu seçime katılması, Türkiye hanesine olumlu not olarak yansıyacaktı. Aksi durumda yani yeni partilerin seçime iştirak etmemesi CHP'nin saygınlığına büyük bir darbe vuracaktı. Bu yüzden İnönü yeni kurulan

³⁴² *Vatan*, 10 Mayıs 1946.

³⁴³ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 79.

³⁴⁴ *Akşam*, 10 Mayıs 1946.

³⁴⁵ *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1946.

³⁴⁶ Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İkinci Parti*, s. 355.

³⁴⁷ *Ulus*, 11 Mayıs 1946.

partilerin seçimlere iştirak edecek kabiliyette olduklarına vurgu yapıyor ve genel seçimin daha etkin bir şekilde denetleneceğini ifade ederek bu konuda güvence veriyordu.³⁴⁸ İnönü konuşmasının devamında parti içi kararlara (Değişmez Genel Başkanlık, Müstakil Grup, Partinin Cemiyetler Kanunu ile ilgili maddesi, CHP'nin programının iki dereceli seçim sistemini öngören madde) değinerek gerekli değişme ve düzenlemelerin yapılacağını haber veriyordu. İnönü'nün konuşmasının hemen ardından CHP çalışmalarına başlamış, CHP tüzük ve programında öngörülen değişikliklerin yapılması için 25 kişilik bir komisyon kurma yoluna gitmiş, aynı gün toplanan komisyon CHP programının iki dereceli seçim sistemini benimsediği 4. maddesini değiştirmek için gerekçe hazırlamıştır.³⁴⁹

İsmet İnönü kurultay toplantısında DP'yi, ülkeyi dış politikada sıkıntıya düşürmekle suçlamış, bu konuyla ilgili açıklama yaparken DP'nin seçimleri protesto edeceğine değinerek bu yoldan DP'yi eleştirmiştir. İnönü'yü bu şekilde açıklamaya iten sebep; Sovyet Rusya'nın Türkiye aleyhinde bazı taleplerde bulunması ve Türkiye'nin batılı devletlerin desteğine ihtiyacı olduğu bu dönemde DP'nin seçimleri protesto etme yoluna gitmesidir.³⁵⁰

İnönü konuşmasında birkaç farklı konuya daha değinmiştir. Kurultayda konuşulanlar basına da yansımıştır. Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın tek dereceli seçim sisteminin değiştirileceğini, düşüncelerin özgürce ifade edileceği yeni bir ortamın inşa edileceğini haber verirken³⁵¹ Ulus gazetesi ülkede gerçek demokrasinin kurulacağını ve halk idaresinin daha da sağlamlaştırılacağını belirtmiştir.³⁵² 7 Ocak 1946'da Dörtlülük Takrir sahipleri tarafından kurulan DP, hükümeti uyanık tutacak sembolik bir parti olarak görülmüştü.³⁵³ DP'nin sembolik bir parti olmadığı daha sonra anlaşıldı. DP'nin katılmadığı belediye seçimlerinden hemen sonra yapılacak olan genel seçimler için bu iki partide seçim faaliyetlerine başladılar. Uzun süredir muhalefetsiz bir seçimle ülke iktidarına gelen ve bu duruma alışmış olan İnönü, yeni partinin kurulmasıyla seçim

³⁴⁸ *Vatan*, 11 Mayıs 1946.

³⁴⁹ Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, İkinci Parti, s. 358-362

³⁵⁰ "İsmet İnönü'nün Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri (1944-1950)", İsmet İnönü Vakfı Yayınları, http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1944-1950.htm#_ftnref66. (Protesto edilen seçimler Belediye seçimleridir.)

³⁵¹ *Tanin*, 11 Mayıs 1946.

³⁵² *Ulus*, 11 Mayıs 1946.

³⁵³ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 128.

stratejisini değiştirerek halka inmiş, propaganda ve miting çalışmalarına başlamıştır. Mareşal Fevzi akmak'ı partisinden bağımsız aday göstererek, ülke genelinde seçim faaliyetlerine hız vermiştir.³⁵⁴

3.3.1. Konya'daki Faaliyetler

Konya'da CHP ve İsmet İnönü lehine gösteriler yapılmış, evre köylerden gelen ve gençlerden oluşan bir grup ellerinde parti bayraklarıyla CHP binası önüne kadar gidip sevgi gösterileri yapmışlardır. Kalabalık arasından bir genç halkın partiye olan bağlılığını belirten sözler söylemiştir. Halkevi başkanı Mithat şakir Altan'ın kısa ve heyecanlı konuşması halkı, parti ve İnönü lehine naralar atmaya sevk etmiştir.³⁵⁵

Ulaştırma Bakanı Ali Fuat Cebesoy Konya'daki temaslarında CHP'ye yöneltilen demokrasiyi istemediği ya da mecliste muhalif vekilleri görmeyi arzulamadığı yolundaki propagandaların asılsız olduğunu ifade ederek bu söylemlere gereken cevapları tatmin edici şekilde vermiştir.³⁵⁶

3.3.2. Hatay'daki Faaliyetler

Eski Hatay valisi Erzincan Milletvekili şükrü Sökmensüer Hatay-Antakya Halkevinde çok sayıda katılımcının olduğu bir konferans vermiştir. Farklı partililerin de bulunduğu konuşmada Sökmensüer demokrasinin gerektirdiği çok partili yaşamın CHP tarafından tesis edildiği ve böylece yeni partilerin kurulduğunu ifade ederek, seçimler münasebetiyle birtakım kötü niyetli kişilerin propaganda faaliyetlerinde bulduklarına dikkat çekmiştir. DP kurucularını bu türlü davranışlardan tenzih ederek, karşılıklı saygıya dayanan fikirlerin syleneyeği bir ortamın oluşturulması gerektiği beyanında bulunmuştur. CHP'nin memleket işlerinde inkâr edilemeyecek büyük hizmetlerinin olduğunu vurgulayarak, partilerine yöneltilen iftiraları şiddetle reddetmiştir. Bu hareketlerin karşı parti saflarına sokulan kimseler tarafından yapıldığını ve halkın ktlklere sürüklenmek istediğine işaret etmiştir. Bundan dolayı ve vatana hizmet için, halkın oylarını CHP'ye vermesini istemiştir.³⁵⁷

³⁵⁴ Leyla Kırkpınar, "Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi", *ağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt, 3, Sayı: 9, s. 94-95.

³⁵⁵ *Ulus*, 4 Temmuz 1946.

³⁵⁶ *Akşam*, 6 Temmuz 1946.

³⁵⁷ *Ulus*, 5 Temmuz 1946.

3.3.3. Manisa'daki Faaliyetler

Manisa'da seçim mücadelesi gün geçtikçe artmıştır. Manisa CHP Müfettişi Hüseyin Hulki ve Manisa milletvekilleri Feyzullah Uslu ve Faik Kurdoğlu, muhtelif ilçe ve köylerde temaslarda bulunarak konuşmalar yapmışlar, halkın Millî Şef'e ve Partiye karşı bağlılık tezahürleriyle karşılanmışlardır. Kırkağaç'ın Bakırköy'ünde Hikmet Bayur ve Feyzi Lûtfi Karaosmanoğlu'nun konuşmalarından sonra bir hâdise meydana gelmiştir. Hikmet Bayur burada mutat sözler söylemiş, mutat tenkitler yapmış ve köylüden Demokrat Parti'ye oy vermelerini istemiştir. Hikmet Bayur'un sözünü bitirmesinden sonra genç bir köylü, Bakırköy'ün Millî Mücadele'de ki şerefli mazisini hatırlatarak *“biz kime oy vereceğimizi biliriz. Bizi bu silâhlarla avlamaya çalışanlar Bakır'ın kahraman ve vatansever, ruhunu bilmeyenlerdir. Her Türk köylüsü gibi size konukluk gösterdik. Ne söyleyeceğinizi de biliyorduk. Fakat biz İnönü çocuklarıyız, bizi ondan ayırmaya çalışmayın. Bizi birbirimize düşürmeyin. Memlekete ikilik sokmayın”* demiştir. Köylüler bu konuşmaları şiddetle alkışlamışlardır. Bunun üzerine Hikmet Bayur ve arkadaşları köyden uzaklaşmak zorunda kalmışlardır.³⁵⁸

3.3.4. Ankara'daki Faaliyetler

Mümtaz Ökmen Ankara Polatlı'da partisi hakkında uzunca bir konuşma yapmış ardından parti müfettişi Kemal Satır partisinin görüş ve kaidelerini anlatmıştır. Konuşma sonunda Polatlı halkı İsmet İnönü'nün devlet ve halk için yaptığı şeylere dair derin minnet duygularını belirterek partiye bağlılıklarını vurgulamışlardır.³⁵⁹

Adalet Bakanı Mümtaz Ökmen, Halk Partisi Müfettişi Ali Rıza ve Kızılcıhamam Kaymakamı Adnan Öztrak Pazar günü kalabalık bir halk kitlesine nutuk vermişlerdir.

İlk olarak söz alan Mümtaz Ökmen, Mustafa Kemal Atatürk'ün yolundan gittiklerini, halk için faydalı şeyler yapacaklarını ifade etmiştir. İsmet Paşa'nın partilerinin başı olduğunu ve partilerinden kim ayrılırsa onların sonunun iyi olmayacağını söylemiştir. İsmet Paşa'nın halkı düşmandan kurtardığını belirten Ökmen başka partilere aldanılmaması gerektiğini vurgulayarak, DP kurucularını CHP'den kovanların kendileri

³⁵⁸ *Ulus*, 6 Temmuz 1946.

³⁵⁹ *Akşam*, 29 Haziran 1946.

olduklarına değinmiştir. Bu sözler üzerine DP mensubu Osman Nuri söz alarak Atatürk'ü ve İsmet İnönü'yü bu işlere alet etmeyin demiştir. Konuşmasına devam eden Osman Nuri madem DP kurucuları ahlaktan yoksun ve partiden kovulmuşlardır, neden ikinci bir parti kurmalarına müsaade edildiğini Mümtaz Ökmen'e sormuştur. Bunun üzerine Ökmen konuşmalarının düzeltmeye çalışmıştır.³⁶⁰

3.3.5. İzmir'deki Faaliyetler

Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel İzmir Parti ocağında halka seslenirken köy okullarının yapılması için 400 milyon lira gerektiğini ve bu meblağın ancak 50 yılda toplanacağını ifade ederek köy okullarının yapımı işini köylü halkın yapmasını istemiştir. Katılımcılardan biri bu işin gayet kolay olduğunu yeni bir varlık vergisiyle bu işin çözülebileceğini belirtmiştir. Başka bir katılımcı ise bu kişinin dışarı çıkarılmasını istemiştir.³⁶¹

Manisa vilâyetinde DP adayları faaliyetlerini açıktan yaparken İzmir'de taraflar gizli bir mücadeleye girmişlerdir.

Gerek CHP gerekse DP el altından kendilerine taraftar bulma çabasına girmişlerdir. CHP yalnız İzmir vilâyetinde seçim masraflarını karşılamak için 500.000 lira tahsisat ayırmıştır. Bu para 300.000 ve 200.000 liralık iki ayrı havale olarak Merkez Bankası vasıtasıyla İzmir parti başkanlığı emrine gönderilmiştir.³⁶²

İzmir'de CHP, DP'lileri sindirmek için bazı kişileri görevlendirmiş bu kişiler de tehdit yoluyla halkı kışkırtmaya başlamıştır. El altından devam eden tazyik faaliyetlerinin ilki kendini göstermiştir. Bu olay ülke genelinde önemli bir yere oturmuştur. Celâl Bayar bu hususla ilgili olarak İzmir Demokrat Parti Başkanlığından acele izahat istemiş ve ağır yaralı olan Demokrat Partili bir vatandaşın tedavi edilmesi ve hakkının aranması için iyi doktorların ve en güçlü avukatların harekete geçirilmesini bildirmiştir.

İzmir'de basına yansıyan olay şöyle gerçekleşmiştir:

³⁶⁰ *Vatan*, 11 Temmuz 1946.

³⁶¹ *Akşam*, 7 Temmuz 1946.

³⁶² *Tasvir*, 9 Temmuz 1946.

İzmir Valisi Şefik Soyer, Bulgurca köyünü ziyaret ettiği bir gün Halk Partisi propagandası yapmak istemiş ve bu esnada İsmail Ercins adında Demokrat Partili bir vatandaş kendisine vazifesini hatırlatmak istemiş ve ona;

“Siz milletin valisi misiniz, yoksa Halk partisi mensubu musunuz” diye sormuştur. Bu söz üzerine vali ile Ercins arasında bir münakaşa olmuş ve Şefik Soyer hiddetle köyü terk etmiştir. İsmail Ercins olaydan sonra 4 kişi tarafından dövülmüş ve ağır yaralanmıştır.³⁶³

Tüm bunlara rağmen İzmir’de çıkarılmakta olan İzmir gazetesinin nüshasında İstanbul’dan gelen bir gazetecinin CHP binasında İsmail Ercins’e saldıranları gördüğünü yazmıştır.³⁶⁴ Yetkili mercii konuyla ilgili çalışmaların yapıldığını ve cereyan eden bu olumsuz faaliyetlerin önüne geçileceğini belirtmesine rağmen İsmail’i yaralayan sabıkalı İzmir’den kaçmıştır.³⁶⁵

Bu olay üzerine İzmir savcılığı harekete geçerek zanlıları bulmaya yönelik çalışma başlatmıştır. Hemen akabinde Bulgurca hadisesinde parti haysiyetine taarruz iddiasıyla DP’de savcılığa konuyla ilgili dava açmıştır.³⁶⁶

İzmir CHP İl İdare Başkanı Mehmet Orhon bu vatandaşların 3 Temmuz tarihinde Menemenden gelen iki muhtar olduklarını ifade ederek hâdiseyi takip edeceğini söylemiştir.

Bugüne kadar iktidar partisinin propagandacılığını yapan Ekonomi ve Piyasa gazetesi de 10 Temmuz tarihli baskıda “CHP İzmir başkanı Mehmet Orhon’a açık mektup ve bizi müşkül hale sokmayın” başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. Yazıda partisinin propagandasını yapmak şerefini her şeyin üstünde tutan ve bütün güçleriyle, maddî zararları dahi olsa elden gelen gayreti gösterdikleri ifade edilmiştir. Muhabir, Mehmet Orhon’un sözüne güvenip İzmir’de tedhişçilerin olmadığını diğer gazete muhabirlerine söylemişlerdir. Muhabir bu kişileri kendi gözleriyle gördüklerini beyan etmiş, İzmir’i kötü durum sokan kişilere kendilerini feda etmeyeceklerini belirtmiş ve kendilerine yalan haber yazdırıp halkın gözünde küçülmek istemediklerini söylemiştir.³⁶⁷

³⁶³ *Tasvir*, 8 Temmuz 1946.

³⁶⁴ *Tasvir*, 10 Temmuz 1946.

³⁶⁵ *Vatan*, 12 Temmuz 1946.

³⁶⁶ *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1946.

³⁶⁷ *Tasvir*, 10 Temmuz 1946.

DP, İzmir’de ki seçim faaliyetine bir takım suçluların birer tehdit unsuru olarak karıştırıldığını ifade etmiştir. Bunlardan birkaç kişiyi, İzmir’de ki CHP mümessilinin yanında gören gazeteciler olmuş ve dedikodu halinde ortalıkta dolaşan bu çirkin durumun artık bir gerçek olduğu anlaşılmıştır.

Bu durum karşısında insanın aklına öncelikle namuslu vatandaşların İzmir CHP’ye yardımdan el çekmiş oldukları gibi bir ihtimal getirmiştir. Böyle bir ihtimale göre bu suçlular, namuslu vatandaşların düşüncelerini bıçaklarıyla, tabancalarıyla, şantajları ve korkutmalarıyla Halk Partisi lehine çevirmeye çalışmışlardır.

Asıl düşünülmesi lâzım gelen konu şudur ki; böyle bir hareketin milletin bünyesinde doğuracağı tepkilerdir. Namuslu vatandaşları sükûn içinde, bütün hürriyet ve iradelerine sahip olarak seçime iştirak etmekte serbest bırakılması gerekir. Bu memlekette ancak bu şartlar altında gerçekleştirilecek bir seçim neticesinde iktidara gelecek olan grup meşru olur. Aksi takdirde sabıkalar güruhunun tabanca, bıçak ve tehdit yoluyla iktidara getireceği kimseleri kanunun meşru sayması imkânsızdır. Ve böyle bir grup ancak “Kırk Haramiler Çetesi” diye adlandırılabilir.³⁶⁸

İzmir’de Cumhuriyet Meydanı’nda takriben beş bin kişiye seslenen Behçet Uz, milletin yeni bir imtihanla karşı karşıya olduklarını, son birkaç yılda karşılaşılan güçlükler dolayısıyla CHP’ye tenkitlerin başladığını belirttikten sonra yeni partilerin ortaya çıktığını ve yerli yersiz konuştuklarını ifade etmiştir. Vatan sevgisiyle konuşanlar olduğu gibi halkın fikirlerini istismar edenlerinde olduğunu vurgulayan Uz CHP’nin hak ve hürriyetleri geciktirdiğine dair ithamları reddetmiş ve eksik noktaların zamanla giderileceğini dile getirerek konuşmasının sonunda partisine oy istemiştir.³⁶⁹

3.3.6. Trabzon’daki Faaliyetler

Trabzon limanı temel atma töreni münasebetiyle Trabzon’a giden Dışişleri Bakanı Hasan Saka burada halkla temaslarda bulunmuştur. Trabzon halkevinde büyük bir kalabalık önünde uzun bir konuşma yapmıştır. Saka ülkenin iç ve dış durumu hakkında halkı bilgilendirmiş, demokratik gelişmeler ve parti mücadelelerine değinmiştir. Meşru

³⁶⁸ *Tasvir*, 11 Temmuz 1946.

³⁶⁹ *Tasvir*, 19 Temmuz 1946.

yollarla yürütülen faaliyetlerin memlekete fayda getireceğini belirterek yıkıcı propagandanın zararlarını belirtmiştir.³⁷⁰

3.3.7. Tekirdağ'daki Faaliyetler

Şarköy CHP İlçe Başkanı bütün köy muhtarlarını merkeze çağırarak ve DP'nin köylerde teşkilat kurmasını engellemeye yönelik çalışmalarını istemiştir. İlçede DP'ye üye olmak isteyenlere engel olunmaya çalışılmış ve bu doğrultuda olaylar çıkmıştır. Pazar yerinde DP üyesi bir kişi partiye üye kaydederken CHP İlçe Başkanı buna engel olmuş, teklif kâğıtlarını yırtıp atmıştır. Bu durum bir zabıtla tespit edilerek savcılığa başvurulmuştur.³⁷¹

3.3.8. Kırklareli'deki Faaliyetler

Kırklareli valisi, makam otomobiline CHP'lileri alarak köy ve nahiyelere gidip buralarda CHP lehine propaganda yaptıkları ve demokratlar gelirse onları dövünüz diye emir verdiği, onların Rus taraftarı oldukları, Celal Bayar'ın Ruslara satıldığını, söylemiştir.³⁷²

3.3.9. Düzce'deki Faaliyetler

DP Genel Merkezine gönderilen haberlere göre Düzce jandarma teşkilatının yukarıdan aldığı emre göre DP aleyhine ve CHP lehine umumi bir seferberlik içinde olduğu bildirilmiştir. DP'ye bağlı muhtarların mühürleri ellerinden alınmış ve bunlar ölümle tehdit edilmiştir. Kaynaşlı'da DP bucak başkanına "*Halk Partisinden ne fenalık gördün? DP'yi neye açtın? Böyle giderse seni öldürecekiz*" diye tehditler savrulmuştur.³⁷³

³⁷⁰ *Ulus*, 8 Temmuz 1946.

³⁷¹ *Vatan*, 6 Temmuz 1946.

³⁷² *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1946.

³⁷³ *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1946.

3.3.10. Samsun'daki Faaliyetleri

DP şubasının Çarşamba merkezinden gelmiş olan ilânlar kaza halkına dağıtılmış ve üzerinden kısa bir zaman geçmeden Çarşamba kaymakamı Niyazi Toker'in verdiği emirle bu ilanlar halktan toplattırılmıştır.³⁷⁴

3.3.11. Adana'daki Seçim Faaliyetleri

Antakya'dan Adana'ya gönderilen haberlere göre Harbiye bucağının Baskıaya köyünde üzüntü verici hâdiseler cereyan etmiştir. Demokrat Parti taraftarları tarafından gönderilen malumata göre Baskıaya köyü halkının hemen hepsi DP'ye yazılmıştır. Birkaç gün önce, CHP bucak başkanı, yanında silahlı kimseler bulunduğu halde köye gelmiş, hükümetten aldığını söylediği talimatı halka bildirmiştir. Bunda, DP'den ayrılmaları gerektiğini aksi takdirde çok ağır muameleye maruz kalacakları söylemiştir. Köy halkı bu tehditlere kulak asmayınca, Çarşamba akşamı jandarma ile gelen birkaç CHP mensubu, köylülerin derhal DP'den istifaya zorlamıştır. Köylüler muhalefet edince CHP'liler ve jandarmanın hücumlarına maruz kalmışlar, bu suretle köylü ile jandarma arasında boğuşma başlamış, jandarmalardan biri kaçarak merkezden yardım istemiştir. Bir binbaşı emrinde yetişen elli kişilik bir müfreze köyü abluka altına alarak köylüleri Harbiye bucağına getirmiştir. Burada köylüler, sabaha kadar dövülmüş, ayrıca bucak merkezinde DP'den istifa ettiklerine dair kendilerinden birer senette alarak adliyeye verilmiştir.³⁷⁵

3.3.12. İstanbul'daki Seçim Faaliyetleri

Milletvekili seçimlerine beş gün kaldığından parti propaganda faaliyetleri de hızlanmıştır. İstanbul'da şehrin muhtelif yerlerine asılan gerek CHP'nin ve gerek DP'nin afişleri göze çarpmaktadır. Bu afişlerin DP'ye ait olup şehrin Tophane'den Bebek arasındaki yerlere asılanları Halk Partisi mensupları tarafından tutulan sabıkacılar ve kişiler tarafından yırtılmıştır.

Demokrat Parti mensupları CHP'nin bu hareketini hoş karşılamamış ve bu hareketlerin devamı üzerine adli yola başvuracaklarını söylemişlerdir.³⁷⁶

³⁷⁴ *Tasvir*, 10 Temmuz 1946.

³⁷⁵ *Tasvir*, 13 Temmuz 1946.

³⁷⁶ *Tasvir*, 15 Temmuz 1946.

3.3.13. Kütahya'daki Faaliyetler

Kütahya halkevinde Kütahyalılara seslenen Peker, partisine karşı yöneltilen tariz ve tenkitlere karşı partisini savunmuştur. Peker memleketin menfaatine dair tenkitlere ölçülü ve diğer partilere karşı yumuşak üsluplu bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Harici menfaatlerin sadece millet iradesine dayanan bir hükümet tarafından başarıyla idare edilebileceğine, seçimler dolayısıyla memleket insanının birbirinin yüzüne bakamaz hale gelmesinin dış güçlerin işine geleceğini belirtmiştir. Parti ilişkilerinin partizanlık boyutuna gelmesi halinde ülke bağrında büyük bir gediğin açılacağını ve düşmanların bu gedikten içeri sızarak kötü emellerini gerçekleştirebileceğine işaret etmiştir.³⁷⁷

3.3.14. İstanbul'daki Faaliyetler

Yaklaşan seçim münasebetiyle CHP İstanbul'da oy çokluğunu sağlamak için propagandaya başlamış ve bu suretle kendine destek veren Vakit, Son Telgraf ve Tanin gazetelerini halka ücretsiz olarak dağıtmaya başlamıştır. Dağıtılan bu gazetelerin parasını parti karşılamıştır.

CHP bazen seçim faaliyetlerinde dozu aşmış ve gayrimeşru yollardan propagandaya başvurmuştur. CHP bazı banka, şirketler ve esnaflar cemiyetinin başlarında bulunan kimselerle temaslar kurmuş ve bunlar gizli tamimler göndermiştir. CHP bu gizli tamimlerde DP mensubu kişilerin işine son verilmesini istemiştir.³⁷⁸

3.3.15. İzmit'teki Faaliyetler

Nihat Erim İzmit'te kürsüye çıkarak halkın arzusuyla bağımsız aday seçildiğini ifade etmiştir. Konuşmasının devamında İsmet İnönü'nün başında bulunduğu partiye katıldığını dile getirmiştir. Mecliste kendi adına değil Kocaeli halkı adına konuştuğunu vurgulayan Erim kendini en çok gururlandıran şeyin Kocaeli halkının ona destek vermesi olduğunu, Türkiye'yi içinde bulunduğu şartlardan kurtaracak kişinin İsmet İnönü olduğunu dile getirmiştir. İnönü'ye methiyeler düzen Erim, İsmet İnönü gibi bir liderin Türkiye'de olmasının büyük bir bahtiyarlık olduğunun altını çizmiştir. Onun arkasından giderek refaha, huzura ve istikbale ulaşılacağını belirtmiştir. Erim bundan sonra harici

³⁷⁷ *Vatan*, 17 Temmuz 1946.

³⁷⁸ *Vatan*, 7 Temmuz 1946.

durumun hassasiyetine değinerek, halkın da kendi ile aynı fikirde değilse bir daha kendini milletvekili seçmemelerini istemiştir. İnönü'nün izinde olduğunu belirtmesi üzerine DP'li birçok kişi DP'den istifa ederek CHP'ye katılacaklarını bildirmişlerdir.³⁷⁹

3.3.16. Şükrü Saraçoğlu'nun Seçim Nutku

Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun radyoda verilen seçim nutkunda; Saraçoğlu, Cumhuriyet'in kuruluşundan 1946 yılına gelinceye kadar hükümetin politikasından bahsederek, eğitim-öğretim, bayındırlık, sağlık, orman faaliyetleri, gümrük işleri, vergiler ve mali alanda yaptıkları işlerden bahsederek ortaya konan işlerin Türk milletinin eseri olduğunu söylemiştir. Saraçoğlu yapılan işlerin ortada olduğunu söyleyerek şimdi hüküm sırasının halkta olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Saraçoğlu kendini CHP'nin bir neferi olarak gördüğünü ve onu bu neferlikten ancak ölümün ayıracağını vurgulamıştır.³⁸⁰

3.3.17. İnönü'nün Seçim Beyannamesi

İnönü seçim beyannamesinde tüm halka seslenerek, seçimle nihai kararın verileceğini, tüm tenkitlere rağmen sevinçle seçimi beklediğini belirtmiştir. Tek dereceli seçim sisteminin millet için büyük bir başarı olduğunu, uzun bir süredir üzerinde çalıştıkları bir program olduğuna değinmiştir. İnönü sürüp giden parti tartışmalarında, kendi sorumluluklarını bilerek halkın kararını vermesini istemiştir. İnönü bu ifadelerinin ardından kendi şahsına ve partisine yöneltile eleştirilere yer vermiştir.

İnönü Toprak Mahsulleri Vergisi ile senede 140 milyon vergi yerine 40 milyon vergi aldıklarını, köylerde eğitimden vazgeçmeyeceklerini, orman işlerinin CHP döneminde gündeme geldiğini ve gereken çalışmaların sürdüğünü belirtmiştir. Konuşmasına devamlı İnönü, hayatın pahalılığına değinerek satıcı ve alıcının fiyatlar konusunda şikâyetçi olduğunu, dünyada barışın kurulmasıyla fiyatların daha kararlı hale geleceğini ifade etmiştir. İnönü savaştan önce halk gelirinin % 40'ını, savaş esnasında ise bazen %60'ını orduya verdiğini ve savaşın sona ermesiyle imar faaliyetlerinin yapılmaya başlandığını belirtmiştir. Milli gelirin arttığını belirten İnönü bunu CHP'nin kararlı programına bağlamıştır.

³⁷⁹ *Ulus*, 14 Temmuz 1946.

³⁸⁰ *Akşam*, 9 Temmuz 1946.

İnönü memleketin kaderinin halkın elinde olduğunu vurgulayarak dünya şartları gereği asker sayısını azaltmaya gitmediklerini, bunu ülkenin korunması için yaptıklarını belirtmiştir. Dış politikayı seçim malzemesi yapmayacağını vurgulayan İnönü halkın üzerine düşen her şeyi yapacağını dile getirmiştir.

İç politikada kendilerini amansızca eleştirenlere karşı kırgınlığı olmadığını ifade eden İnönü adalet mekanizmasının daha düzenli ve işler hale gelmesi için gereken tedbirlerin alınacağını, seçimde görev alacak memurların işlerini gerektiği gibi yapacaklarını ifade etmiştir. İnönü bu konuşmalarının ardından mensubu olduğu şerefli parti için oy istemiştir.³⁸¹

3.4. CHP'nin DP Seçim Faaliyetlerini Engelleme Çabaları

3.4.1.Eskişehir'deki Hadiseler

Seçimlerin yaklaşması nedeniyle her iki parti propaganda faaliyetini arttırmıştır. Bilhassa CHP'nin bazı mensupları propagandalarını DP aleyhine halkı tehdit yolunda kullanmışlardır. Ilıca köyünde bulunan DP mensuplarının gönderdikleri bir mektupta Günele nahiyesi müdürünün jandarma vasıtasıyla kendilerini sıkıştırdığından şikâyet etmişlerdir. Buna karşılık DP tarafından tetkikat yoluna gidilmiştir. Ayrıca meçhul bir şahıs tarafından el ile yazılmış bir beyanname inşaat yapılmakta olan yerin tahta perdesi üzerine yapıştırılmış, sabahleyin görülerek DP'ye teslim edilmiştir. Ancak Demokrat Parti aleyhine isnatlarda bulunmakla ve başta Celâl Bayar olduğu halde DP mensupları kötülenmiştir. Vesika muhafaza altına alınmıştır.³⁸²

3.4.2. İzmit'teki Hadiseler

CHP'nin seçim faaliyetlerinde birçok yönetime başvurmuştur. DP Bahçecik şubesine, elinde mühürlü bir kâğıt olduğu halde Ahmet Tanta adında bir şahıs giderek başkanın da yokluğundan istifade ederek çalışma odasına girmiş ve orada bulunan birkaç vatandaşın huzurunda vilayetten geldiğini bu emrin İçişleri Bakanlığından verildiğini söylemiştir. DP'nin müteşebbis heyeti ile kayıtlı azalarının isim ve hüviyetlerinin

³⁸¹ *Ulus*, 18 Temmuz 1946.

³⁸² *Tasvir*, 3 Temmuz 1946.

tespitine memur edildiğini söyleyerek masaya oturmuş ve orada bulunanların başkanın gelmesini bekleme yolundaki uyarılarına da kulak asmayarak mevcut defter ve kayıtlardan bu şube mensuplarının listesini alıp gitmiştir. Yapılan araştırmaya göre bu kişinin Seymen’de CHP ocak başkanı olduğu ortaya çıkmıştır.

Kendine üst makamlardan gönderilmiş bir memur süsü vererek DP’ye ait kayıtları alan bu kişi hakkında Cumhuriyet Başsavcılığına başvurulduğu gibi, ayrıca hadise kendinin kayıtlı bulunduğu makama da bildirilmiştir.³⁸³

3.4.3. Bursa’daki Hadiseler

CHP, DP’nin sesini duyuramaması için gazeteleri, matbaaları sindirmek için faaliyetlerde bulunmuş ve DP’ye ait seçim afişlerini de toplattırılmıştır. Bu bağlamda Bursa’da DP’nin çıkardığı Doğru gazetesinin “*Sistemli bir baskı ve korkutma başlamıştır*” başlığının altında başta vali olmak üzere birçok idare amirleri ellerindeki icra kuvvetlerinden yararlanarak DP aleyhine cephe almışlar, milletin en mukaddes hakkını kullanma serbestisine kavuşmuş olmanın verdiği heyecanı boğmaya çalışmışlardır.³⁸⁴

3.4.4. Uşak’taki Hadiseler

Uşak’ta memurların halka karşı tazyiki artmış ve bunun üzerine Celal Bayar tatil olmasına rağmen Hilmi Uran’ı ziyaret ederek uzun bir konuşma yapmıştır. Uşak müteşebbis heyetinin bildirdiğine göre burada bazı amir ve memurların ve köylerde jandarmanın tazyiki hat safaya çıkmıştır. Jandarma DP’lileri zorla istifaya ve CHP’ye yazılmaya mecbur etmek için azami ölçüde çalışmaya koyulmuştur.³⁸⁵

3.4.5. Sivas’taki Hadiseler

Sivas’ta Demokrat Parti 24 Haziran’da kurulmuş, 2 gün sonra düzenlenen açılış töreninde davetliler ve parti mensupları arasında heyecanlı bir günün yaşanmasına sebep olmuştur. Yurdun diğer taraflarında olduğu gibi Sivas’ta da partiye karşı duyulan alâka

³⁸³ *Tasvir*, 5 Temmuz 1946.

³⁸⁴ *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1946.

³⁸⁵ *Son Posta*, 7 Temmuz 1946.

gittikçe artmıştır. DP'nin memlekette uyandırmış olduğu bu sempatinin biri de DP'nin milletin siyasi hizmetine karşı beslediği hürmet duygusu olmuştur. Yurt ve millet menfaati noktasından zaman zaman üzüntü duyulan nokta Sivas'ta Devlet Demiryolu işletmesine ve lokomotiflerin bakım atölyesine mensup olan bazı memurların, işçileri; “sizi Erzurum'a süreriz, ücretinizi kısıyoruz, işinizden çıkarıyoruz” gibi tehditlerle partiden taraftar çıkarmaya yeltenmeleridir. Memlekette aynı zamanda umumî bir nefret uyandıran bu gibi yersiz hareketlerin önlenmesi için lâzım gelen makamlara müracaat edilmiştir. Sivas'ta ki matbaaların tazyik altında bulundurulması bazı yetenekli ve hatta tanınmış kalem sahiplerinin yersiz, hakikate uymayan ve efkârı umumî tarafından fena karşılanan yazıları esefle karşılanmıştır. Bununla birlikte bu hareketler her zaman ve her yerde kısır kalmıştır. Yalnız kendi sahalarında parlayıp sönmüşlerdir. Burada memleket ölçüsünde belirli bir mazisi ve hizmeti olan diğer partilere karşı ancak saygı duyulmuştur. DP'nin sınırlı ve yersiz hücumlara rağmen, memleketin siyasî hayatında büyük faydalar sağlayacağına inanılmıştır.³⁸⁶

3.4.6. Zonguldak'taki Hadiseler

DP merkezine ulaşan haberlere göre CHP Zonguldak'ta son günlerde halk üzerindeki tazyikini artırmıştır.

Zonguldak'ta ki matbaalara, DP'ye ait tek bir kâğıt basıldığı takdirde işletmenin kendilerine iş vermeyeceği bildirilmiştir. Vali Halit Aksoy, gazete bayii Nazif Aytan'a satmakta olduğu İzmir Gazetesi'ni satmamasını tebliğ etmiş ve bu gazete Zonguldak'ta bulunmaz olmuştur. CHP'nin bu faaliyetleri DP'ye sempati kazandırırken, kendilerine karşı hoşnutsuzluğa neden olmuştur.³⁸⁷

Bursa'nın Trilya köylerinde DP mensubu köylüler, muhtarların kendilerine zorla matbu istifanemeler imzalattıklarını söylemişler.

Gazete muhabirlerinden Necmi Erkmen Trilya köylerine giderken yolda iki jandarma ile karşılaştığını ve onlara sizin numaralarınız nerede sorusu üzerine, jandarmalar; bir ay evvel numaralarının alıp geri verilmediğini söylemişlerdir. Burada

³⁸⁶ *Tasvir*, 15 Temmuz 1946.

³⁸⁷ *Son Posta*, 6 Temmuz 1946.

köylülerle konuşan muhabir, jandarmanın pek tazyiki olmadığını, tazyikin muhtarlar tarafından yapıldığını öğrenmiştir.³⁸⁸

3.4.7. Edirne’de CHP’li Bürokratların Hoşgörüsü

Tüm bu hadiseler yanında Edirne’de takdire şayan bir seçim faaliyeti gerçekleşmiştir.

10 Haziran’da ilk teşkilatı kurulduğu halde bir ay gibi kısa bir zaman içinde Edirne’nin bütün merkez köylerinde birer ocak açan DP burada Halk Partisi’nden daha kuvvetli duruma gelmiştir.

Valinin burada tarafsız ve tam bir olgunlukla davranması partilerin geniş ve korkusuz çalışmalarını mümkün kılmıştır. En büyük dedikodu serbest adaylar beyannameleri üzerinde olmuştur.

Bu adaylardan Hüseyin Özder’in halka dağıttığı beyannameler vilâyet tarafından toplattırılmıştır. Hüseyin Özder bu beyannamesinde şunları söylemiştir:

“Senin sıkıntılı günlerinde, aç kaldığın günlerde, kara günlerinde halin nasıldır diye sormadılar. Kalkınman için çok vâdlerde bulundular fakat hiç birini tutmadılar.

Mahsulünü daha iyi ve daha bol alabilmek için çareler varken bunları sana göstermediler. Aç kaldın bakmadılar, çıplak kaldın sormadılar, bilâkis fırsat düştükçe tekmelediler, tahkir ettiler. Köylüden yalnız aldılar, fakat köylüye vermekte lâzım geldiğini düşünmediler.”

Edirne Belediye Reisi Tahsin Şıpka seçim faaliyeti hakkında, Edirne’nin birçok felâketler ve badireler gördüğünü ve onu bu felâketlerden kurtaranın Halk Partisi olduğunu ifade etmiştir. Bundan dolayı Edirne’nin Halk Partisi’ne minnettar olduğunu ve burada başka partinin kazanmasına ihtimal olmadığını vurgulamıştır.

DP başkanı Bahaettin Öğütmen ise Edirne’de seçimleri muhakkak kendi partisinin kazanacağını dile getirmiştir.³⁸⁹

³⁸⁸ *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1946.

³⁸⁹ *Tasvir*, 12 Temmuz 1946.

3.5. DP'nin Vesika Meselesine İtirazına İçişleri Bakanlığının Cevabı

DP'ye göre kırsal bölgeye propaganda için gönderilecek kişilere vesika verilmesi şartı kanunlara aykırı olarak değerlendirilmiştir.

İçişleri Bakanlığı verdiği cevapta propagandacılardan istenen vesikanın, DP merkezinin söylediği gibi seyahati sınırlayıcı ve vatandaşları köylere gitmekten alıkoyucu bir karar olmadığını söylemiştir. Bakanlık vatandaşların bir yerden başka bir yere seyahatleri için vesikaya ihtiyaçları olmadıklarını belirtmiştir. Tebliğin doğrudan doğruya parti adına propaganda yapacak kişileri kapsadığını belirtmiştir. Yine Bakanlık hiç bir partiyi temsil etmedikleri halde bazı kişilerin köylere giderek, memleketin asayişini, yurdun güvenliğini ve hatta partilerin şeref ve haysiyetlerini kırıcı propaganda yapmaları ve halkı etraflarına toplayarak sonu belli olmayan istikametlere götürmek istediklerini yazmıştır. Bazı zamanlarda bu durumlarla karşılaştığı için ve iş memleket nazarında ciddi bir mahiyet aldığından İçişleri Bakanlığı bilinen tebliği uygulamaya koymak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Bakanlık kanunların; idare makamlarına bu gibi hallerin herhangi bir vatandaşın hüviyetini sorup araştırmak yetkisini vermekte olduğunu vurgulamıştır. İçişleri Bakanlığı parti adına propaganda yapacaklardan o partinin vesikasını taşımalarını istemesi, partilerin verecekleri vesikalara değer vermesinden ve onlara nazikâne emniyet göstermesinden ileri gelmekte olup, bu halin partilerce hoş görülmesini istemiştir.³⁹⁰

---

³⁹⁰ *Tasvir*, 13 Temmuz 1946.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1946 GENEL SEÇİMLERİ ve DP

Türkiye tarihinde 1946 ve 1950 yılları arasında çok partili rejimi kurmaya yönelik verilen mücadeleler Cumhuriyet'in temelini oluşturan ideolojinin yeniden yorumlanması sonucunu doğurduğu gibi bugünkü parti sisteminin kurulmasına da sebep olmuştur. 1946 yılında başlayan siyasi mücadelenin iki ana maksadı vardı. Bunlardan ilki tek parti kurulmasını ve yaşamasını kolaylaştıran ideoloji ve siyasi araçları saf dışı etmek, diğeri ise muhalif partilerin kurulmasını sağlayarak halkın özgür iradesi doğrultusundan istediği partiye oy verecek seçim mekanizmasını inşa etmektir.³⁹¹

Bu iki maksattan yola çıkarak seçim yapılması ve halkın özgür iradesini kullanabilmesi için başka partilere de ihtiyaç vardı. Diğer yandan II. Dünya Savaşı sonrası Sovyet tehdidine karşı Türkiye dış politikada kendine ittifak arayışına girmişti. İsmet İnönü ittifak kazanmanın yolunu çok partili hayatta görmüş olacak ki 1 Kasım 1945'de ki meclis konuşması bunu gösteriyordu. İnönü bu konuşmasıyla meclisteki Dörtlü Takrir sahiplerine muhalif bir parti kurmak için yeşil ışık yakmış oluyordu ve Takrir sahiplerinin kuracağı muhalif parti CHP'ye halel getirmeyecek ve kurulan parti ile Türkiye dış politikada saygınlık kazanacaktı.³⁹² Ayrıca İsmet İnönü 1945 tarihinde meclisi açış konuşmasında muhalefet partisinin gereğine vurgu yaparak Milli Kalkınma Partisi'ni

³⁹¹Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller*, (Edt: Kudret Emiroğlu), 3. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 2008, s. 359-360.

³⁹²Sunay, *Demokrat Parti, İttihat ve Terakkiden Günümüze Siyasal Partiler*, s. 171.

ciddi bir muhalif parti olarak görmüyor ve büyük bir ihtimalle CHP içinden bir muhalif partinin doğmasını istiyordu.³⁹³

İsmet İnönü'nün çok partili hayata yönelik mesajlarının etrafta yankılandığı sıralarda meclis gündemine gelen Toprak Reformu, DP'yi kuracak kadronun muhalefetiyle karşılaştı. Mecliste Saraçoğlu'na güvenoyu vermeyen bu kadro CHP ile yollarını Dörtlülük Takrir adı verilen önerge ile ayırdı. Artık saflar beliriyor ve Türkiye çok partili hayata doğru yol alıyordu.

Nihayetinde Dörtlülük Takrir sahipleri tarafından gereken çalışmalar yapıp İçişleri Bakanlığı'na verilen dilekçenin kabulü ile Demokrat Parti kurulmuş ve Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir gelişme kaydedilmiştir.

Kuruluşundan kısa bir süre sonra yurt genelinde teşkilatlanan ve taraftar toplayan DP, CHP'nin dikkatini çekmiş bulunuyordu. Toplum zeminin hızlı bir şekilde DP tarafına kayması, 1947'de yapılacak seçimleri DP'nin kazanacağı izlenimi bırakmıştı.³⁹⁴ DP'nin bu hızlı yükselişi CHP'yi endişeye sevk etmiş ve bunun sonucunda CHP üst yönetimi, Olağanüstü Kurultayı 10-11 Mayıs tarihlerinde toplamış tek dereceli seçimlerin ve değişmez genel başkanlığın kaldırılması gibi demokratik açılımlara yönelmişti. Üniversite, basın, iş hayatı gibi konularda demokratik yöntemler almaya karar verdi.³⁹⁵ CHP'nin bu taktikleri DP'yi engellemeye yönelikti, CHP'nin bu adımları halk tarafından pek kabul görmüş değildi ve DP hâlâ büyümesine devam ediyordu. CHP bu büyümeyi önleyemeyeceğini anlayınca seçimleri erken tarihe çekip DP'nin daha fazla taraftar toplamasına engel olmak istedi.

Bir önceki milletvekili genel seçimi 1943 yılında yapılmıştı ve bir sonraki seçimin 1947'de yapılması gerekiyordu ama 10 Mayıs'ta toplanan CHP Genel Kurultayı seçimi erken bir tarihe almayı kararlaştırdı.³⁹⁶ Seçimlerin yenilenmesine dair önerge meclisin 10 Haziran 1946 tarihli oturumunda gündeme alındı. Nafi Kansu ve iki arkadaşının seçimlerin yenilenmesine dair imzaladıkları önerge şu şekildedir: “Yeni kanuna göre bir dereceli seçim yapılmak üzere Büyük Milletvekili seçiminin arz ve teklif ederiz.”³⁹⁷

³⁹³ Feroz Ahmad-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, 1. Baskı, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 15.

³⁹⁴ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller*, 7. Baskı, s. 240-241.

³⁹⁵ Yücel *Demokrat Parti*, s. 52-53.

³⁹⁶ Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s. 101.

³⁹⁷ *TBMM, TD*, 7. Dönem, C 24, 61. Birleşim, 10. 06. 1946, s. 81.

Yapılan oylamaya 381 vekil katılmış oylamada 2 ret oyu çıkmış ve seçimin yenilenmesine 379 evet oyu ile karar verilmiştir.³⁹⁸ Böylelikle seçim erken tarihe alınmış olup CHP burada amacına bir adım daha yaklaşmıştır.

CHP'nin Eylül ayında yapılması kararlaştırılan yerel seçimleri 26 Mayıs'a, bir yıl sonra yapılacak genel seçimleri de 21 Temmuz'a çekmesindeki tek gaye DP'nin teşkilatlanmasını tamamlamadan seçimleri kendi lehine sonuçlandırmaktı. DP Genel Başkanı Celal Bayar seçimin erken bir tarihe alınmasına istinaden "*ortada hiçbir makul ve makbul sebep yokken bir günde çıkarılı veren kanun, seçim müddetinin dört ay önceye alınması 20 küsur yıllık partinin bundan ne fayda beklemekte olduğunu açıkça göstermektedir*"³⁹⁹ ifadelerini kullanmak zorunda kalmıştır.

Genel seçimden önce yapılacak olan belediye seçimi için CHP Kurultayı 26 Nisan 1946'da toplanmış ve belediye seçiminin erken tarihe alınması için gerekli yasa tasarısını meclise sunmayı kararlaştırmıştı.⁴⁰⁰ Bu durum iki parti arasında tartışmalara neden oldu. DP'liler bunu yeni kurulan partinin büyümesine engel olmak maksadıyla yapıldığını ileri sürdüler buna karşılık olarak CHP'li Faik Ahmet Barutçu bu durumun DP ile alakalı olmadığını ve seçimlerin erken tarihte yapılmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir. 29 Nisan 1946'da meclise sunulan yasa tasarı meclisten evet oyu almış ve belediye seçimleri Mayıs ayına alınmıştır.⁴⁰¹ Adnan Menderes belediye seçimlerinin erken tarihe alınması üzerine meclis konuşmasında; asıl dikkat çeken noktanın seçimin bir defaya mahsus olmak şartıyla Eylül ayı yerine Mayıs ayına alınmasını ifade etmiştir. Menderes buna sebep olarak da CHP'nin eski belediye heyetleriyle değil yeniden seçilecek belediye heyetleriyle bunu yapmak istemesi olarak göstermiştir. Menderes belediye seçimlerinin erken tarihe alınmasına ek olarak 1947'de yapılacak olan genel seçimlerinde bir sonraki yaz ayında yapılacağını vurgulamıştır. CHP seçimleri erkene alma sebebi olarak seçimlerin kış aylarında yapılamayacağıdır. Menderes'e göre bu geçerli bir sebep değildir. Seçimlerin bahar ayına rastlaması Türk çiftçisinin bu dönemde tarım işleriyle meşgul olması seçimlere alakayı azaltacaktır. Menderes seçimlerin erken tarihe değil kanunların tayin ettiği zamana bırakılmasını ifade ederken; CHP'nin bu tutumunu demokrasi yönünde ilerleyen Türk milletinin özgür iradesini engelleyen bir karar olarak

³⁹⁸ TBMM, TD, 7. Dönem, C 24, 61. Birleşim, 10. 06. 1946, s. 87.

³⁹⁹ "Parti Başkanı Celal Bayar'ın Beyanatı", *Demokrat İzmir*, 6 Mayıs 1946.

⁴⁰⁰ Süleyman İnan, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*, Liberte Yayınları, Ankara, 2006, s. 182.

⁴⁰¹ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, s. 45.

kabul etmek zorunda kaldıklarını belirtmiştir.⁴⁰² Alınan bu karar DP'yi zora sokmuş ve parti seçimlere katılıp katılmama konusunda kararsız kalmıştır. Diğer yandan Milli Kalkınma Partisi belediye seçimlerine katılacağını duyurmuştur. İsmet İnönü Eskişehir'de başlattığı yurt gezisinde DP'yi seçime katılmaya davet etmiştir.⁴⁰³ DP kendi içerisinde yaptığı toplantılar sonucunda seçime katılmama kararı aldı.⁴⁰⁴

Belediye seçiminin erken bir tarihe alınma kararı henüz tazeliğini yitirmemişken milletvekili seçimi gündemdekini yerini almıştı. DP'nin kuruluşu üzerinden henüz dört buçuk ay geçmişken milletvekili erken seçim kararı çoktan alınmıştı. Belediye seçimine katılmama kararı DP'nin eleştirilmesine neden olmuştu. Şimdi DP ve diğer muhalefet partilerin önündeki sorun milletvekili erken seçimine katılıp katılmama sorunu idi.⁴⁰⁵

26 Mayıs 1946 tarihinde yapılan belediye seçimine CHP ve MKP katıldılar. Düşük bir katılımı⁴⁰⁶ gerçekleştiren seçimin daha sonuçları belli olmadan MKP seçime yolsuzluk karıştırıldığını ileri sürerek, yayınladığı bir bildiri ile seçimden çekildiğini açıkladı.⁴⁰⁷ Yolsuzluk tartışmaları sürüp giderken MKP belediye seçiminin feshini istemiştir lakin bu istek hayata bulmamış⁴⁰⁸ ve aynı gün alınan sonuçlar itibarıyla CHP seçimden galip olarak çıkmıştır.⁴⁰⁹ 1946 belediye seçimleri CHP'nin çok partili politika düşüncelerini ciddi şekilde etkilemiştir. Nihat Erim ve onun fikrini tasvip eden CHP'liler çok partili hayata geçiş denemelerinin bir süre askıya alınmasının zorunlu olacağını düşünmüşlerdir.⁴¹⁰

Demokrat Parti aradığı seçim şartlarını bulmadığı için belediye seçimine katılmamıştı. Celal Bayar'a 13 Haziran tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yaptığı söyleşide, seçime katılıp katılmayacakları sorulmuş ve cevap olarak da bu konunun karara bağlanması için vilayet başkanlarının çağrıldığını söylemiştir.⁴¹¹ Seçime katılma

⁴⁰² TBMM, TD, 7. Dönem, C 22, Birleşim, 45, 29. 04. 1946, s. 216.

⁴⁰³ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, s. 46.

⁴⁰⁴ *Vatan*, 9 Mayıs 1946.

⁴⁰⁵ Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, İktidar ve Demokratlar, 2, s. 455.

⁴⁰⁶ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 83-84.

⁴⁰⁷ *Vatan*, 27 Mayıs 1946.

⁴⁰⁸ *Vatan*, 30 Mayıs 1946.

⁴⁰⁹ İnan, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*, s. 200; Hilmi Uran 31 Mayıs'ta TBMM'de yaptığı konuşmasında seçimlere katılım oranının yüzde ellinin üzerinde olduğunu bütün il merkezlerinde bu oranın yüzde altmış dört olduğunu belirtmiştir. TBMM, TD, 7. Dönem, C 23, 57. Birleşim, 31 Mayıs 1946, s. 239.

⁴¹⁰ Ensar Yılmaz, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları 1946-1950*, 1. Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 213.

⁴¹¹ *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1946.

hususundaki kararın ne olacağı henüz belli değilken diğer bölge ve şehirlerden Ankara'ya gelen haberler doğrultusunda DP'nin seçime katılma fikrinin ön planda olduğu anlaşılmıştır.⁴¹² 16 Haziran'da yapılan toplantı neticesinde delegelerin kararı ile DP seçime katılacağını duyurmuştur.⁴¹³ Seçim kararından sonra DP bir beyanname ile CHP'nin seçimleri erken bir tarihe alarak karşısında bir muhalefet istemediğini, istenilen seçim şartlarının sağlanmayıp seçmen üzerinde baskı kurulduğunu, DP aleyhine basın yoluyla doğru olmayan haberler yayınladığını, belediye seçiminde halka kanundışı hareketler sergilendiğini ifade ederek tüm bu olumsuz şartlara rağmen memleketin yüksek menfaatleri için seçime katılacağını kamuoyuna duyurmuştur.⁴¹⁴

DP tüzüğünde milletvekili adaylarını saptama konusunda herhangi bir hüküm bulunmadığından aday tespit etmek güçlülere neden olmuştur. Kenan Öner'in anılarına göre İstanbul'da bile aday bulma konusunda güçlükler yaşanmıştır.⁴¹⁵ Gazetelerde DP'nin topluca yayımlanmış herhangi bir aday listesinden bahsedilmemiştir. Metin Toker'e göre DP'ye ait yayınlanan herhangi bir liste söz konusu değildir.⁴¹⁶

1946'da yapılan milletvekili seçimlerinde DP'ye ait adayların 52'si avukat, 41'i çiftçi, 40'ı doktor, 39'u iş adamı, 15'i emekli general, 14'ü mühendis, 13'ü öğretmen ve geri kalanı da çeşitli meslekten kişilerdir.⁴¹⁷

DP teşkilatını tamamlayamadığı için Ağrı, Bingöl, Bitlis, Çoruh, Diyarbakır, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Kırşehir, Malatya, Mardin, Muş, Niğde, Rize, Siirt ve Van olmak üzere 16 ilde seçime katılamamıştır. Bu illerden çoğu Doğu ve Güneydoğu'da yer alıyordu.⁴¹⁸ DP 49 ilde⁴¹⁹ seçime katılmış ve 273 aday göstermişti.⁴²⁰

Seçim öncesinde DP kendi teşkilatlanmasına yönelik engelleyici faaliyetleri kınarken diğer taraftan iktidar, DP müteşebbis heyetlerinde faaliyet göstermek isteyenleri

⁴¹² *Vatan*, 15 Haziran 1946.

⁴¹³ *Vatan*, 17 Haziran 1946.

⁴¹⁴ *Akşam*, 19 Haziran 1946.

⁴¹⁵ Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar*, C 2, s.494-495.

⁴¹⁶ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s. 171.

⁴¹⁷ Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, s. 170.

⁴¹⁸ Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar*, C 2, s. 495-496.

⁴¹⁹ DP'nin seçime katıldığı il sayısı kaynaklarda çelişkilidir. Metin Toker'e göre DP 47 ilde seçime katılmıştır, Mehmet Kabasakal Kemal Karpat'ın eserinden aktardığı bilgiye göre bu sayı 49 olarak ifade etmektedir.

⁴²⁰ Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, s. 172.

üstü kapalı şekilde tehdit ediyordu. CHP'ye karşı gelenler türlü zorluklarla karşılaşılıyor, propagandacılar mimleniyordu. Muhalif kimlikleriyle tanınan kişilerin isimleri seçmen kütüklerinde yer almıyordu. Oy kullanmak isteyen muhaliflerin isimleri seçmen kütüklerine geçirilmediği için bu kişiler oy kullanamıyordu. Seçim kütüğünde isimleri olanlar oy kullanmak için geldiklerinde sandıklara yaklaşmamaları konusunda uyarılıyordular. Oylar açıkta kullanılıyordu. Asıl önemli olan ise oyların kullanılmasından sonraki süreçti. Kullanılan oylar hiçbir gözetimcinin olmadığı kapalı kapılar ardında sayılıp sonuçlar seçim tutanakları haline getiriliyor ve sayıldığına hükmedilen oylar yok ediliyor ve geriye sadece tutanaklar kalıyordu. Neticede muhalif oylar iktidara yazılıyor ve ardı arkası kesilmeyen şikâyet mektupları karşılık bulmaya çalışılıyordu.⁴²¹

Nihayetinde CHP kurultayının verdiği karar ile bütün seçimlerin tek dereceli olarak ve bir günde yapılmasını esas kabul eden ve hükümet tarafından meclise sunulan tasarı görüşülmeye başlandı.⁴²² Tasarıya göre her kırk bin vatandaş bir milletvekili seçebilecek, nüfusu kırk binden az olan seçim çevreleri de bir milletvekili seçebileceklerdir.⁴²³ Menderes, oylamanın gizliliği için her beş yüz kişi için bir sandık, güvenliğe önem verilmesi, milletvekili seçiminden önce muhtar seçimlerinin yapılması gerektiğini ifade ederek seçimlerde vatandaşın serbest bırakılmasını istemiştir.⁴²⁴

DP genel seçime katılmak için ciddi bir seçim reformu ve bunun yargı güvencesiyle sağlanmasını istiyordu. Lakin CHP'nin mecliste kabul etmiş olduğu seçim kanunu DP'nin isteklerini karşılamıyordu.⁴²⁵ 10 Haziran'da meclise, Nafi Kansu ve iki arkadaşının sunduğu tek dereceli seçim kanunu⁴²⁶ 381 oyla gerçekleştirilmiş ve iki ret oyuna karşılık kanun meclisten geçmiştir.⁴²⁷

Türkiye ilk çok partili seçimi olan 1946 seçiminde partiler arasında bir buçuk aydan fazla süren mitingler, tartışmalar, karşılıklı ithamlar neticesinde 21 Temmuz'da seçime gitmiştir. Muhalefet son ana kadar CHP'nin baskısından ve bu partinin hükümetin

⁴²¹ Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar*, C 2, s. 514-515.

⁴²² Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, s. 50.

⁴²³ TBMM, TD, 7. Dönem, C 24, 59. Birleşim, 05.06.1946, s. 39.

⁴²⁴ Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, s. 50

⁴²⁵ Erol Tuncer, *1946 Seçimleri*, Tesav Yayınları, Ankara, 2008, s. 67.

⁴²⁶ TBMM, TD, 7. Dönem, C 24, 61. Birleşim, 10. 06. 1946, s. 81.

⁴²⁷ TBMM, TD, 7. Dönem, C 24, 61. Birleşim, 10. 06. 1946, s. 87.

olanaklarından faydalandığını iddia etmiştir.⁴²⁸ Çok partili hayatın ilk tek dereceli seçimine katılım oranı %75 olarak gerçekleşmiştir. Seçimi, seçim öncesi ve sonrası olarak iki kısma ayıran Menderes'e göre ilk kısımda CHP'nin tek parti anlayışından sıyrılıp çok partili hayata yönelip görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi olarak değerlendirmiştir. Yeni dönem CHP'ye demokrasiyi yerleştirme ve geliştirme görevini vermişti fakat CHP demokrasinin olmazsa olmazı olan partilere karşı tedbirler almıştı. CHP bu tedbirleri sadece parti kanalıyla değil aynı zamanda hükümet kanalıyla yürütüyordu. CHP'nin seçimleri erken tarihe almasının altında da ise partilerin güçlenmesine imkân vermemek yatıyordu. Menderes'e göre seçimin ikinci kısmında ise CHP'nin seçim sonrası tedbirleri yer alıyordu. Menderes'e göre bu tedbir seçimlerim üzerine bir perde çekmekti. İstanbul Sıkı Yönetim Komutanlığı seçim sonrası yayınları yasaklamıştı.⁴²⁹

Cumhuriyet'in ilk çok partili seçimleri 21 Temmuz 1946'a yapıldı.⁴³⁰ Seçim öncesi parti propagandaları farklı konular üzerine yoğunlaşmıştı. CHP demokratik adımlardan ve uyguladıkları dış politika sayesinde ülkeyi savaşa sokmaktan kurtardıklarından bahsederken, DP ise propagandasını demokrasi, özgürlük ve geçim sıkıntısı üzerine yoğunlaştırmıştır. İki parti propagandasına rağmen son sözü seçmen söyleyecekti ama burada da seçmene pek hak tanınmış değildi. Seçim öncesi tahminler CHP'nin kazanacağını gösteriyordu. Bu tahminlere DP'nin yeni bir parti olmasından ve henüz teşkilatlanmasını tam anlamıyla oluşturamamasından yola çıkılarak varılıyordu.⁴³¹ CHP ileri gelenlerine göre DP en fazla yüz, yüz elli milletvekili çıkarabilirdi⁴³² diğer seçim sonucuna dair Akşam gazetesinde yer alan bir yazıya göre DP'nin yüz kırk yüz elli milletvekili çıkaracağı tahmin ediliyordu.⁴³³

21 Temmuz'da hiçte sağlıklı olmayan koşullar altında yapılan seçimi CHP kazanmıştır.⁴³⁴ İlk hesaplamaların bitmesiyle birlikte CHP'nin 395, DP'nin 66 ve

⁴²⁸ Muzaffer Tepekaya, *Türk Basınında Demokrat Parti Genel Seçimleri*, (Edt; Talip Kabadayı, Dilşen İnce Erdoğan, Hüseyin Üreten, Gülay Gündeay), *Başbakan Adnan Menderes'in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi*, s. 285, Aydın, 2012.

⁴²⁹ İnan, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*, s. 216-217.

⁴³⁰ İlk çok partili bu genel seçime CHP, DP, MKP'nin yanında Yalnız Vatan İçin Partisi, Liberal Demokrat Parti ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi de katılmıştır. Erol Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, Tesav Yayınları, Ankara, 2003, s. 362.

⁴³¹ Mustafa Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, Ebabel Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 78.

⁴³² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1984, s. 198.

⁴³³ *Akşam*, 19 Temmuz 1946.

⁴³⁴ Kemal Karpaz, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, 6. Baskı, Timaş Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 166.

bağımsızların da 7 milletvekili çıkardığı duyurulmuştur. DP'nin dört milletvekili parti listesinden bağımsız olarak seçilmişti. İki milletvekili de iki ilden seçildiği için birisini seçmek zorundaydı. Bu yüzden DP iki vekillikten birini kaybetmiş oluyordu. Resmi rakamlar sonucunda CHP 397, DP 62 ve bağımsızlar 3 vekil çıkarabildi.⁴³⁵ DP kendi teşkilatları aracılığıyla elde ettiği verilere göre 279 vekillik kazanmıştı. CHP'nin ise 186 vekilliği vardı.⁴³⁶

Seçim neticesinde beklediğini elde edemeyen DP, seçimlerin özgür idare çerçevesinde yapılmadığını ileri sürmüştür. Seçimin CHP'nin gölgesinde kaldığını ifade eden DP seçim sonuçlarını kabul etmemiş basın- yayın ve mitingler yoluyla tepkisini dile getirmeye çalışmıştır.

4.1. Seçim Sonuçlarına Dair Tepkiler ve Protestolar

Celal Bayar, seçim kanununun 34. maddesi gereğince Ankara ve diğer illerde parti temsilcilerinin seçim kurullarında bulunmasına müsaade edilmediği için İçişleri Bakanlığına müracaat etmiştir. İçişleri Bakanlığı bir buçuk saat sonra Celal Bayar'ın müracaatına cevaben parti temsilcilerinin seçim kurullarında bulunabileceğini kabul ettiklerini bildirmiştir. Bu haber seçim tasnifi başladıktan sonra verilmiştir.⁴³⁷

Tasnif işi biten illerde seçim sonuçlarının kesinleşmesinin ardından CHP taraftarı gazeteler seçimi CHP'nin kazandığını ilan ederken⁴³⁸ DP yandaşı gazeteler ise seçimin kanuna aykırı bir şekilde gerçekleştiğini göstermeye çalışan haberlere yer vermişlerdir.⁴³⁹

DP taraftarı Ahmet Emin Yalman'ın Vatan gazetesinde yazdığı yazısında İstanbul'un farklı seçim bölgelerinde kanuna aykırı davranıldığını, İstanbul'un bazı yerlerinde seçimin bir gün sonraya bırakıldığını, kaymakamların CHP görevlilerinden başkalarını sandık başlarında tutmadıklarını ifade etmiştir.⁴⁴⁰ Yine Vatan gazetesinde

⁴³⁵ Koçak, *Türkiye 'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar*, C 2, s. 515-516.

⁴³⁶ Füzüzan Husrev Tökin, *Türk Tarihinde Siyasî Partiler ve Siyasî Düşüncenin Gelişmesi 1839-1865*, Elif Yayınları, İstanbul, 1965, s. 80.

⁴³⁷ *Son Posta*, 22 Temmuz 1946.

⁴³⁸ *Ulus* gazetesinin 22 Temmuz baskısında birçok ilde tasnif işinin devam ettiğini, halkın büyük çoğunluğunun seçimlere katıldığını ve tasnif işi biten birçok ilde CHP'nin kazandığını yazmıştır. *Ulus*, 22 Temmuz 1946.

⁴³⁹ Tepekaya, "Türk Basınında Demokrat Parti Genel Seçimleri", *Başbakan Adnan Menderes'in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi* s. 286, ; *Akşam* gazetesinin 22 Temmuz tarihli baskısından Bursa'da jandarmanın sadece CHP'ye ait oy pusulalarını halka dağıttığı yazılmıştır. *Akşam*, 22 Temmuz 1946.

⁴⁴⁰ *Vatan*, 22 Temmuz 1946.

“kanuna tecavüz” başlığı altındaki yazıda kaymakamların kanun hükümlerini hiçe sayarak seçim kurullarını kaçırdıklarını ve tasnifi geciktirdiklerini yazmıştır.⁴⁴¹

DP taraftarı Vatan gazetesi her fırsatta seçimin kanunlara aykırı yapıldığını ifade eden yazıları üzerine İstanbul Sıkı Yönetim Komutanlığı harekete geçerek Vatan gazetesine bir tebliğ göndermiş ve bu tür yazıların devamı halinde Sıkı Yönetim Komutanlığı'nın harekete geçeceği belirtilmiştir⁴⁴² bu tebliğ gazeteye şöyle yansımıştır:

Vatan gazetesinin 28 Temmuz baskısında yer alan yazıda Sıkı Yönetim Komutanlığının gazetelere dair yayınladığı tebliğin anayasaya ve sıkıyönetim salahiyyetine aykırı olduğu için DP'nin bu kararı protesto edeceği duyurulmuştur.⁴⁴³ DP 29 Temmuz'da Başbakanlığa bir dilekçe yazarak Sıkı Yönetim Komutanlığının aldığı kararın İstanbul matbuatını baskı altına almak olduğunu ve bunun etkilerinin bütün yurda yayılacağını ifade ederek bu kararın geri çekilmesini istemiştir.⁴⁴⁴

Yazılı basında CHP ve DP'ye destek veren gazeteler durmadan birbirlerine saldırmışlar, köşe yazılarıyla, makalelerle sürekli birbirlerini itham etmişler, birbirlerine cevap vermişlerdir. 21 Temmuz seçiminde yumuşayan hava seçimin neticelenmesinden sonra daha da şiddetli bir hal almıştır. DP meclisteki 465 sandalye için 273 aday göstermiş, bunların sadece 62'si meclise girebilmiştir. Seçim sonucunda DP büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Bundan dolayı DP'nin faaliyetleri seçimle sınırlı kalmamış ve seçim sonrasında da devam etmiş, DP çeşitli mitingler düzenlemiştir.

1946 seçimi arkasında o kadar kötü izler bırakmıştır ki DP'liler sonraki yıllarda bu seçimi protesto etmek için farklı yerlerde örneğin; 21 Temmuz 1949 Bilecik'te⁴⁴⁵ yine aynı tarihte Bursa'da⁴⁴⁶ toplanmışlardır.

⁴⁴¹Vatan, 22 Temmuz 1946.

⁴⁴²Vatan, 25 Temmuz 1946; DP seçimde yolsuzluk yapıldığını her fırsatta dile getirmiştir. Örneğin İstanbul'da bir muhtar seçim sandığı başına gelip CHP adına propaganda yapıp oyların CHP'ye verilmesini istediği gibi DP zararını da işaretlemiştir. Yine İstanbul'da bir kadın DP seçmenlerinin verdikleri pusulalar yerine CHP adaylarının pusulalarını sandığa koyduğu anlaşılmış ve olay hakkında zabıt tutulmuştur. *Son Posta*, 22 Temmuz 1946.

⁴⁴³ Vatan, 28 Temmuz 1946.

⁴⁴⁴ Vatan, 29 Temmuz 1946.

⁴⁴⁵ BCA, Fon: 030.01.00, Yer: 44.257.11, s. 1.

⁴⁴⁶ BCA, Fon: 030.01.00, Yer: 44.257.11, s. 3.

4.2. Celal Bayar'ın Seçim Sonrası Beyanâtı

Seçimin sona ermesiyle, gazeteciler Celal Bayar'a seçim hakkındaki düşüncelerini sormuşlar.

Celal Bayar Birkaç gün sonra DP Genel İdare Kurulu bir beyanname ile memlekette seçim emniyet ve namusunun nasıl ayaklar altına alındığını halka detayları ile bildireceklerini söylemiştir. Bayar seçim hakkındaki tüm olumsuz düşüncelerinin hepsinin gerçek oluşunu beyan etmiştir.

Bayar, seçmenlerin verdikleri reylerin kaydına mahsus olan ve her sandığın seçim sonucunu gösteren mazbataların birçok yerlerde boş bir şekilde seçim heyetlerine imza ettirildiğini belirtmiştir. Bunların sonradan arzuya göre doldurularak halkın reyleri üzerinde oynandığını, bu doğrultuda muhalif ve müstakil milletvekili adaylarının kaderlerinin, merkeze bağlı olan vali ve kaymakamların elinde oyuncak olduğu dile getirmiştir. Vatandaşlar siyasi kanaatlerinden dolayı birçok yerlerde özellikle de köylerde tecavüze uğrayıp, tehdit edilip, dövülüp, yaralanmışlardır ve hapse atılmışlardır. Son Ege bölgesi ile Balıkesir ve Bursa seyahatinde gözü yaşlı birçok vatandaşın şikâyet mercii aradığına şahit olduğunu söyleyen Bayar, Ankara kaza ve köylerinden yüzü gözü yara bere içinde, vatandaşların parti merkezine gelip dertlerini acı acı anlattıklarını herkesin bildiğini belirtmiştir. Memlekette seçimin emniyet dâhilinde yapılmadığını, önceden bu husustaki görüşlerini bir beyanname ile açıkladıklarını ifade etmiştir.

Bayar, DP'nin seçime katılıp katılmama hususunda karar verirken elinde tuttuğu ölçünün parti menfaati olmadığını, yalnızca memleket menfaati olduğunu vurgulamıştır. Tek gayenin de yurtta, milli irade ve hâkimiyetin birden fazla partinin varlığı ile teyit olunması ve yurttaş hak ve hürriyetlerinin daha esaslı güvence altına alınması olduğunu ifade etmiştir.

DP'nin, bu amacın gerçekleştiğini görmekle, Belediye Meclislerinde ve Büyük Millet Meclisinde tek yer kazanamamış olsa da kendini bahtiyar sayacağını söylediklerini belirtmiştir. Kendilerinin böyle düşünüp hareket ettiğini, milletin gözleri önünde yapılan seçimin böyle olmadığını ve sonuçların nasıl elde edildiğini herkesin bildiğini belirtmiştir. Bayar seçime fesat karıştırıldığını iddia ederek, seçimin, milletin iradesinden çok uzak olduğunu belirtme gereği duymuştur.

Bayar, kanunsuz davranışlar sergilenmeseydi memleketin birçok yerinde partisinin kazanacağını savunmuştur. Seçimin ağır şartlar altında gerçekleştiğini buna rağmen Ankara, İzmir, Bursa, Manisa, Balıkesir dâhil pek çok vilayette seçimi DP'nin kazandığını belirtmiştir. Yapılan bu kadar tazyik ve kanunsuzluk yeterli olmadığı içindir ki iktidar partisi sahte mazbata tanzim etmeye ve seçim evraklarında tahrifata mecbur kaldığını ifade etmiştir.

Bayar, söylediklerini ispat edecek delillerinin yanında, halkın da bunun böyle olduğunu bildiğini belirtmiştir. Resmi ilanların hilafına rağmen milletin iradesi DP lehine tecelli etmiş ve parti seçimden galip çıkmıştır, demiştir. Halk partisi iktidarını, seçimden önce ve seçim esnasında sergilediği zorlamalara dayanan usuller ve seçim evrak ve mazbatalarında yaptığı tahrifat sayesinde korumuştur.

Demokrat Parti son milletvekilleri seçiminde Türk milletinin serbest rey hakkına yönelik tecavüzlerin takibini bir an bırakmayacaktır ki bu gibi önemli olaylar tarihte bir daha tekrar edemesin.

Bayar son söz olarak milletin DP'ye göstermiş olduğu itimadı parti ve şahsı adına şükranla ifade ederek, şüphe yok ki en ağır şartlar altında gerçekleşen seçim sırasında milletimizin gösterdiği olgunluk ve soğukkanlılık takdire şayandır⁴⁴⁷ demiştir.

4.3. Adnan Menderes'in Seçimlere Dair Meclis Konuşması

Seçim sona erip meclis yeni dönemi hemen açıldıktan sonra seçime yolsuzluk karıştırıldığı iddiaları mecliste de kendine yer bulmuştur. Menderes aday olduğu iller arasında Aydın'da seçimin kanun çerçevesinde yapılmadığını ileri sürmüştür.⁴⁴⁸ Kamuoyunun kanaatinin de bu yönde olduğunu belirten Menderes nihayetinde Türk milletinin özgür iradesinin tecelli etmediğini Tutanakları İnceleme Komisyonuna yüzlerce şikâyetler, itirazlar ve vesikalar geldiğini söylemiştir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ BCA, Fon: 490. 01. 448, Yer: 1844.1.16, s. 17.

⁴⁴⁸ İnan, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*, s. 218.

⁴⁴⁹ "Adnan Menderes'in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri", (Hazırlayan: Halûk Kılıçık), Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1991, s. 100-101.

4.4. DP İzmir İl Başkanının Cumhurbaşkanını Protesto Telgrafı

DP İzmir İl Başkanı tasnif ve seçim kurullarında yapılan yolsuzlukları protesto etmek üzere Cumhurbaşkanlığına bir telgraf çekmiştir. İl Başkanı bu telgrafında, seçimlerin kanunu hiçe sayan keyfi emirler ve CHP'nin dikte ettirdiği usullerle yapıldığını söylemiştir. Halkın gözleri önünde şehirde ve bilhassa ilçelerde idarenin sınırsız ve merhametsiz baskısı altında millet hakları suiistimale uğradığını belirtmiştir. Buna rağmen DP'nin yüzde 70'i aşan bir çoğunluk tarafından seçilince, bu defa tasnif tutanaklarının değiştirilmesi yoluna gidildiğini açıkça söylemiştir. Bunu temin etmek için valinin, daha önce yapılan anlaşmaya aykırı olarak DP temsilcilerinin tasnif sonuna kadar kalabileceklerini ve komisyonda nihaî tutanak yapılırken dışarı çıkarılmaları emrini saat 19'da verdiğini belirtmiştir. Durum giderek daha da ağırlaşmakta ve üzerinde durulması gerektirir bir mahiyet kazanmakta olduğuna değinmiştir. Bu sebeple umumî tasnif neticelerinin açıklanmasından önce haksızlığın düzeltilmesini ve yurttaşların izzeti nefsinin kurtarılmasını rica etmiştir. Aksi takdirde ortaya çıkacak sonuçlardan sadece hükümetin sorumlu olacağını ifade etmiştir.⁴⁵⁰

4.5. Kenan Öner'in Seçimler Münasebetiyle İlgili Beyanata

DP İstanbul İl başkanı Kenan Öner verdiği beyanatta; halka arz edilen vesika ile tahakkuk edildiği gibi hükümet iktidar partisine devredilmiş ve memleketin her köşesinde halk ezici bir tazyikin altında bırakılarak, tehditler ile memleket cehennem azabı gibi bir azap içinde aylarca inledikten sonra seçimler yapıldığını söylemiştir. Ayrıca kazalarda doğru zabıtlar bir gece komisyon başkanlarının evinde misafir edildiğini, boş ve matbu kâğıtların istenilen şekilde doldurulduğunu ve ertesi gün birleştirme işine başlandığını ifade etmiştir.⁴⁵¹

4.6. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Seçimlerle İlgili Olarak Valiye Müracaatı

Mareşal Fevzi Çakmak tarafından valiye şu şekilde bir müracaat yapılmıştır:

Mareşal Fevzi Çakmak, sandık başında tutulan tespit zabıtlarının sonradan asılsız olarak yaptırılan zabıtlarla değiştirileceğini haber almıştır. Aldığı haberlere göre Kadıköy

⁴⁵⁰ *Tasvir*, 23 Temmuz 1946.

⁴⁵¹ *Tasvir*, 24 Temmuz 1946.

çevresinde tutulan seçim zabıtlarının ilçede tasnifi sırasında halkın kendine verdiği reylerin Recep Peker'e devredildiği anlaşılmıştır.

Mareşal Fevzi Çakmak durumun hassasiyetine dikkat çekerek gereken tedbirlerin alınmasını validen istemiştir.⁴⁵²

4.6.1. Valinin Mareşal Fevzi Çakmak'a Cevabı

Vali Lütfi Kırdar verdiği cevapta Mareşal'den bir mektup aldığını ve böyle bir şey olup olmadığını öğrenmek için Kadıköy seçim komisyonu başkanına müracaat ettiğini söylemiştir. Valiye göre bütün bunlar evhamdan ve asılsız şeylerden ibarettir. Sayın Mareşal Fevzi Çakmak'a böyle bir takım yanlış şeyler söylenmiş ve o da mektupta kendi reylerinin Recep Peker'e verildiği beyan etmiştir. Böyle bir durumda çok oy alandan oy alınmaz bilakis az oy alan kişinin oylarından almak daha mantıklıdır, demiştir.

Valiye göre bunlar doğru şeyler değildir ve bazı fena fikirli kimselerin ortayı karıştırmak, havayı bulandırmak istemelerinden ileri gelmektedir. Gerçekten bunu yapacak kimseler çoktur. Seçim dolayısıyla İstanbul'da çeşitli hâdiseler çıkarmağa yeltenenler olmuş ama önleyici tedbirler alındığını söylemiştir.⁴⁵³

4.7. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Seçime Dair Beyanâtı

Mareşal Fevzi Çakmak, seçimlerde her taraftan halkın coşkun tezahüratlarıyla Demokratların muvaffakiyetleri ilan edilirken birdenbire işin aksi bir seyir almasını teessürle karşılamıştır. Gerek sandık başlarındaki şahsi mümessillerin gerekse yakın arkadaş ve dostları tarafından şahsına gönderilen telgraflarla da teyit edildiğine göre yüzde 75-81 derecesinde kazanmış olan Demokratların birdenbire hiçbir oy kazanmamış gibi gösterilmesi halkın kemali hürriyetle verdikleri reylere hiç bir değer verilmediğini ifade etmiştir. Bunu da herkesin beklediği demokrasi ruhuna büyük bir darbe olarak değerlendirmiştir.

⁴⁵² *Vatan*, 23 Temmuz 1946.

⁴⁵³ *Son Posta*, 23 Temmuz 1946.

Mareşal, halkın hakkını arayacağına, engelleri aşacağına, memlekette kanunun hâkim olacağına inanmıştır. Seçimin kanuni bir seçim olmaktan çıktığını ve demokratik seçimlerin yapılmasını temenni ettiğini belirtmiştir.⁴⁵⁴

4.8. Cevdet Hamdi'nin İçişleri Bakanına Gönderdiği Mektup

Cevdet Hamdi Tasvir gazetesinde olup biten işlerin idare cihazında bıraktığı tortu, üzerinde durulması gereken bir konu olduğunu iddia ederek idare cihazında zihniyet ve fiil bakımından kanunun sadece bir korkuluk olduğunu ve tatbikine lüzum görüldüğü zaman tek taraflı olarak yürütüldüğünü söylemiştir. Asıl idarenin örfi, fiili ve herhalde emri olduğunu bunun hukuken böyle olmasının itiraza mahal vermeyeceğini ifade etmiştir. Fakat 1946 yılında seçimin cereyan tarzını görmüş olan hiçbir akıllı insanın artık idarede kanun fikrinin üstün tutulacağına inanmak safdillliğini göstermeyeceğini belirtmiştir.

Filhakika idare mevzuatı kanunun üstünlüğünü korumak gayesiyle değil, daha ziyade bakanın şahsî iradesini kolayca uygulaması esasına göre tedvin olunmuştur. Bir kelime ile kanun vekilin sözü ve arzusudur.

Son seçim, idare cihazının bir tek düğme ile nasıl kanun tanımayan bir aşiret idaresi ve bir aşiret tazyik makinesi haline gelebileceğini açıklamış ve ispat etmiştir. Seçimin idarede bıraktığı en kötü tortu, idare âmirlerinin zabıta âmir ve memurlarının kanununun emrinde değil fakat bilfiil mahallî parti elemanlarının elinde sadece basit bir tazyik ve icra vasıtası haline getirilmesidir.

Cevdet Hamdi bu cümlelerinden yola çıkarak bazı sorular sorup bunlara cevap aramış, bir yere varılmayacağını bilen Cevdet Hamdi, kafa kıran, göz çıkaran bir karakol komutanının İçişleri Bakanlığınca hor görülmeyeceğini söyleyerek, kendilerini asıl üzen noktanın haksızlık yapan amirlere gerekenden fazla muhabbet gösterilmesi olduğunu belirtmiştir.

Cevdet Hamdi son olarak şikâyetler babında bakana bir telgraf örneği göndererek mektubuna son vermiştir. Telgraf şöyledir:

⁴⁵⁴ Akşam, 23 Temmuz 1946.

Sarahaten seçim kanuna aykırı olan bu muameleden dolayı kimi kime şikâyet etmeli? Böyle bir şikâyet müspet netice verse bile, arada kaybolan hakkı, yani milletin iradesinin serbestçe tezahürü hakkının böyle (gayret keşlik) emirleriyle heder olmasını nasıl telafi edeceğiz?

Kadının davacı olduğu mahkemede hak belini doğrultamaz derler. Herhalde bu gibi hâdiseler karşısında Tanrıya yalvarmak, 16 kuruşluk pul masrafına katlanmaktan daha ziyade teselli vericidir.⁴⁵⁵

4.9. Ziyad Ebüzziya'nın Tek Partiye Dair Görüşleri

Ziyad Ebüzziya'nın Tasvir gazetesindeki bir makalesinde tek parti idaresinin memlekette sebep olduğu fenalıkların seçimde bütün vahametleri ile ortaya çıktığını söylemiştir. Bunlardan en kötüsünün ise parti otoritesi ile devlet otoritesinin birbirine karışmış olduğunu ifade etmiştir.

Seçimlerde tamamen tarafsız kalması lâzım gelen devlet mümessillerinin, yani yerine göre valinin, kaymakamın, nahiye müdürünün, jandarma ve polisin resmî emirlere, resmî beyanatlara rağmen iktidar partisi lehine harekete geçtiği vurgulamıştır. Bunun sebebinin ise devlet ve parti mefhumlarının birbirinden ayırt edilmeye alışılmış olmamasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu durumun CHP'nin kuruluşuna kadar uzandığını söyleyen Ziyad, CHP'nin birkaç kişi tarafından kurulduğunu ve daha sonra iktidarı ele alan bu partinin tepeden inme bir siyaset uyguladığını yazmıştır. Tek parti yönetimi devam ettikçe bunun kötülüklerinin de görülmeye devam edeceğini belirten Ziyad yeni kurulacak olan hükümetin, memleketin selameti için ilk olarak tek parti usulünün bu kötü zihniyetini yıkmakla işe başlaması gerektiğini ileri sürerek, devlet, hükümet ve parti otoritelerinin birbirinden ayırt edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Seçimden önce başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun, İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın, Adalet Bakanı Mümtaz Ökmen'nin resmî demeçlerle memurun seçimlere müdahale etmesinin suç teşkil edeceğini söylemelerine rağmen durumun ortada olduğunu yazmıştır. Tek parti usulünün devam etmesi halinde

---

⁴⁵⁵ Tasvir, 25 Temmuz 1946.

idare âmirlerinin gelecekte şu veya bu partinin oyuncağı olmaktan kurtulamayacaklarını iddia eden Ziyad bu sisteme son verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁵⁶

4.10. İzmir’de Yapılan Büyük Miting

25 Temmuz’da İzmir’de yapılan 35000 kişinin katılımı mitingde, İzmir heyeti başkanı Dr. Hayri Üstündağ ilk olarak söze başlamış, toplantı esnasında vatandaşlardan taşkınlık yapmamalarını ve toplantı esnasında anlatılacak hadiseleri Türk’e yakışır bir şekilde dinlemelerini rica etmiştir.

Ekrem Hayri Üstündağ’dan sonra söz alan Haydar Dünder, seçim kurulunda DP mümessili olarak bulunduğu sırada tespit etmiş olduğu hadiseleri teker teker anlatmış ve bunlara ait vesikaları ve şahitleri göstermeye her zaman hazır bulunduğunu söylemiştir. Bazı konular hakkında kesin malumatlar verilirken, heyecana kapılan halkı yatıştırmak için DP’li ileri gelenler ellerinden geleni yapmaya çalışmışlardır.

Haydar Dünder’dan sonra söz alan avukat Osman Kapan, sözleri arasında demokrasiyi memlekette kökleştirmek lazım olduğunu, bunu için de bütün vatandaşların soğukkanlı hareket etmelerinin lazım geldiğini söylemiş ve meydandaki 35000 kadar vatandaş Osman Kapan’ı alkış yağmuruna tutmuşlardır.

Bundan sonra Muhittin Erener, seçim münasebetiyle İzmir valisi Şefik Soyer ile yaptığı bazı görüşmeleri izah etmiş, sözlerinin sonunda vatandaşları sükûnete ve hepsini kanunun emrettiği şekilde harekete davet etmiştir.

Mitingin son hatibi Burhan Belge kürsüye çıktığı zaman halkın heyecanı son noktasına gelmiş. Burhan Belge halkı daima kanun yolunda yürümeye, haklarını kanun yoluyla almaya davet ederken şunları söylemiştir:

“Bir kumaş vardır. Bu kumaş bir terziye verilmiştir. Bu terzi bir vatandaşın üstüne uygun olarak bir elbise dikmiştir. Fakat bu elbise başka bir vatandaşa giydirilmek istenmiş bulunuyor. Fakat o elbise vatandaşa yakışmamaktadır. Bu elbiseyi o vatandaşın sırtından çekip almamız için bizi ancak kanun destekler. Biz ancak kanun yoluyla ki elbiseyi onun sırtından çıkarır, diğer vatandaşın üzerine giydiririz.”

⁴⁵⁶ Tasvir, 25 Temmuz 1946.

Vilayetin tahmin ettiği herhangi bir hadise çıkmasına meydan verilmemiş, bu miting demokrasi yolunda büyük bir adım olmuştur.⁴⁵⁷

SONUÇ

7 Ocak 1946 yılında kurulan ve 21 Temmuz seçimleriyle meclise giren DP Türk demokrasisi açısından çok önemli bir partidir. Bu parti, Cumhuriyet rejimiyle kurulan demokrasinin tamamlayıcı unsuru muhalif bir parti olarak CHP'nin karşısına çıkmış ve demokrasi adına büyük bir adım atılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın Türkiye'de ki etkileri ve tek parti yönetiminin baskıları bu yeni kurulan partiye ilgiyi artırmıştır. DP'ye yönelik büyük ilgi CHP saflarında korkuyla karşılanmış ve CHP seçimleri bir yıl erken tarihe almak zorunda kalmıştır. 1946 seçimleri Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Seçim Kurulu denetiminde gerçekleştirilmediği için yargı denetiminden uzak bir seçim olmuştur. Yargı denetimi olmadığı için CHP yönetimi seçimlere ağırlığını koymuş ve sandıktan istediği sonucu çıkarmıştır. Bu sebeple DP'ye göre seçimlere hile karıştırılmış ve DP seçim sonrasında her platformda bu iddiasını dile getirmiştir. Yıllar sonra DP ve CHP kanadından gelen açıklamalar bu iddiaları kanıtlar nitelikte olmuştur. Halk arasında seçimler "sopalı seçimler" "şaiBELİ seçimler" olarak adlandırılmıştır. CHP'nin seçimi kazanması üzerine ülkenin çeşitli yerlerinde toplantılar yapılmış, Ankara'ya protesto telgrafları çekilmiştir. Seçimin basın tarafından eleştirilmesi üzerine İstanbul Sıkı Yönetim Komutanlığı bir bildiri ile seçimin eleştirilmesini yasaklamış bunun üzerine Celal Bayar halka kötü muamele yapıldığını, iktidar partisinin sahte mazbata yayınlayıp seçim evraklarıyla oynandığına dair demeç vermiş, demeç yayınlayan Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri kapatılmıştı. CHP yanlısı Tanin gazetesi de aynı demece yer vermesine rağmen kapatılmamıştır. ŞaiBELİ bir temel üzerine kurulan seçimler, sonrasında şaiBELİ

⁴⁵⁷ *Vatan*, 25 Temmuz 1946; *Tasvir*, 26 Temmuz 1946; *Akşam*, 25 Temmuz 1946.

propagandaların yapılmasına neden olmuş ve sonuçta iki parti arasında uzun bir süre devam edecek mücadeleyi başlatmıştır.

Seçim boyunca iktidar partisi elini seçim sandıklarından çekmek istememiştir. Kamu personeli seçim bitene kadar aldıkları talimatlar doğrultusunda hareket etmişlerdir. Seçime dâhil olan kişiler daha sonra seçimlerde yolsuzluklar yapıldığını açıklamışlardır. Özellikle Ankara ve İstanbul'da yapılan yolsuzlukları kabul ve itiraf etmişlerdir. Basın tarafından yakinen takip edilen İstanbul seçimlerinde CHP ve DP'ye ne kadar oy çıktığı hemen ilan ediliyordu. DP'nin İstanbul'da seçimi kazandığı açıkça ortada olmasına rağmen seçimin remi sonucu hemen açıklanmamıştı. Seçim sandığından çıkan sonuç CHP'de şok etkisi yapmıştı. Kendi içinden çıkan ve daha henüz ülke genelinde tam olarak teşkilatlanamamış bir parti nasıl olurda CHP'den fazla oy alırdı? Halk artık tek partinin kötü yönetiminden bıkmıştı. Kötü koşullara neden olanların kimler olduğu pek önemli değildi. Halk kendi yaşam kalitesine bakarak oy kullanmıştı. DP kurulup halkın ayağına gidene kadar CHP'nin halkla herhangi bir ilişkisi yoktu. Halka gidip dertlerini, şikâyetlerini dinleyen muhatapları söz konusu değildi. Nasıl ki DP teşekkül edip halka inince ve halkı kendi yanına çekmeye başlayınca CHP'de halkın ayağına koşmaya başladı.

Yeni kurulan bu parti kendiyile beraber Türkiye'de propagandanın da doğmasına neden olmuştur. Kurulur kurulmaz halkın ayağına giden ve halkla samimi bir iletişim kuran DP kendini halka tanıtarak onların yanında olduğunu belirtmiştir. Henüz kuruluş aşamasını tamamlayamadan seçimlerle karşı karşıya kalan DP bir propaganda teşkilatı kuramamıştır. DP kendini mitinglerle, toplantılarla, el broşürleriyle halka anlatmaya çalışmıştır. DP propagandasını yaparken tek partinin kötü yönetimini, geçim sıkıntısını, geçmişten gelen problemleri ön planda tutmuştur. Dış politikaya ait sıkıntıları propaganda malzemesi olarak kullanmamıştır. Kendilerinin CHP gibi bir sistem kurmayacaklarını, tabandan tavana doğru bir sistem kuracaklarını ifade ederek her fırsatta halkın yanında olacaklarını belirtmişlerdir. Her ne kadar CHP hükümeti DP'nin devletin duyuru kanallarını kullanmasına izin vermemişse de DP toplumun her kesimine hitap ederek onları yanına çekmeyi büyük ölçüde başarmıştır.

1946 seçimi Türkiye'de ilk defa yapılan tek dereceli seçimdir ve bu seçim sistemine göre seçmenler temsilcileri doğrudan seçerler. Bu seçim Türkiye'nin ilk çok partili seçimi olmasına rağmen seçim adil bir ortamda gerçekleştirilmemiştir. Bugün dahi

seçimde nasıl yolsuzluklar yapıldığı bilinmemektedir. 1946 seçimine dair resmi belgelere ulaşamadığı gibi bu konuyla ilgili resmi bir açıklamada yapılmamıştır. CHP yönetimi muhtemelen iktidarda kaldığı süre zarfında seçime dair evrakları ortadan kaldırmakla meşgul olmuştur. Her ne kadar vesikalar tahrif edilse de seçimi bire bir görmüş ve yaşamış kişiler seçimin hangi koşullar altında yapıldığını gayet iyi görmüşlerdir. CHP mensubu birçok kişi zaman sonra seçimlerde ne gibi yolsuzluklar yapıldığını anlatmışlardır. Hemen hemen birçok yerde aynı yolsuzluklar cereyan etmiştir. 1946 seçimleri akıllarda birçok soru işareti bırakmasına rağmen Türk demokrasisi açısından büyük bir adım niteliğindedir. Bu seçimlerle Türk demokrasinin tohumları atılmış ve zamanla büyümeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi

Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Arşivi

TBMM Arşivi

Süreli Yayınlar

Akşam

Demokrat İzmir

Gece Postası

Son Posta

Son Telgraf

Tanin

Tasvir

Ulus

Vatan

Araştırma Eserleri ve Hatıratlar

Adnan Menderes'in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, Hazırlayan: Halûk Kılçık, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1991.

Ağaoğlu, Samet, “*Kuvayı Milliye Ruhu Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi*”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

Ağaoğlu, Samet, *Siyasî Günlük (Demokrat Parti'nin Kuruluşu)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Ahmad, Feroz- Turgay Ahmad, Bedia, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, 1. Baskı, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1976.

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (Çeviren: Ahmet Fethi), 3. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul, 2007.

Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev: Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, 11. Basım, İstanbul, 2012.

Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları (Demokrasiye Geçiş, DP İktidarı ve 27 Mayıs), (Yayına Hazırlayan: Murat Koraltürk), Cilt. 2, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1998.

Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoneix Yayınevi, Ankara, 2004, .

Apuhan, Recep Şükrü, *27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine Menderes Resmi Tarihi Değiştirecek Gerçekler*, 2. Baskı, Timaş Yayınevi, İstanbul, 2007.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1995*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Avşar, Abdulhamit, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Menderes'in Dramı (1899-1960)*, On Yedinci Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2016.

Balkaya, İhsan Sabri, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Arşiv Belgelerine Göre 1930 Belediye Seçimleri*, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum, 2006.

- Bayar, Celâl, *Başvekilim Adnan Menderes*, (Derleyen: İsmet BOZDAĞ), Truva Yayınları, İstanbul, 1986.
- Bozdağ, İsmet, *Demokrat Parti ve Ötekiler*, Kervan Yayınevi, İstanbul, 1975.
- Bozdağ, İsmet, *Menderes Menderes*, Emre Yayınları, İstanbul, 1997.
- Bölükbaşı, Deniz, *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*, 1. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2005.
- Burçak, Rıfık Salim, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1960*, Olgaç Matbaası, Ankara, 1979.
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 4. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 2008.
- Çufalı, Mustafa, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, Ebabil Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Demir, Şerif, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010.
- Demirel, Ahmet, *Birinci Mecliste Muhalefet (İkinci Grup)*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2009.
- Demirel, Ahmet, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim .
- Demirel, Taner, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Demokrat Parti Programı 1946*, Milli Kütüphane, Yer: 2008-563, Yıl: 1946.
- Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, İstanbul, 1946.
- Eroğul, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, 3. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara, 1998.
- Fersoy, Orhan Cemal, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, Garanti Matbaası, İstanbul, 1971.
- Goloğlu, Mahmut, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982.
- Goloğlu, Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi I Erzurum Kongresi*, (Editör: Emre Yalçın), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008.

- Goloğlu, Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi II Sivas Kongresi*, (Editör: Emre Yalçın), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008.
- Gülcan, Yılmaz, *Cumhuriyet Halk Partisi 1923-1946*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.
- Güngör, Süleyman, *Muhalefette Cumhuriyet Halk Partisi*, Alternatif Yayınları, Ankara, 2004.
- Güvenir, Murat, *II. Dünya Savaşı'nda Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991.
- İnan, Süleyman, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*, Liberte Yayınevi, Ankara, 2006.
- İsmet İnönü'nün TBMM'de ki Konuşmaları*, (Derleyen: Ali Rıza Cihan), Cilt. 2, 1939-1960, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1993.
- Jan Zürcher, Erik, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Muhalefet Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Kabacalı, Alpay, *Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Matbaa ve Basın Sanayii*, Cem Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1998.
- Kabasakal, Mehmet, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, 1. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991.
- Karabekir, Kâzım, *İstiklâl Harbimiz*, Cilt. 1, (Editör: Yücel Demirel), Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008.
- Karal, Enver Ziya, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1981.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1984.
- Karpat, Kemal, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, 6. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016.
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, (Editör: Kudret Emiroğlu), 3. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 2008.
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, (Editör: Neval Akbıyık), 7. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016.

- Kinros, Lord, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (Çeviren: Necdet Sander), Altın Kitaplar, İstanbul, 2013.
- Kocabaşoğlu, Uygur, *Türkiye İş Bankası Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.
- Koçak, Cemil, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İkinci Parti*, (Editör: Kerem Ünüvar), Cilt. 1, 1. Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Koçak, Cemil, *Türkiye'de İki Partili Siyasî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950), İktidar ve Demokratlar*, (Editör: Kerem Ünüvar), Cilt. 2, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Köprülü, Orhan F, “Abdülhak Adnan Adıvar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 1, İstanbul, 1988, ss. 375.
- Küçük, Cevdet, “Kâzım Karabekir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 25, Ankara, 2002, ss. 150-152.
- Nadi, Nadir, *Perde Aralığından*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1965.
- Orbay, Rauf, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2009.
- Öymen, Onur, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, 2. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011.
- Özçelik, Ayfer, “Ali Fuat Cebesoy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul, 1993, s. 194-195.
- Özçelik, Ayfer, “Fevzi Çakmak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 8, 1993, ss. 190-192.
- Sunay, Cengiz, “Demokrat Parti” *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* (Editör: Turgay Uzun), Orion Kitabevi, Ankara 2010, ss.163–204.
- Tanör, Bülent, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009.
- Tekeli, İlhan- İlkin, Selim, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Bilgi Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, 1974.
- Timur, Taner, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, 3. Baskı, İmge Kitapevi, İstanbul, 2003.

- Toker, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970.
- Tokgöz, Erdoğdu, “Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişmeler” *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, II*, (Editör: Durmuş Yalçın vd.), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2008, ss. 319-368.
- Tökin, Füzûzan Husrev, *Türk Tarihinde Siyasî Partiler ve Siyasî Düşüncenin Gelişmesi 1839-1865*, Elif Yayınları, İstanbul, 1965.
- Tuncer, Erol, *1946 Seçimleri*, Tesav Yayınları, Ankara, 2008.
- Tuncer, Erol, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, Tesav Yayınları, Ankara, 2003.
- Uran, Hilmi, *Meşrutiyet, Tek parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, (Editör: Emre Yalçın), Yenilenmiş ve geliştirilmiş 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul, 2008, .
- Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1971)*, Cilt. 4, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970.
- Yeşil, Ahmet, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2002.
- Yeşil, Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Siyasî Hayata Geçiş*, 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- Yetkin, Çetin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınları, (basım yeri yok), 1982.
- Yılmaz, Ensar, *Türkiye'nin Demokrasiye Geçiş Yılları 1946-1950*, 1. Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Yurtsever Ateş, Nevin, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Sarmal Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 1994.
- Yücel, Serhan, *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001.

Makaleler ve Tezler

- Acar, Ayla, “Basında Tan Olayı 4 Aralık 1945”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2012/II, 43, ss. 1-22.

Akandere, Osman, “1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar 1”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2009, Cilt. 25, Sayı. 75, ss. 437-463.

Akın, Rıdvan, “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Partinin İktidarı (1045-1960)”, (Editörler: Hasan Celal GÜZEL, Kemal ÇİÇEK, Salim KOCA), *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt. 16, Ankara, 2002, ss. 911-922.

Akşin, Sina, “Demokrat Parti’nin Kurulması”, *Tarih ve Toplum*, Cilt, 9, Sayı. 53, Mayıs 1988, ss. 8-13.

Arslan, Zehra, “Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan’da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Volume 3 / 11 (Spring 2010), ss. 57-72.

Aslan, Emel, “Türkiye’nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)”, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2014.

Babaoğlu, Resul, “Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl, 2012/2, Cilt. 11, ss. 63-108.

Bakan, Selahattin-Özdemir, Hakan, “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Partiye (DP)’ye Karşı”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt. 14, Sayı. 1, 2013, ss. 373-397.

Balkaya, İhsan Sabri, “1930 Antalya Belediye Seçimleri ve Yansımaları”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Haziran 2018 22(2), ss. 1075-1091.

Başarır, Mehtap, “Sovyet Rusya’nın 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması’nın Feshine Yönelik Türkiye’ye Verdiği Notaların Türk Basınına Yansıması” *Belgi Dergisi*, Cilt.2, Sayı.18, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2019/II, ss. 1417-1448.

Burgaç, Murat, “1946 Seçimlerinde Propaganda”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, Bahar/2013, ss. 163-184 .

Çelebi, Onur, “Türkiye’de Demokrasinin Sancılı Doğumu: 1946 Seçimleri”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages*”, *Literature and History of Turkish or Türkic*, Volume, 10/1, Ankara, 2015, ss. 251-272.

Çolak, Filiz, “Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde İzmir Vekilleri ve Faaliyetleri”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, (Haziran) 2015, Yıl 8, Sayı 22, ss. 189-212.

Erim, Nihat, “Tek Dereceli Seçimlere Giderken”, *Ülkü Dergisi*, Sayı. 116, 18 Temmuz 1946.

Ertem, Barış, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İlk On Yılında Parlamento İçi Muhalefet ve Bir Örnek: Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl, 17, Sayı. 2, Ağustos 2013, ss. 345-362.

Evrin Gülsünler, Makbule- Anakız Ertürk, Hülya, “Demokrat Parti’nin 1946-1950 Yılları Arasındaki Halkla İlişkiler Stratejileri”, *Selçuk İletişim*, Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 3 (2012), ss. 89-99 .

Haçin, İlhan, “Hüseyin Rauf Orbay ve I. TBMM’deki Faaliyetleri (1920-1923)”, *ÇTTAD*, Yıl 12, Sayı 23, (Bahar 2016), ss. 53-88.

Işıl Tuna, “Verilişinin 70. Yılında Demokratikleşme Belgesi Olarak Türk Siyasal Hayatında Dörtlü Takrir”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 15, Sayı. 30, Bahar 2015, ss. 203-219.

İnan, Süleyman, “Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes 1945-1950”, *Doktora Tezi*, Isparta, 2002, .

İnan, Süleyman, “Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, CİLT. 13, Sayı. 1, Ocak, 2004, ss. 50-66.

Kaştan, Yüksel, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP’nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950)”, *A.K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol 8, Issue 1, 2006, ss. 123-140.

Kaya, Halit, “Refet Bele’nin Askerî ve Siyasi Hayatı (1881-1963)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008 .

Kayış, Yasin, “1946 Belediye Seçimleri ve Basın”, *ÇTTAD*, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz), ss. 397-419.

Kırkpınar, Leyla, “Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi”, *ÇTTAD*, Cilt, 3, Sayı. 9, 2002, ss. 85-98.

Özdemir, Ali Ulvi, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Serteller ve Tan Gazetesi (1939-1945)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı.49, Bahar 2012, ss. 179-216.

Özküçük, Adem, “Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemleri (1946-1957)”, *Tarih Okulu*, Ocak-Nisan, 2012, ss. 95-115 .

Şahin, Enis-Tunç, Bilal, “Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 2, 2015, ss. 31-69.

Tekeli, Esat, “Bir Parti Programı Üzerine”, *Ülkü Dergisi*, S 115, 1 Temmuz 1946.

Tepekaya, Muzaffer, “Türk Basınında Demokrat Parti Genel Seçimleri”, (Editörler: Talip Kabadayı, Dilşen İnce Erdoğan, Hüseyin Üreten, Gülay Gündeay), *Başbakan Adnan Menderes’in Yaşamı ve Siyasal Mücadelesi*, Aydın, 2012, ss. 269-287.

Token, İsmail Husrev, “Partilerin Stratejik Durumu”, *Ülkü Dergisi*, S 116, 18 Temmuz 1946.

Uzun, Hakan, “Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1946 Olağanüstü Kurultayı”, *ÇTTAD*, XIII/26 (2013-Bahar/Spring), ss. 139-161.

Uzun, Hakan, “Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları”, *ÇTTAD*, Cilt. IX, Sayı. 20-21, 2010/Bahar-Güz, ss. 233-271.

Vural, Mithat Kadri, “II. Dünya Savaşı Türkiyesi’nde Bir Muhalefet Örneği Olarak “Tan” Gazetesi”, *ÇTTAD*, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz), ss. 381-395.

Yılmaz, Ensar, “1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 1, Yıl, 2010, ss. 177-188 .

Yılmaz, Hakan Süleyman, “İdris Küçükömer’in Siyasal Tezleri Bağlamında AKP ve CHP Parti Programlarının Analizi”, *Selçuk İletişim*, Vol, 5, Issue 1, ss. 156-173.

İnternet Siteleri

<https://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=795>,

CHP Programı 1935, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/549>, Erişim, 23/10/2019.

“İsmet İnönü’nün Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri (1944-1950)”, İsmet İnönü Vakfı Yayınları, http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1944-1950.htm#_ftnref66.

EKLER

Ek 1. DP'nin Yeter Söz Milletini sloganı⁴⁵⁸

Sıkıyönetimin tebliği

T. C.
İstanbul Vilâyeti Emniyet Müdürlüğü
Evrak Bârevesi Sayı
11502

24/7/1946

Vatan Gazetesi Neşriyat Müdürlüğüne:

Sıkıyönetim Komutanlığından alınan 24/7/1946 tarihli tebliğin tasdikli bir örneği bağlıdır. Gereğinin ona göre yapılmasını ve bu tebliğin gazetenizin ilk çıkacak sayısında yayınlanmasını rica ederim.
Emniyet Müdürü A. Demir

24/7/1946

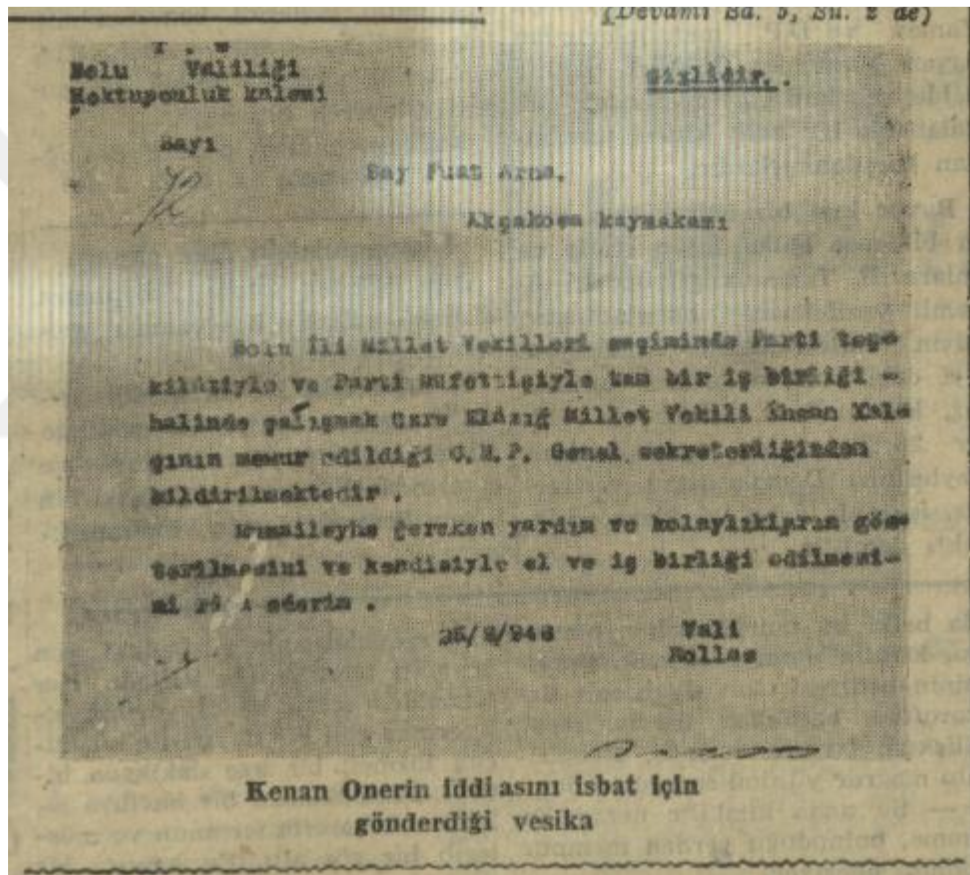
Millet iradesinin tam bir serbestlikle tecellisini güçleştirir endişesi ile İstanbul gazetelerinde seçime tekaddüm eden günlerde yapılmış olan çeşitli ağır neşriyata karşı hiçbir tedbire başvurulmamıştı. Fakat seçim büyük bir sükûnet ve emniyet havası içinde bitmiş olduğundan halkımızın artık karşılıklı sevgi ve saygı hisleri içinde yaşamaları ve her hangi bir tahrike maruz bırakılmamaları icabeder. Bu böyle iken de bazı gazetelerin bilhassa seçim sonuçları hakkında, vatandaşları şüpheye düşürücü ve bu yüzden memleketin huzurunu sarsıcı ağır neşriyata devam ettiği görülmektedir. Sıkıyönetim bölgesinde bu gibi tahriklerin devamına müsaade edilmeyeceği ve bu kabil yazılara karşı Sıkıyönetim Komutanlığının harekete geçeceği tebliğ olunur.

*Sıkıyönetim Komutanı Kor General
Asım Tınaztepe*

⁴⁵⁸ Tarih ve Toplum, C 9, S 53, Mayıs 1988, Kapak resmi

Ek 2. Sıkıyönetim tebliğinin ilanı⁴⁵⁹

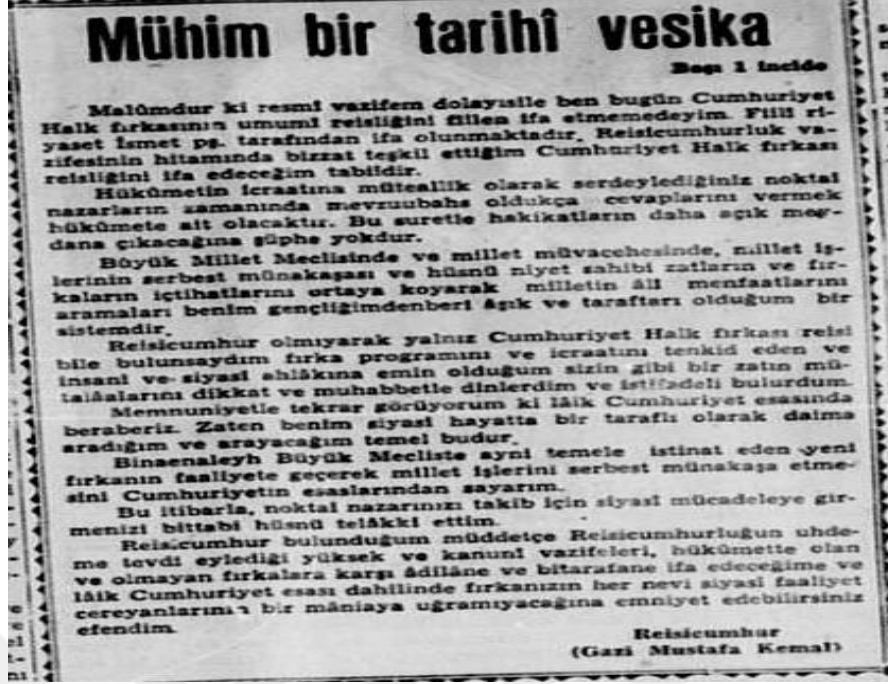
⁴⁵⁹ Vatan, 25 Temmuz 1946.

Ek 3. CHP Genel Sekreterliğinden Bolu Akçakoca Kaymakamlığına gönderilen yazı⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ Tasvir, 16 Temmuz 1946.

Ek 4. Mustafa Kemal Atatürk'ün devlet başkanlığı hakkındaki görüşleri⁴⁶¹

⁴⁶¹ Vatan, 20 Haziran 1946.

Ek 5. CHP'nin seçim sloganı⁴⁶²

Dörtlü Takrir

“CHP Meclis Grubu Başkanlığına

7 Haziran 1945

---

⁴⁶² *Vatan*, 5 Temmuz 1946.

Daha ilk kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk milletinin ancak bu prensiplerin tamamıyla tatbiki sayesinde refah ve saadete kavuşacağı kanaatine bağlanmış olan bu vatandaşların bütün memlekete ve bilhassa partimiz mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir. İşte bu kanaatledir ki milletçe özlenen bu amacın gerçekleşmesi için lüzumlu gördüğümüz tedbirleri Partimiz Meclis Grubu'na arz ve teklif etmeyi borç bildik.

Atatürk'ün ölmez adına bağlı olan mukaddes Kurtuluş Savaşımız'dan doğan Türkiye Cumhuriyeti ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile dünyanın belki en demokratik anayasasını meydana getirmiş ve bu sayede gerek ferdî hürriyetleri gerek milli murakabeyi en geniş surette sağlama imkânlarını vermişti.

Memleketi Orta Çağdan kalma bir takım zararlı müesseselerden koruyabilmek ve irticai kırmak maksadiyle 1925'ten sonraki yıllarda siyasî hürriyetlerin bazı takyitlere uğratıldığını biliyoruz. Lâkin Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhuna daima sadık kalmış ve Cumhuriyet'in kurucusu Büyük Atatürk, bunu tamamıyla demokratik bir şekle ulaştırmak idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştı.

Burada izahına lüzum görmediğimiz sebeplerden dolayı muvaffakiyetsizlikle neticelen Serbest Fırka tecrübesi bu maksatla yapılmış bir hareketti. Bu talihsiz tecrübenin uyandırdığı tepkiler neticesinde siyasî hürriyetlerin yeni bir takım tahditlere uğratıldığı inkâr edilemez. Bununla beraber Cumhuriyet idaresinin her şeye rağmen demokratik tekâmül yolunda ilerlemek istediğini gösteren teşebbüsler de vardı. Büyük Millet Meclisi seçimlerinde müstakil mebuslara gittikçe daha artacak bir nisbette yer ayrılması tecrübesini buna bir delil olarak zikredebiliriz.

İkinci Dünya Savaşı'nın belirmeye başlaması ve harp tehlikesinin memleketimizi daimi bir tehdit altında bulundurması pek tabii olarak siyasî hürriyetleri bir kat daha tahdide sebep olmuş ve bu suretle Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun Demokratik ruhundan biraz daha uzaklaşmıştı. Gerçi Cumhuriyet Halk Partisi içinde ayrıca bir müstakil grup teşkili milli murakabe işinin daha esaslı bir şekilde sağlanması ve tek parti usulünden doğan zararların karşılanması yolunda bir tecrübe olmakla beraber kuruluşundaki gayri tabiiyet dolayısıyla bundan da müspet bir netice alınmadığını görüyoruz.

Bütün dünyada hürriyet ve Demokrasi cereyanlarının tam bir zafer kazandığı, demokratik hürriyetlere riayet prensibinin milletlerarası teminata bağlanmak üzere bulunduğu şu günlerde memleketimizde de Cumhurbaşkanından en küçüğüne kadar bütün milletin aynı demokratik ülküleri taşıdığından şüphe edilemez.

Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye’de, hatta okuyup yazma bilmeyen vatandaşların bile siyasî hürriyetlerini şuurlu kullanacak bir seviyede buldukları inkâr edilemez bir hakikattir.

Okuyup yazma bilmeyen köylüler arasından bile dünyanın en değerli siyaset adamlarını yetiştirmiş olan Milletimizin, bilhassa Cumhuriyet idaresinin kuruluşundan beri yapılan büyük hamleler neticesinde, bundan 20 yıl evveline nispetle çok yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğu övünülecek bir gerçektir.

İşte, bir taraftan iç hayatımızdaki bu mesut tekâmülün yarattığı siyasî olgunluk, diğer taraftan bugünkü medeniyet dünyasının umumî şartları daha ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuza hâkim olan demokratik ruhu bugünkü siyasî hayat ve teşkilâtımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği kanaatine bizi sevk etmiş bulunuyor. Bunun biran evvel gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle hülâsa ediyoruz:

1. Millî Hâkimiyetin en tabîî neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamiyle uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması.

2. Yurttaşların siyasî hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkânlarının sağlanması.

3. Bütün parti çalışmalarının yukarı ki esaslara tamamiyle uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi.

Muhterem Milletvekili arkadaşlarımızın Yüksek tasviplerine sunduğumuz bu teklifimizle, daha ilk kuruluşundan beri Millî Hâkimiyet gayesine erişmeyi, onu gerçekleştirmeyi hedef tutan Cumhuriyet Halk Partisi’nin ve bütün Türk Milleti’nin yüksek arzularına tercüman olduğumuza, Atatürk’ün idealine sadık kaldığımızı tamamiyle inanmış bulunuyoruz.

Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1945 tarihli nutuklarında; “Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde hüküm süreceği” hakkındaki ifadeleri, bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir.

Milletimizin bütün kuvvet ve iradesini temsil eden Büyük Millet Meclisi Parti Grubu arkadaşlarımızın, Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Türk Milleti'ne dünya demokrasileri arasında şerefli bir mevki sağlayacak olan bu teklifi kendi öz düşüncelerinin bir ifadesi gibi telakki edeceklerinden asla şüphe etmediğimizi bir defa daha tekrar eder ve bu takririmizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla rica eyleriz.

İzmir

Kars

İçel

Aydın

C. Bayar

Fuat Köprülü

R. Koraltan

A. Menderes

Ek 6. Dörtlü Takrir⁴⁶³

Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün ihraç edilmeleri

“Aydın Milletvekili Adnan Menderes ile Kars Milletvekili Fuat Köprülü'nün Parti adayı olarak halkın oyuna sunulmuş ve Partili Milletvekilleri seçilmiş oldukları halde son zamanlarda partiye karşı aldıkları tavır ve hareket ve hele bunların Parti prensipleri ve Parti Hükümeti aleyhinde yayın yapmayı öteden beri ihtiyat edinmiş olan Vatan gazetesinde çıkan ve aynı gazetenin aldığı cephede yer alan yazıları tüzük hükümlerine

⁴⁶³BCA, Fon: 30.1.0.0, Yer: 53.315.4

bağlılık yönünden derin bir aykırılık sayılacak mahiyette görülüp savunmaları alındıktan sonra incelenen durumları sonunda hareketlerinin parti prensip ve tüzüğüne muhalefeti tespit olunarak sorumlularının gerektirdiği cezanın tatbikini yetkisi üstünde bulunan Genel İdare Kurulu, keyfiyeti Genel Başkanlık Divanının yüksek tetkiklerine sunmuş ve Genel Başkanlık Divanınca da mesele Parti Divanına tevdi buyrulmuş olmağla Genel İdare Kurulunun bu husustaki kararı ve sorumluların yazılı savunmaları ayrı ayrı okundu.

Savunmalarında özet olarak, Adnan Menderes, hareket tarzını ne parti tüzüğü hükümlerine ne de parti programına aykırı bulunmadığını, aksine olarak bunun memleket ve partinin yüksek menfaatlerine uygun olduğuna kani bulunduğunu, Fuat Köprülü de aynı cevabı değişik ifadelerle tekrarladıktan sonra, demokratik bir ruhla parti idaresinin ıslahını amaç tutan fikir ve kanaatlerini ilk önce Parti Grubunda, sonra Mecliste ve nihayet eskârı umumiyyede izah ve müdafaa ettiğini ve Vatan gazetesinin müdafaa ettiği demokratik prensipleri partinin ana prensiplerinden ayrı görmediği için bu gazetede fikirlerini yaymakta mahzur bulmadığını beyan etmektedirler.

Parti programına uygun olmayan bir fikir ve içtihadın takip ve müdafaası herhangi bir vatandaşın sarîh hakkı ise parti prensip ve programlarını benimseyerek partili milletvekili seçilen bu arkadaşların partiden çekilmeden onun tüzük ve prensiplerine aykırı neşriyatta bulunmaları en az, bu arkadaşların iyi niyet beslemediklerinin bir delilidir.

Diğer yandan Parti Grubu Azası olan Milletvekilleri Grup toplantılarında görüşülen meselelerde tamamiyle serbest oy ve içtihad sahibi olup ancak bu müzakereler sonunda çokluğun kararına katılmak mecburiyetindedirler. Genel İdare Kurulunun kararında açıkladığı üzere, Adnan Menderes'le Fuat Köprülü'nün hareketleri bu esasın gösterdiği istikamet dışında, memlekette gerçek demokrasi olmadığı iddiasını dil ve kalemlerine dolamak suretiyle tenkide koyuldukları partiye karşı sistemli bir siyasî mücadeleye girişmek şeklinde kendini göstermiştir.

Memlekette parti idaresini "menfaatlerine bağlı inhisarcı bir zümrenin vasîlik idaresi" olarak gösteren ve partiye karşı güveni sarsmak rolünü üzerine alan bir gazetenin sütunlarında yayılan yazılar onunla bir fikir ve içtihad ve cephe birliğinin açık ifade ve delilleridir.

Bu durum karşısında Parti Divanı Adnan Menderes ile Fuat Köprülü'nün bu hareketlerini, tüzük hükümleri bakımından inceleyerek, bir taraftan parti içinde ayrılık

cerayanları uyandırmak suretiyle partinin memleketteki varlığını zaafa uğratmak ve diğer taraftan partinin demokratik bünyede olmadığı yolundaki yazılarla aynı safta muhalefetle birleşerek partiyi yıkmaya çalışmak mahiyetinde görmüş ve tüzüğün 147. 148. ve 149. maddeleri gereğince her ikisinin partiden tardedilmeleri lüzümlü olduğu kanaat ve kararına oy birliğiyle varmıştır.

Ek 7. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün CHP'den ihraç kararı⁴⁶⁴

---

⁴⁶⁴ BCA, Fon: 490.1.0.0, Yer: 572.2277.3